

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Jiří Dolejš

BANKOVNÍ ÚVĚRY PODNIKATELSKÉ KLIENTELE

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Petr Kotáb

Katedra: Katedra finančního práva a finanční vědy

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 10. 1. 2008

„Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

Obsah

1.	ÚVOD	4
2.	POJEM ÚVĚR A VÝZNAM ÚVĚRU	6
2.1.	POJEM ÚVĚR PODLE SOUKROMÉHO PRÁVA	6
2.2.	POJEM ÚVĚR PODLE FINANČNÍHO PRÁVA A PODLE FINANČNÍ TEORIE	9
2.3.	VÝZNAM ÚVĚRU	10
3.	ZÁKLADNÍ DRUHY ÚVĚRŮ	12
4.	PODNIKATELSKÁ KLIENTELA, SEGMENTACE BANKOVNÍCH KLIENTŮ	16
4.1.	DĚLENÍ BANKOVNÍCH KLIENTŮ A DLUŽNÍKŮ DO SKUPIN	16
4.2.	PODNIKATEL VERSUS INVESTOR (SPONZOR)	21
5.	DRUHY BANKOVNÍCH ÚVĚRŮ PODNIKATELSKÉ KLIENTELE	22
5.1.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE KRITÉRIÍ TÝKAJÍCÍCH SE SPLACENÍ A SPLATNOSTI	22
5.2.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE POČTU POSKYTUJÍCÍCH BANK	24
5.2.1.	<i>Úvěry bilaterální, klubové a syndikované</i>	24
5.2.2.	<i>Zvláštní problémy spojené s klubovými a syndikovanými úvěry</i>	26
5.3.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE ZPŮSOBU ZAJIŠTĚNÍ	35
5.4.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE MĚNY	35
5.5.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE ZPŮSOBU ÚROČENÍ	36
5.6.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE ZÁVAZKU BANKY POSKYTNOUT JEHO NEČERPANOU ČÁST	37
5.7.	DĚLENÍ ÚVĚRŮ PODLE JEJICH ÚČELU	38
5.7.1.	<i>Úvěry na oběžné prostředky</i>	39
5.7.2.	<i>Investiční úvěry</i>	40
5.7.3.	<i>Exportní úvěry</i>	40
5.7.4.	<i>Akviziční úvěry</i>	40
5.7.5.	<i>Úvěry na refinancování a rekapitalizační úvěry</i>	42
5.7.6.	<i>Úvěry na financování nemovitostí</i>	43
5.7.7.	<i>Projektové financování</i>	44
5.7.8.	<i>DPH linky</i>	45
6.	ZAJIŠTĚNÍ BANKOVNÍCH ÚVĚRŮ PODNIKATELSKÉ KLIENTELE	46
6.1.	POJEM ZAJIŠTĚNÍ	46
6.2.	PODPŮRNÁ OPATŘENÍ	47
6.3.	ZAJIŠTĚNÍ V UŽŠÍM SMYSLU	50
6.3.1.	<i>Druhy zajištění v užším smyslu</i>	50
6.3.2.	<i>Jednotlivé zajišťovací prostředky</i>	52
7.	PRÁVNÍ ÚPRAVA BANKOVNÍCH ÚVĚRŮ PODNIKATELSKÉ KLIENTELE	55
7.1.	PRÁVNÍ ÚPRAVA V SOUKROMÉM PRÁVU A V PRÁVU PROCESNÍM	55
7.2.	PRÁVNÍ ÚPRAVA VE FINANČNÍM PRÁVU	57
7.2.1.	<i>Prameny finančního práva upravující úvěry podnikatelské klientele</i>	57
7.2.2.	<i>Pravidla organizace bank a nároky na řídicí a kontrolní systém, provozní požadavky</i>	58
7.2.3.	<i>Kapitálová přiměřenost</i>	60
7.2.4.	<i>Pravidla angažovanosti</i>	61
7.2.5.	<i>Pravidla likvidity a bezpečného provozu</i>	62
7.2.6.	<i>Bankovní registry, Centrální registr úvěrů</i>	63
8.	ZÁVĚR	67
9.	POUŽITÁ LITERATURA A OSTATNÍ ZDROJE	73
9.1.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
9.2.	SEZNAM NĚKTERÝCH SOUVISEJÍCÍCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ	74
9.3.	POUŽITÉ INTERNETOVÉ STRÁNKY	75
10.	POUŽITÉ ZKRATKY	75
11.	KLÍČOVÁ SLOVA	75
12.	ENGLISH SUMMARY	76

1. Úvod

V letech 1998-2003 jsem studoval na Vysoké škole ekonomické v Praze, na Fakultě financí a účetnictví, obor Finance. Diplomovou práci jsem psal na Katedře bankovníctví a pojišťovnictví, což předurčilo i zaměření většiny mých volitelných předmětů. Již v průběhu mého tehdejšího studia se ukazovalo, jak blízké je propojení mnou zvoleného oboru s právem. Přednášející opakovaně rozebírali příčiny většiny negativních jevů, jejichž svědky jsme byli na finančním a bankovním trhu v průběhu devadesátých let. Mnoho z nich dospělo k závěru, že za ten či onen problém mohla právě nedostatečná právní úprava. Jak se však později potvrdilo i v průběhu mé dosavadní pracovní kariéry, právo není důležité jen na makroekonomické úrovni, ale znalost právních předpisů a principů je nezbytnou podmínkou úspěšného fungování na kvalifikované pozici v jakékoliv finanční instituci.

Proto když jsem po absolvování Vysoké školy ekonomické nastoupil do jedné ze čtyř největších českých bank, i přes jistou obtížnost sladění pracovního a studijního života jsem mnohokrát ocenil své rozhodnutí pokračovat ve studiu na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Studium mi umožnilo zasadit do širších souvislostí znalosti získané pracovní praxí i předchozím studiem, usnadnilo pohlížet na každodenní starosti i z jiného úhlu a vytvořilo mnoho témat pro přemýšlení nad praktickými i teoretickými otázkami.

Vzhledem k zaměření mého prvního vysokoškolského studia i pětileté praxi v bankovním sektoru byly finanční právo a určité části obchodního a občanského práva naprosto přirozeně tím, co mě při studiu práv nejvíce zaujalo. Volba Katedry finančního práva a finanční vědy jako katedry, na které chci napsat svoji diplomovou práci, tak byla naprosto logická a téměř dopředu daná.

Zvolené téma – bankovní úvěry podnikatelské klientele – je nejen velmi blízké mému pracovnímu zaměření, je také atraktivní svou provázaností jak se soukromým obchodním právem, tak s veřejným finančním právem. Provázanost a úzká souvislost jednotlivých právních odvětví u tohoto tématu je odrazem skutečného života, odrazem každodenní bankovní praxe.

Je třeba říci, že téma je poměrně široké a mnohé v práci jen lehce zmíněné oblasti by zasluhovaly samostatné zpracování. Cílem mé práce tak bylo pouze všeobecné představení zvolené problematiky, shrnutí některých okruhů platné právní úpravy. Pouze některým vybraným otázkám jsem se věnoval o něco hlouběji.

V prvních kapitolách mé práce se věnuji samotnému významu pojmu „úvěr“, „bankovní úvěr“, „podnikatelská klientela“. Představuji základní druhy úvěrů, zabývám se významem úvěru v ekonomice a právní úpravě.

V další, již konkrétněji zaměřené kapitole, člením bankovní úvěry podnikatelské klientele podle různých kritérií, představuji jednotlivé druhy úvěrů a alespoň okrajově zmiňuji i některé právní otázky, které jsou s nimi spojené. V této části jsem nejvíce čerpal ze své dosavadní bankovní praxe.

Alespoň stručnou samostatnou kapitolu věnuji tématu zajištění bankovních úvěrů. Zabývám se nejen zajišťovacími prostředky v užším slova smyslu, ale i dalšími opatřeními, která využívají banky ke snížení rizika poskytnutých úvěrů.

Kapitola právní úprava úvěrů podnikatelské klientele nastiňuje alespoň základní předpisy dopadající na popisovanou oblast. Část věnovaná soukromému právu je velmi stručná, v podstatě jen vyjmenovává jednotlivé právní předpisy a otázky, kterým se tyto předpisy věnují. Podrobnější popis by přesahoval zaměření této práce a katedry, kterou jsem si pro přípravu a obhajobu své práce zvolil. Části věnované úpravě ve finančním právu věnuji o něco víc pozornosti a v jednotlivých podkapitolách představuji alespoň v základních obrysech jednotlivé okruhy řešených problémů.

2. Pojem úvěr a význam úvěru

Všeobecně platná a přijímaná definice úvěru neexistuje. Abstrakcí ekonomické podstaty vztahů obvykle označovaných jako úvěrové jsem se pokusil sestavit následující definici. Úvěr je nástroj, jímž jsou jedním subjektem, věřitelem, poskytnuty dočasně peněžní prostředky, případně jejich ekvivalent (zboží, akcie, atd.), jinému subjektu, dlužníkovi. Jedná se o závazkový vztah. Charakteristickým znakem úvěrového vztahu je návratnost, tj. dlužník je povinen vrátit ve stanovenou dobu a za stanovených podmínek obdržené peněžní prostředky nebo jejich hodnotový ekvivalent. Peněžní prostředky jsou však vždy alespoň poskytovány věřitelem na začátku úvěrového vztahu nebo vráceny dlužníkem na jeho konci. V následujících odstavcích popisují některá další pojetí pojmu úvěr.

2.1. Pojem úvěr podle soukromého práva

České soukromé právo rozlišuje mezi půjčkou a úvěrem. Smlouva o půjčce je smlouva, kterou věřitel přenechává dlužníkovi věc určenou podle druhu a dlužník se zavazuje vrátit věc stejného druhu. Smlouva je upravená v § 657 a 658 občanského zákoníku¹. Předmětem smlouvy o půjčce jsou věci určené podle druhu². Dlužník je oprávněn s těmito věcmi volně nakládat, může je spotřebovat i zcizit, neboť je na něho převedeno vlastnické právo k těmto věcem. Předmětem závazku je vrácení věcí stejného druhu, může jít ale o věci jiné než půjčené. Smlouva může být bezplatná i úplatná, mohou být sjednány i smluvní úroky. Podstatnou náležitostí obsahu smlouvy je kromě označení smluvních stran, především určení předmětu půjčky. Z obsahu smlouvy musí vyplynout povinnost dlužníka vrátit věci téhož druhu. Smlouva o půjčce patří mezi reálné kontrakty, tedy k jejímu uzavření nestačí dohoda o jejím obsahu, ale je potřeba odevzdání předmětu půjčky věřitelem dlužníkovi. Peníze jsou druhově určené a zastupitelné věci, proto mohou být předmětem půjčky. Odevzdání peněžních prostředků se může uskutečnit i bezhotovostním způsobem. Postačí i odevzdání tzv. krátkou cestou, při němž má dlužník peněžní prostředky u sebe z jiného právního titulu a strany se dohodnou, že se stávají předmětem půjčky. Smlouva o půjčce nevyžaduje písemnou formu. Tzv. dlužní úpis, tj. dlužníkovo písemné potvrzení, že dluží věřiteli určitou částku, může být použit věřitelem pro snadnější prokázání jeho nároku a má-li potřebné náležitosti, mohou s ním být spojeny účinky uznání dluhu.

¹ Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Dále též „ObčZ“.

² Tento odstavec byl napsán volně podle Knapová M, Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné 2. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2002, str. 223 a násl.

Smlouva o úvěru je upravená obchodním zákoníkem³, a to v § 497 až 507. Tato smlouva se řídí úpravou obsaženou v obchodním zákoníku, i když jejími smluvními stranami jsou osoby, které nejsou podnikateli (§ 261 odst. 3 ObchZ). Smlouvou o úvěru se věřitel zavazuje, že poskytne dlužníkovi na požádání v jeho prospěch peněžní prostředky do určité částky. Dlužník se zavazuje použité prostředky vrátit a zaplatit věřiteli úroky. Označení smluvních stran není plně v souladu s obecnou terminologií závazkového práva, protože až do poskytnutí peněžních prostředků je věřitel (z pohledu smlouvy o úvěru) v postavení dlužníka (z pohledu závazkového práva) a naopak. Na rozdíl od smlouvy o půjčce, jsou tedy předmětem smlouvy o úvěru vždy peněžní prostředky, nikoliv jakákoliv věc určená podle druhu. Dlužník je povinen vrátit také peněžní prostředky. Smlouva patří mezi konsensuální kontrakty, je tedy uzavřena, jakmile se strany shodnou o podstatných náležitostech jejího obsahu. Smlouva o úvěru je vždy úplatná, zatímco smlouva o půjčce může být úplatná i bezplatná. Je třeba rozlišovat mezi úplatou za přenechání peněžních prostředků poskytnutých na základě smlouvy o úvěru (tj. úroky) a úplatou za závazek tyto prostředky poskytnout. Úplatu za závazek tyto prostředky poskytnout lze sjednat pouze v případě, že poskytování úvěrů je předmětem podnikání věřitele (§ 499 ObchZ). Toto ustanovení má kogentní povahu (§ 263 odst. 1 ObchZ). Jak již bylo řečeno výše, závazek zaplatit za poskytnuté peněžní prostředky úroky patří mezi pojmové znaky smlouvy o úvěru. Právo na zaplacení úroků však vzniká věřiteli teprve tehdy, pokud prostředky na základě smlouvy o úvěru skutečně poskytl. Naproti tomu úplata za samotný závazek prostředky poskytnout vzniká pouze tehdy, je-li ve smlouvě o úvěru sjednána.⁴ V bankovní praxi mívá úplata za sjednání závazku poskytnout úvěr buď podobu poplatku za uzavření smlouvy o úvěru (různě dle terminologie jednotlivých bank např. poplatek za zpracování, poplatek za uzavření smlouvy, up-front fee, flat fee) nebo tzv. závazkové provize (commitment fee, provize z poskytnuté nebo nečerpané částky), případně kombinace obojího. Je třeba podotknout, že banky při stanovení celkové ceny za poskytnutí úvěru (tj. jak za závazek poskytnout peněžní prostředky, tak za samotné přenechání peněžních prostředků), vycházejí většinou z celkové výnosnosti úvěrového vztahu (a nezdědka i výnosnosti vztahu s klientem jako celku, tj. včetně výnosů ze služeb s úvěrem vůbec nesouvisejících) a v praxi je tak v podstatě nemožné rozlišit, za co konkrétně je která část ceny úvěru poskytována (úrok, poplatek za uzavření smlouvy, závazková provize)⁵. Ve svém souhrnu pak cena kompenzuje interní administrativní náklady banky spojené

³ Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Dále též ObchZ

⁴ Podle Plíva, S. Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006. Str. 211 a následující.

⁵ Pro toto chování se v bankovní praxi vžil anglický termín cross-selling.

s uzavřením smlouvy o úvěru⁶, náklady na skutečné čerpání zdrojů peněžních prostředků, náklady na rezervaci těchto zdrojů bez ohledu, zda byly peněžní prostředky opravdu čerpány, požadovanou výnosnost vlastního kapitálu, který musí být kvůli poskytnutému úvěru držen dle pravidel kapitálové přiměřenosti (v menší míře i když není úvěr vůbec čerpán), a zahrnuje též zisk banky a dále náklady, které vznikají na úrovni úvěrového portfolia banky jako celku, ale které jsou při kalkulaci ceny rozpočítávány na jednotlivé úvěry (např. příspěvek na krytí ztrát z nesplacených úvěrů). Obchodní zákoník limituje výši úroků odkazem na úroky nejvýše přípustné podle zákona nebo na základě zákona. „V současné době není stanoveno žádné omezení, takže smluvní strany mají při sjednávání výše úroků z úvěrů volnost“⁷. V úvahu připadá omezení vyplývající z § 265 ObchZ (pokud by jejich výše byla v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku, nepožíval by výkon práva na jejich obdržení právní ochrany) nebo případně i § 39 ObčZ (který upravuje neplatnost právního úkonu, jenž se přiči dobrým mravům). Obchodní zákoník obsahuje podpůrnou úpravu pro případ, že výše úroků není ve smlouvě o úvěru sjednána. Dlužník je pak povinen platit obvyklé úroky požadované za úvěry, které poskytují banky v místě sídla dlužníka v době uzavření smlouvy. Ani smlouva o úvěru nemusí být podle obchodního zákoníku uzavřena v písemné formě. Úvěry na základě smlouvy o úvěru typicky poskytují banky (výslovně to stanoví § 1 odst. 1 písm. b zákona č. 21/1992 Sb., o bankách). Nicméně úvěr může být poskytnut též jinou osobou, a to nejen podnikatelem, což vyplývá z § 499 ObchZ a z § 2 odst. 1 zákona o bankách (arg. a contrario).

Z výše uvedeného lze odvodit, že tzv. obchodní úvěry (typicky poskytnutí zboží i přestože za něj bude zapláceno až později nebo naopak platba za zboží mnohem dříve než je dodávka dokončena) nelze považovat ani za smlouvu o půjčce podle ObčZ, ani za smlouvu o úvěru podle ObchZ. Nejde o smlouvu o půjčce, protože na jejím základě vrací dlužník věci téhož druhu, kdežto u obchodního úvěru je obvykle poskytnuto zboží a dlužník platí peněžními prostředky. Krom toho, obchodní úvěr může být poskytnut i formou dodání zboží určeného jednotlivě, nikoliv podle druhu. Na základě smlouvy o úvěru poskytuje věřitel peněžní prostředky, nikoliv zboží jako u obchodního úvěru. Navíc, obchodní úvěry bývají v mnoha případech poskytnuty bezplatně, zatímco úplatnost je pojmovým znakem smlouvy o úvěru.

⁶ Pozn. Vznikají-li bance externí náklady, např. úplata za služby externí právní kanceláře, služby technického poradce u projektového financování nebo služby stavebního dozoru u financování výstavby komerčních nemovitostí, bývají tyto náklady bankou zvlášť přeúčtovány dlužníkovi.

⁷ Podle Plíva, S. Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006. Str. 213.

2.2. Pojem úvěr podle finančního práva a podle finanční teorie

Finanční právo a zejména finanční teorie definují pojem úvěr mnohem širěji než právo soukromé. Ve zvláštním zákoně č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách spotřebitelského úvěru jsou stanoveny některé podmínky smlouvy, kterou je sjednáván spotřebitelský úvěr v souladu se směrnicí 87/102/EHS ve znění 90/88/EHS. Podle tohoto zákona je spotřebitelským úvěrem poskytnutí peněžních prostředků nebo odložená platba, například ve formě úvěru, půjčky nebo koupě najaté věci, za které je spotřebitel povinen platit. Pro účely zákona č. 21/1992 Sb., o bankách se úvěrem rozumí v jakékoliv formě dočasně poskytnuté peněžní prostředky. Podle finančního práva lze tedy za úvěr považovat jak prostředky poskytnuté na základě smlouvy o úvěru, tak na základě smlouvy o půjčce. Za úvěr lze však považovat dočasně poskytnuté prostředky, i když jsou poskytnuty jinou formou. Jinou formou může být např. nákup dluhových cenných papírů.

Ještě širší definici úvěru lze nalézt v knize Petra Dvořáka *Komerční bankovníctví pro bankéře a klienty*⁸. Autor této knihy rozlišuje bankovní úvěry na peněžní úvěry a závazkové úvěry a záruky. Peněžní úvěry znamenají skutečné poskytnutí likvidních peněz, ať již v hotovostní, nebo obvykle v bezhotovostní podobě. Z hlediska banky se přímo odrážejí v aktivech její bilance, a tedy i přímo ovlivňují její likviditu. Naproti tomu závazkové úvěry a záruky neznamenaají pro klienta bezprostřední získání likvidních prostředků. Banka se pouze v určité formě zaručuje za svého klienta a zavazuje se splnit jeho závazek, pokud tak klient neučiní sám. Takto široká definice není obecně přijímána. Přesto však bankovní záruky, nekryté akreditivy a podobné produkty s úvěry úzce souvisejí. Pro banky jsou s těmito obchody spojena některá stejná nebo podobná rizika jako s bankovními úvěry. Ve vnitřních schvalovacích procesech bank platí pro schvalování záruk a akreditivů obdobné postupy jako pro schvalování úvěrů a vystavené záruky a akreditivy i linky pro jejich vystavování počítají banky obvykle v plné výši do (interních) úvěrových limitů schválených pro konkrétního klienta nebo skupinu ekonomicky spojených osob. Často banky poskytují i tzv. víceúčelové linky, tedy smlouvy, na jejichž základě lze alternativně nebo kombinovaně čerpat úvěr, žádat o vystavení bankovní záruky nebo akreditivu a provádět zajišťovací termínované kurzové nebo úrokové operace (uzavírat s bankou finanční deriváty). Limitují-li úvěrové smlouvy klienta v přijetí dodatečného zadlužení finančního charakteru (což je obvyklé), zahrnuje definice zadlužení obvykle i na riziko klienta vystavené bankovní záruky a dokumentární akreditivy. Se zahrnutím úvěrů poskytnutých jinou než peněžní formou (záručních,

⁸ Dvořák, P. *Komerční bankovníctví pro bankéře a klienty*. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2001

akreditivních a akceptačních úvěrů) mezi úvěry se setkáme i v učebnici finančního práva od kolektivu autorů kolem M. Bakeše⁹.

2.3. Význam úvěru

Nezbytnost úvěru vyplývá z existence rozvinutého zbožího oběhu a funkce peněz jako platidla¹⁰. Úvěr vyrovnává nerovnoměrnosti a časový nesoulad v pohybu peněžních prostředků. Na trhu vždy existují subjekty s dočasným přebytkem volných peněžních prostředků a subjekty s dočasným nedostatkem volných peněžních prostředků. Úvěr umožňuje deficitním subjektům tyto dočasně volné peněžní prostředky získat a použít je k uspokojení svých potřeb. Dočasně přebytkovým subjektům umožňuje úvěr zhodnocení dočasně přebytečných peněžních prostředků nebo získání výrazné konkurenční výhody, je-li úvěr přijímající deficitní subjekt jejich zákazníkem. Na celospolečenské úrovni je výsledkem efektivní alokace zdrojů a zmenšení nákladů obětované příležitosti¹¹. Jak však opět potvrdila současná krize na finančních trzích, předpokladem efektivní alokace zdrojů je správná cena, tedy v případě úvěru úrok. Dochází-li na trhu k deformaci ceny za půjčení peněžních prostředků, může dojít k nadhodnocení některých druhů investic (v konkrétním případě např. nemovitostí) a přehřátí některých sektorů ekonomiky s vražednými důsledky na celosvětový ekonomický systém. Podrobný rozbor možných příčin cenových deformací ceny přesahuje cíle této práce, zmiňme proto některé pouze stručně. Patří mezi ně v obecné rovině bezesporu příliš uvolněná měnová politika (měřitelná např. výrazným růstem měnových agregátů) a fiskální politika (projevující se nadměrnými rozpočtovými deficity, zejména, dochází-li k nim v období hospodářského růstu), politický tlak na méně přísné poskytování úvěrů (nedávná americká politika rozvoje vlastnického bydlení pro nemajetné obyvatelstvo nebo český tlak na podporu tuzemských „kapitánů průmyslu“ v polovině devadesátých let), tzv. morální hazard (tedy představa, že stát zachrání bankovní sektor v případě jeho potíží, která vede k preferenci rizikovějších transakcí ze strany bank), přílišné spoléhání na hodnotu zajištění (např. zástava nadhodnocených nemovitostí nebo viz aktuální krizi nechvalně proslulé instrumenty CDS¹²), ale i osobní zájmy jednotlivých pracovníků bank, zejména v kombinaci s krátkodobě orientovaným systémem odměňování.

⁹ Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 452.

¹⁰ Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 98.

¹¹ Též alternativní nebo oportunitní náklady. Jedná se o jeden ze základních pojmů ekonomie. Není-li zdroj optimálně využit nebo není-li využit vůbec, vznikají subjektu (na úrovni mikroekonomické) nebo společnosti (na úrovni makroekonomické) náklady, které se rovnají výnosu, který by byl dosažen při nejlepším alternativním využití zdroje.

¹² Credit Default Swap. Finanční derivát, jehož účelem je přenesení rizika nesplacení určitého úvěrového obchodu na subjekt prodávající tento derivát.

Vznik deficitních a přebytkových subjektů je způsoben nerovnoměrností v časovém pohybu peněžních prostředků, tedy nesouladem mezi příjmy a výdaji. V podnikatelské oblasti je nejčastěji způsoben výrobním cyklem (není-li výroba financována zálohami, je výrobek zaplacen až po jeho dokončení, zatímco výdaje vznikají často již před započítáním jeho výroby), sezónností, jednorázovým charakterem investic a jejich dlouhodobou návratností, fakturačním a účtovacím cyklem (průběžně dodávané služby nejsou fakturovány a placeny průběžně, ale v určitých intervalech, platy jsou vypláceny jen jednou měsíčně, ačkoliv práce je vykonávána v průběhu celého měsíce). U domácností lze mluvit o životním peněžním cyklu, kdy v některých obdobích jednotlivec peněžní prostředky spíše spotřebovává (např. v průběhu studia), zatímco v jiných zpravidla peněžní prostředky akumuluje (např. typicky v posledních letech před důchodem, kdy již má samostatné děti a splacenou hypotéku na vlastní bydlení). V obou oblastech je pak potřeba úvěru vyvolávána též velkými, jednorázovými výdaji (např. významná investice do technologie, vyplacení druhého společníka u podnikatelů nebo např. svatba či pořízení vlastního bydlení u domácností).

Míra dostupnosti úvěru může výrazně ovlivňovat hospodářský růst. Stanou-li se úvěry méně dostupnými, podnikatelé začnou oddalovat investice, přestanou si poskytovat delší splatnosti, snaží se snižovat množství zásob držených na skladě (často např. tím, že na čas přerušují výrobu, jak toho jsme v této době svědky u automobilového průmyslu). Naopak, jsou-li úvěry příliš dostupné, zdroje jsou nesprávně alokovány, financování najdou i ekonomicky málo životaschopné projekty, uměle se zvyšuje poptávka po zboží (často po statcích dlouhodobé spotřeby, např. nemovitostech, strojním zařízením apod.) a dochází k nepodloženému nárůstu cen některých statků. Právě přílišná dostupnost úvěru (malý požadovaný podíl vlastních zdrojů, žádný nebo omezený regres¹³ na investora projektu v případě jeho neúspěchu, apod.) stály za nejednou tzv. cenovou bublinou. Následný návrat ekonomiky do rovnovážného stavu je nezřídka spojen se zpomalením hospodářství, propouštěním, ztrátou důvěry na finančních trzích, nedostupností úvěrů, atd. Velký význam úvěru pro hladké fungování hospodářství, jejich vzájemná provázanost s důvěrou v bankovní systém jako celek, tzv. informační asymetrie¹⁴ a fakt, že banky poskytují úvěry z „cizích“ vkladů poskytnutých veřejností, jsou hlavními důvody, proč se úvěrům dostává pozornosti ze strany finančního práva a proč patří k poměrně značně regulovaným oblastem.

¹³ Možnost, aby se banka v případě, že nedojde ke splacení úvěru dlužníkem (např. účelově založenou společností), obrátila na investora, který za projektem stojí a který bude mít také v případě úspěchu projektu z projektu největší prospěch. Více v kapitole 4.2. Podnikatel versus investor.

¹⁴ Skutečnost, že některé subjekty na trhu – finanční profesionálové – disponují výrazně více znalostmi a informacemi než některé jiné subjekty, zejména spotřebitelé. Pro méně informované subjekty je všeobecně vyžadována zvýšená ochrana ze strany regulačních orgánů

3. Základní druhy úvěrů

Stejně jako neexistuje jednotná, všeobecně přijímaná definice úvěru, lze úvěry i různým způsobem členit do druhů. Jak už bylo naznačeno výše, při širší definici úvěru lze úvěry dělit podle toho, zda bylo (nebo dle závazku má být) skutečně poskytnuto plnění (peníze nebo zboží nebo služba) nebo zda se věřitel úvěru pouze zaručuje za závazek někoho jiného. Úvěry, kde skutečně bylo nebo má být poskytnuto plnění potom můžeme dělit podle typu plnění, které je poskytnuto a které je na konci úvěrového vztahu vraceno. Je-li poskytnuto i vraceno plnění ve formě peněžních prostředků, jedná se o úvěry finanční. Je-li původní plnění poskytnuto ve zboží nebo službě nebo jsou-li v této formě naopak vráceny poskytnuté peněžní prostředky, jedná se o úvěry obchodní¹⁵.

Pro úvodní orientaci v druzích úvěrů rozvedeme blíže dělení úvěrů podle účelu úvěru a postavení stran v úvěrových vztazích¹⁶. Zvolené členění není metodicky zcela čisté, protože nepoužíváme jednoznačné a konzistentní kritérium třídění (někdy je hlavní charakteristikou osoba dlužníka či osoba věřitele, v jiném případě účel úvěru a jindy kombinace těchto kritérií), vybral jsem si jej však pro jeho názornost a přiměřenou obecnost.

Mezi obchodní úvěry řadíme úvěry, které si mezi sebou poskytují nebankovní subjekty v průběhu prodeje a koupě výrobků a služeb. Lze rozlišit úvěr dodavatelský, kdy dodavatel výrobku nebo služby poskytuje odloženou splatnost svému odběrateli, a úvěr odběratelský, kdy zákazník platí výrobci nebo poskytovateli služeb ještě před úplným dodáním. Dodavatelské úvěry jsou v praxi velice časté. Někdy jsou poskytovány bezúplatně (např. bývají vyžadovány odběrateli se silným postavením na trhu jako podmínka uzavření obchodu, viz např. obchodní řetězce), často jsou také nepřímo úplatné (při dřívějším zaplacení lze získat několik procent slevu). Schopnost poskytnout obchodní úvěr svým odběratelům může být významnou konkurenční výhodou. Vzniklé pohledávky je obvykle možné poskytnout jako zajištění za úvěr od banky nebo za úplatu postoupit faktoringové společnosti. Na druhou stranu vzniká subjektu poskytujícímu obchodní úvěr riziko nezaplacení ze strany dlužníka. To lze alespoň částečně eliminovat např. pojištěním. Odběratelské úvěry bývají poskytovány především při výrobě díla, zejména jedná-li se o dílo s delší dobou výroby a o vysoce individualizovaný produkt, který lze jen obtížně nabídnout jinému zákazníkovi. Úvěr tak slouží nejen k profinancování doby výroby, ale i jako zajištění skutečnosti, že odběratel skutečně odebere. Odběratel nese riziko nedodání díla (a nevrácení poskytnutých peněžních

¹⁵ Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 451.

¹⁶ Upraveno členění podle Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 99 a 100.

prostředků). To může být sníženo nebo zcela eliminováno např. poskytnutím bankovní záruky. Obchodní úvěry byly dříve často spjaty s vystavováním obchodních směnec.

Státní úvěr je úvěr, kde stát vystupuje jako dlužník. Prostředky mohou být získány ve formě veřejné nebo neveřejné půjčky. Veřejné půjčky jsou realizovány hlavně prodejem dlužnických cenných papírů (dlouhodobých státních dluhopisů nebo krátkodobých státních pokladničních poukázek). Peněžní prostředky jsou poskytovány státu odkoupením cenných papírů jinými subjekty, např. bankami, penzijními fondy, fondy kolektivního investování apod. Naopak spláceny jsou zpětným odkoupením při jejich splatnosti nebo např. po vylosování.¹⁷ Zejména krátkodobé státní pokladniční poukázky mají, kromě financování krátkodobých potřeb státu, význam pro měnovou politiku. Jejich odkupem nebo přijetím do zástavy může centrální banka poskytovat dodatečnou likviditu bankovnímu sektoru. Při neveřejných půjčkách dochází k poskytnutí peněžních prostředků státu přímo a neformálním způsobem. V současnosti je poskytování neveřejných půjček státu silně omezeno či dokonce zcela vyloučeno. Na jedné straně je důvodem důsledné dbání na nezávislost emisních bank, na druhé straně snaha o zachování rovného postavení a spravedlivé hospodářské soutěže komerčních úvěrových institucí. Při rozlišování státních úvěrů záleží také na chápání pojmu státní a stát. Lze sem zařadit nebo i vyčlenit do samostatné kategorie úvěry municipální, tj. úvěry poskytnuté územním samosprávným celkům (obcím¹⁸ a krajům). Naopak úvěry poskytnuté právním subjektům založeným nebo vlastněným státem nebo municipalitami obvykle nebývají vyčleňovány z kategorie běžných bankovních úvěrů, i když při jejich poskytování je třeba brát ohledy na některé zvláštnosti právní úpravy¹⁹.

Spotřební úvěry (nebo též spotřebitelské úvěry) jsou úvěry poskytované bankami, ale čím dál častěji i nebankovními subjekty, na nákup zboží nebo služeb. Teoreticky mohou být poskytnuty ve zboží (potom mají blízko k obchodním úvěrům), častěji bývají poskytnuty i spláceny v peněžních prostředcích. Velmi často se vyskytuje jakási střední varianta, kdy je úvěr sice poskytován v penězích (např. bankou), ale formou přímé úhrady financovaného zboží. Jistou formou nebo alternativou (podle toho jak široce definujeme pojem úvěr) spotřebitelského úvěru je finanční leasing. Formou spotřebitelského úvěru je i používání tzv. kreditních karet. Široká dostupnost a využívání spotřebitelských úvěrů bývají považovány za motor hospodářského růstu. Otázkou je, nakolik je takový hospodářský růst zdravý, zejména je-li financována prostá spotřeba bez jakýchkoliv pozitivních efektů v budoucnosti

¹⁷ Volně podle Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 100.

¹⁸ Pro úvěry poskytnuté obcím se někdy používá termín komunální.

¹⁹ Viz např. zákon č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách.

(zahraniční zájezdy, apod.). Poskytování spotřebitelských úvěrů je navíc spjato s mnoha nepříznivými efekty jako je zneužívání malých znalostí dlužníků, předlužení některých domácností (a následné tzv. vytloukání klínu klínem, tj. nahrazování již existujícího úvěru nově přijatými dluhy, často s čím dál tvrdšími a méně výhodnými podmínkami). I proto je poskytování těchto úvěrů regulováno předpisy na ochranu spotřebitele²⁰.

Další skupinou úvěrů jsou úvěry na bydlení. Zařadíme sem především úvěry poskytované bankami (hypoteční úvěry) a stavebními spořitelny²¹ (úvěry ze stavebního spoření, řádné a překlenovací). Patří sem i úvěry poskytované Státním fondem rozvoje bydlení. Tato skupina úvěrů se vyznačuje výrazným zájmem státu na jejich poskytování a s tím spojenou státní podporou různého druhu. Tato podpora může spočívat v možnosti odečtu úroků od daňového základu dlužníka (a to i u nepodnikatelů), v daňovém zvýhodnění subjektů poskytujících zdroje pro poskytování těchto úvěrů (osvobození úroků od daně z příjmů např. u hypotečních zástavních listů nebo u vkladů ze stavebního spoření) nebo v přímé státní podpoře těchto subjektů (státní příspěvky u stavebního spoření). U úvěrů ze Státního fondu rozvoje bydlení vystupuje stát dokonce přímo jako věřitel poskytující úvěry na bytové potřeby se zvýhodněnou úrokovou sazbou a dlouhou splatností. V zákoně stanoveném případě může Státní fond rozvoje bydlení navíc odpustit dlužníkovi část dlužné jistiny úvěru.

(Ostatní) bankovní úvěry poskytují banky nebo jiné úvěrové instituce (např. tzv. družstevní záložny - kampeličky²²). Hlavní rozdíl mezi úvěrem poskytnutým bankou a úvěrem poskytnutým družstevní záložnou spočívá především v tom, že družstevní záložny jsou oprávněny poskytovat úvěry pouze svým členům (§ 3 odst. 1 zákona o spořitelních a úvěrních družstvech). Zároveň i primární zdroje pro poskytování úvěrů, vklady, mohou družstevní záložny získávat pouze od svých členů. V této kategorii úvěrů se projevuje metodická nekonzistentnost zvoleného třídění, protože bychom sem mohli zařadit i některé spotřebitelské úvěry a některé úvěry na bydlení. Protože jsme výše uvedené druhy úvěrů zařadili do zvláštních kategorií, zůstávají nám v této kategorii úvěry poskytované podnikatelům v souvislosti s jejich podnikatelskou činností. Právě bankovní úvěry poskytované podnikatelské klientele, jsou hlavním tématem této diplomové práce. Důraz bude

²⁰ Viz např. zákon č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách spotřebitelského úvěru.

²¹ Stavební spořitelna je banka s bankovní licenci, na jejímž základě může provozovat pouze stavební spoření a další činnosti podle zákona č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření.

²² Jejich činnost upravuje Zákon č. 87/1995Sb. ze dne 20. dubna 1995, o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů. Ačkoliv zákonný termín je „spořitelni a úvěrní družstvo“, některé předpisy samy definují právní zkratku „družstevní záložna“.

kladen na úvěry poskytované bankami, nikoliv na úvěry poskytované např. družstevními záložnami.

Je třeba říci, že jsme plně nevyčerpali veškeré druhy úvěrů, které se mohou vyskytnout. Opomněli jsme např. skupinu úvěrů poskytovaných centrální bankou komerčním bankám (ať už poskytovaných z titulu funkce centrální banky jako tzv. věřitele poslední instance nebo jako jeden z nástrojů měnové politiky), úvěry poskytované ze strany státu (nebo jiného veřejného celku) soukromým osobám nebo např. úvěry finančního charakteru (tj. nesouvisející s dodáním zboží nebo služby) poskytované mezi jednotlivými soukromými nebankovními subjekty, typicky mezi členy skupiny ovládaných osob.

4. Podnikatelská klientela, segmentace bankovních klientů

Ve své diplomové práci se zabývám tématem bankovní úvěry podnikatelské klientele. V předchozích kapitolách jsem se zabýval pojmem úvěr, částečně i bankovní úvěr. Zbývá tedy vysvětlit termín podnikatelská klientela.

4.1. Dělení bankovních klientů a dlužníků do skupin

Rozdělení úvěrů poskytovaných bankami (bankovních úvěrů v širším slova smyslu, tj. včetně úvěrů spotřebitelských a úvěrů na bydlení) podle dlužníků má význam pro aplikaci některých právních předpisů (např. předpisy na ochranu spotřebitele, zákon o veřejných zakázkách, kategorizace expozic podle vyhlášky upravující obezřetné podnikání bank²³ apod.), ale i pro způsob obsluhy klientů a vnitřní postupy bank při poskytování těchto úvěrů. Je tedy potřeba rozlišovat rozdělení klientů do kategorií jak vyplývá z právních předpisů (např. rozdělování expozic, tj. i úvěrů, podle jejich typů např. při vykazování pro ČNB nebo při přiřazování rizikových vah při výpočtu kapitálové přiměřenosti) a rozdělení klientů do skupin podle vnitřních pravidel banky, ze kterého vyplývá přiřazení odpovědnosti určitému útvaru (toto rozdělení se zpravidla netýká jen tzv. obchodních útvarů, ale i útvarů zodpovědných za řízení rizik a útvarů administrativně zpracovávajících jednotlivé úvěry a provádějících jejich faktické čerpání) a použití určitého vnitřního předpisu a pracovního postupu. Toto rozdělení se netýká jen úvěrů, ale platí při poskytování jakéhokoliv produktu bankou.

Pojem podnikatel definuje obchodní zákoník v §2 odst. 2. Je sice pravdou, že „shora uvedená definice podnikatele je takto použitelná pouze v rámci samotného obchodního zákoníku, na což samo zákonné ustanovení odkazuje hned v první větě.²⁴“ Přesto však definice použitá obchodním zákoníkem je nejucelenější definicí tohoto pojmu použitou v platném právu a při použití pojmu podnikatel z ní lze vycházet. Při její aplikaci je však zapotřebí vždy přihlížet k speciálnímu právnímu předpisu a dát mu přednost v případě odchylky od obchodního zákoníku. Podle shora uvedené definice je podnikatelem:

- a) osoba zapsaná v obchodním rejstříku,
- b) osoba, která podniká na základě živnostenského oprávnění,

²³ Vyhláška č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelnic a úvěrních družstev a obchodníků s cennými papíry, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ Eliáš, K., Bejček, J., Hajn, P., Ježek, J. a kol. Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. Str. 81.

- c) osoba, která podniká na základě jiného než živnostenského oprávnění podle zvláštních předpisů,
- d) osoba, která provozuje zemědělskou výrobu a je zapsaná do evidence podle zvláštního předpisu.

Vedle toho je statut podnikatele výslovně přiznán též zahraniční osobě, která je oprávněna podnikat v zahraničí (§ 23 ObchZ).²⁵ Podnikatelem podle výše uvedeného vymezení může být jak osoba právnická, tak osoba fyzická.

Podle ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) ObchZ jsou podnikateli právnické i fyzické osoby zapsané v obchodním rejstříku, bez ohledu na to, zda zapsaná osoba podnikatelskou činnost fakticky vykonává či nikoliv. Podle § 34 odst. 1 písm. a) ObchZ se do obchodního rejstříku zapisují obchodní společnosti a družstva. Podle písm. d) stejného odstavce mají povinnost zápisu do obchodního rejstříku i další právnické osoby, pokud jim to stanoví zvláštní právní předpis. Podnikateli jsou dle obchodního zákoníku i tzv. fiktivní podnikatelé, tedy společnosti s ručením omezeným, akciové společnosti a družstva, i když byly založeny za jiným účelem než podnikáním. Povinně se do obchodního rejstříku zapisují též podnikající zahraniční osoby (viz § 34 odst. 1 písm. b) a § 21 odst. 4 ObchZ). Z fyzických osob mají (kromě již výše zmíněných zahraničních osob) povinnost zápisu do obchodního rejstříku ti podnikatelé, o nichž to stanoví zvláštní zákon nebo ti kteří splní jednu ze dvou podmínek: Buď provozují živnost průmyslovým způsobem nebo výše jejich výnosů nebo příjmů po odečtení daně z přidané hodnoty dosáhla nebo přesáhla v průměru za dvě po sobě bezprostředně následující účetní období částku stanovenou zákonem. Kdy je živnost provozována průmyslovým způsobem stanoví zákon č. 455/1991 Sb., živnostenský zákon, ve znění pozdějších předpisů (§ 7a). Fyzická osoba s bydlištěm na území České republiky nebo některého jiného členského státu Evropské unie nebo jiného státu tvořícího Evropský hospodářský prostor, případně fyzická osoba, která má v jednom z výše uvedených států alespoň trvalý pobyt, a která je podnikatelem ve smyslu §2 odst.2 písm. b) až d) ObchZ nebo § 23 mohou být zapsány do obchodního rejstříku dobrovolně na vlastní žádost.²⁶

Další skupinu podnikatelů podle výše zmíněné definice podle obchodního zákoníku tvoří osoby, které podnikají na základě živnostenského oprávnění. „Použitím slovního spojení „osoba, která podniká na základě živnostenského oprávnění“ ... dal... (zákonodárce)... zřetelně najevo, že u této osoby musí dojít vedle získání příslušného povolení také k faktickému

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Eliáš, K., Bejček, J., Hajn, P., Ježek, J. a kol. Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. Str. 82.

výkonu určité podnikatelské činnosti ve smyslu ustanovení § 2 odst. 1 ObchZ²⁷“. Podnikání je dle zmíněného ustanovení soustavná činnost vykonávaná podnikatelem za účelem dosažení zisku. U osob podnikajících na základě živnostenského zákona (a nezapsaných do obchodního rejstříku) je ke statusu podnikatele potřeba, aby podnikatelskou činnost skutečně provozovali.

Skupinu podnikatelů podle § 2 odst. 2 písm. c) tvoří především tzv. svobodná povolání a některé další osoby, které podnikají na základě zvláštního oprávnění, ale které mezi svobodná povolání řadit nelze. Podnikatelská činnost svobodných povolání (patří sem především advokáti, notáři, daňoví poradci, exekutoři, auditoři, veterináři, atd.) je komplexně upravena zvláštními předpisy a režim živnostenského zákona se na ně nevztahuje.

Podnikateli jsou také osoby provozující zemědělskou výrobu zapsané do evidence podle zvláštního zákona.

Pro naše téma mají svůj význam ještě další definice obsažené v obchodním zákoníku, a sice vymezení obchodního majetku (§ 6 odst. 1) a obchodního jmění (§ 6 odst. 2). Z nichž totiž vyplývá rozlišení obchodního a neobchodního majetku podnikatele. Obchodním majetkem podnikající fyzické osoby je majetek, který podnikateli patří a slouží k jeho podnikání nebo je k podnikání určen. Obchodní jmění je souborem majetku a závazků vzniklých v souvislosti s podnikáním. Ačkoliv to nemá vliv na jeho ručení za závazky vzniklé v souvislosti s podnikáním podnikatele fyzické osoby, můžeme rozlišovat případy, kdy fyzická osoba vystupuje jako podnikatel a kdy pouze spravuje svůj osobní neobchodní majetek.

Finanční právo používá členění klientů na skupiny např. při výpočtu rizikově vážených aktiv. Toto členění lze nalézt ve vyhlášce ČNB č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrových družstev a obchodníků s cennými papíry ve znění pozdějších předpisů²⁸. Konkrétně při členění expozič (expozič se dle této vyhlášky rozumí aktivum – tj. kromě jiného i poskytnutý a čerpaný úvěr - nebo podrozvahová položka - tj. kromě jiného i poskytnutý a nečerpaný úvěr nebo závazný úvěrový příslib) do kategorií (při tzv. standardizovaném přístupu podle §84 odst. 1 výše uvedené vyhlášky a při tzv. přístupu založeném na interním ratingu podle §93 odst. 1 shora zmíněné vyhlášky) se kromě kritérií týkajících se výlučně nebo převážně dané expozič (zda je zajištěná nemovitostmi, zda je po splatnosti, zda jde o regulaturně vysoce rizikové expozič, zda jde o expozič v krytých dluhopisech, atd.) použije v některých případech jako kritérium i osoba protistrany, v případě úvěru dlužníka.

²⁷ Tamtéž. Str. 83.

²⁸ Zatím jen vyhlášky č. 282/2008 Sb.

Vezmeme-li tedy v úvahu kategorie expozic, které jsou podle této vyhlášky odvislé od osoby protistrany, můžeme rozčlenit klienty např. na centrální vlády a centrální banky, regionální vlády a místní orgány, organizace veřejného sektoru a ostatní nepodnikatelské osoby, mezinárodní rozvojové banky, mezinárodní organizace, tzv. instituce (tj. banky nebo zahraniční banky, družstevní záložny, instituce elektronických peněz a zahraniční instituce elektronických peněz a obchodníky s cennými papíry včetně zahraničních, ale i burzy a clearingová centra), podnikatele a retailové klienty. Podrobnější návod na zařazení expozic (a tedy i klientů) do výše uvedených skupin dávají přílohy k vyhlášce, konkrétně příloha č. 4 pro standardizovaný přístup a příloha č. 11 pro přístup založený na interním ratingu. Vyhláška ovšem mluví o „podnikových expozicích“ nikoliv o expozicích podnikatelů. Podnik je definován jako hromadná věc, jako majetkový celek²⁹. Je to „celek vytvořený souhrnem jednotlivých majetkových hodnot (díličích hmotných a nehmotných statků) návzájem spojených s tím, že slouží určitému podnikateli k podnikatelskému účelu.“³⁰. „Nemůže tedy existovat podnik bez podnikatele. Z definice však vyplývá i to, že nemůže existovat ani podnikatel, který nemá podnik.“³¹ Expozice, tj. z pohledu banky aktiva, případně podrozvahové položky, které se aktivy v budoucnu mohou stát, jsou tedy z pohledu protistrany – bankovních klientů – pasivy, případně podrozvahové položky, které se pasivy mohou v budoucnu stát. To by mohlo napovídat, že pojetí podniku neodpovídá jeho pojetí v obchodním zákoníku. Spíše si však myslím, že tvůrce právního předpisu měl pod termínem „podnikové expozice“ pravděpodobně na mysli expozice, které souvisí s podnikem, tj. souborem majetku podnikatele určeným k podnikáním. Podle přílohy 4 této vyhlášky patří do této kategorie pohledávky a podrozvahové položky vůči osobám – podnikatelům. Z výše uvedeného vyplývá, že pojetí pojmu podnikatel podle této vyhlášky není zcela totožné s pojetím obchodního zákoníku. Především expozice vůči některým podnikatelům podle obchodního zákoníku patří do jiné kategorie expozic (určené dle osoby protistrany). To se týká především kategorie expozic vůči institucím, ale částečně i retailových expozic. Retailové jsou totiž nejen expozice vůči fyzickým osobám nepodnikatelům, ale za určitých podmínek i expozice vůči malým a středním podnikatelům (včetně právnických osob). Malý a střední podnikatel je definován jako podnikatel, jehož roční úhrn čistého obrátu nedosahuje částky 50.000.000,- EUR (cca. 1,3 miliardy Kč). Retailové expozice jsou ale jen zčásti

²⁹ Eliáš, K., Bejček, J., Hajn, P., Ježek, J. a kol. Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. Str. 125.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Eliáš, K., Bejček, J., Hajn, P., Ježek, J. a kol. Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. Str. 126.

definované podle klienta, některé podmínky se vztahují na expozici jako takovou. Jednou z podmínek je maximální úhrná velikost expozic vůči klientovi a ekonomicky spjaté skupině klientů (1.000.000,- EUR). Druhou podmínkou je, aby každá expozice představovala jednu z mnoha podobně řízených expozic blízkých svými charakteristikami, v důsledku čehož se snižuje riziko. Jak vyplývá z těchto dvou podmínek, bude zřejmě skutečná velikost podnikatele (měřená úhrnem ročního čistého obratu), jehož závazky vůči bance budou zařazované mezi retailové expozice výrazně nižší, než je hranice pro malého a středního podnikatele definovaná vyhláškou.

Pokud bychom s ohledem na výše uvedené definovali podnikatelskou klientelu jako ty osoby, jejichž závazky vůči bance budou zařazovány mezi podnikové expozice (nebudou-li zařazeny do kategorie, u které je rozhodující jiné kritérium než osoba protistrany), bude tato klientela zahrnovat podnikající právnické i fyzické osoby. Nebude ovšem zahrnovat banky, družstevní záložny, obchodníky s cennými papíry, burzy, apod. ani drobné podnikatele - retailové klienty.

Pro vnitřní rozdělení klientů (pro toto rozdělení se v praxi používá termín segmentace – tj. rozdělení do klientských segmentů) si banky volí různá kritéria. Zpravidla jsou zvlášť obsluhováni fyzické osoby nepodnikatelé a spolu s nimi i drobní, retailoví podnikatelé. Důvodem je, že tyto klienty lze obsluhovat ve velkém, se standardizovanými produkty, relativně málo uzpůsobenými individuálním potřebám. Při dostatečně velkém počtu podobných, drobných expozic lze také zjednodušeně posuzovat riziko (např. různými scoringovými metodami) a spoléhat při tom na zákon velkých čísel. Podnikatelská klientela (bez retailových klientů a institucí jak bylo definováno výše) bývá obvykle ještě dále členěna. Základním kritériem pro členění podnikatelských subjektů přitom je nejčastěji velikost klienta (většinou měřená ročním obratem klienta). Důvodem je to, že větší klienti přinášejí bance obvykle větší průměrný výnos (což ovšem platí pouze v absolutní částce, v relativních hodnotách, např. poměřováno k rizikově váženým aktivům vůči klientovi, to často bývá naopak). Větší klienti naproti tomu vyžadují větší stupeň individuálního přístupu, ale také jiné znalosti obsluhujících pracovníků. Rozdělení bývá modifikováno např. jednotným přístupem ke skupinám ekonomicky spjatých osob (i menší člen skupiny je obsluhován jednotně ve stejném segmentu jako zbytek skupiny), speciálními typy klientů (např. vyčlenění podnikatelů zabývajících se čistě nebo převážně investováním do nemovitostí). Veřejné subjekty (stát, municipality, mezinárodní organizace, apod.), další nepodnikatelští klienti (nadace, občanská sdružení, apod.) mohou být obsluhováni jako zvláštní skupina klientů nebo mohou být přiřazeni podnikatelské klientele (byť s některými modifikacemi – např. zákonnou nebo

faktickou nemožností přijímat bankovní úvěry). V praxi může vypadat vnitřní členění klientů např. následovně: Fyzické osoby nepodnikatelé, tzv. svobodná povolání, drobní (retailoví) podnikatelé (nejčastěji fyzické osoby podnikatelé a společnosti a družstva s nejmenším obratem), malé a střední podniky (segment SME – jeho definice může být různá a nemusí se shodovat s definicí používanou v rámci Evropských společenství, naopak hranice ročního obratu bývá výrazně nižší než shora uvedená hranice používaná vyhláškou 123/2007 Sb.), střední podniky (tzv. segment midcap), velké podniky (někdy k nim bývá obecně přiřazována mezinárodní podnikatelská klientela), investoři do nemovitostí (tzv. developerská klientela, někdy ještě členěna dle velikosti) a finanční instituce. Členění se nicméně v jednotlivých bankách liší, jsou stanoveny rozdílné hranice velikosti pro rozdělení do segmentů, některé banky se dokonce specializují pouze na některé segmenty klientů.

4.2. Podnikatel versus investor (sponzor)

Podnikatelem v právním pojetí je často umělý útvar – právnická osoba. V některých případech se dá mluvit o rozhodovací autonomii takových subjektů, protože vůle této právnické osoby je často výsledkem střetu protichůdných zájmů mnoha osob – jednotlivých společníků, managementu, ostatních zaměstnanců, atd. Tuto právnickou osobu pak ani fakticky nelze ztotožnit s žádnou konkrétní osobou, např. většinovým akcionářem.

V praxi se lze ovšem setkat i s čistě účelově založenými právnickými osobami, nejčastěji ve formě akciové společnosti nebo společnosti s ručením omezeným, o jejichž rozhodovací autonomii nelze vůbec mluvit. Smyslem jejich založení je hlavně oddělit majetek věnovaný určitému podnikatelskému záměru (projektu) od majetku té osoby, která tento projekt vymyslela a která jej ve skutečnosti řídí (sponzor nebo investor), a vyloučit vůči ní tzv. regres (ručení za závazky této účelové společnosti, tj. možnost věřitelů obrátit se v případě neúspěchu projektu na sponzora a požadovat splacení svých závazků). Sponzor tedy vkládá do takto účelově založené společnosti majetkové hodnoty (zejména peněžní prostředky) a know-how a nese pouze riziko ztráty tohoto vkladu (lze uvažovat i o reputačním riziku). Bylo by ovšem mylné se domnívat, že tato konstrukce je výhodná pro sponzora a znevýhodňuje věřitele. Ve skutečnosti zde může působit i opačná ochrana, protože dojde k oddělení rizik konkrétního financovaného projektu od ostatní činnosti sponzora, snáze lze vyhodnocovat úspěšnost takového projektu (účelová společnost vede oddělené účetnictví). Dojde-li k problémům při realizaci projektu, lze celý projekt jednoduše prodat jinému investorovi (převodem akcií nebo obchodního podílu), který může do projektu dodat nové know-how i prostředky. V praxi se pro účelově založené společnosti používá zkratky SPV (z anglického special purpose vehicle).

5. Druhy bankovních úvěrů podnikatelské klientele

Stejně jako úvěry obecně, i úvěry poskytovaných bankami podnikatelské klientele lze členit různým způsobem podle různých kritérií.

5.1. Dělení úvěrů podle kritérií týkajících se splácení a splatnosti

Asi nejčastěji používané dělení je podle doby jejich splatnosti. Teoreticky lze takto členit úvěry dvěma způsoby a to jednak podle splatnosti původní a jednak podle splatnosti zbývající (zbytkové). Členění úvěrů podle splatnosti má význam z hlediska účetních předpisů (jak na straně klienta – příjemce úvěru, tak na straně banky), z hlediska zajištění odpovídajících zdrojů na straně banky pro poskytnutí úvěru a řízení likvidity, apod. Nejdůležitější je členění na úvěry se splatností do jednoho roku a na úvěry se splatností delší než jeden rok. Někdy se ještě rozlišují úvěry střednědobé (delší než jeden rok a kratší než pět let) a dlouhodobé (se splatností delší než pět).

Podle techniky poskytování a splácení úvěru lze rozlišit úvěry na kontokorentní, nerevolvingové a revolvingové. Kontokorentní úvěry jsou poskytovány formou povoleného překročení zůstatku na účtu³². Klient je oprávněn platit a vybírat ze svého běžného účtu až do předem stanoveného limitu, i když je zůstatek na účtu záporný. Je sjednána jak úroková sazba pro úročení kladného, tak úroková sazba pro úročení záporného zůstatku na účtu. Kontokorentní úvěr je splácen přímo připsáním jakékoliv kladné položky (platba, vklad hotovosti, přijaté inkaso) na běžný účet. Záporný limit, do kterého je možné z účtu platit, zůstává stále stejný, nesnižuje se provedenými splátkami kontokorentního úvěru. Čerpání i splácení úvěru probíhá neformálně, přijetím nebo odesláním peněžních prostředků, a není je nutné bance dopředu oznamovat. Pro klienta je tedy kontokorentní úvěr nejflexibilnějším druhem úvěru, vhodným pro krytí krátkodobých výkyvů v peněžních tocích. Jen s mimořádnými obtížemi lze poskytnout kontokorentní úvěr za součinnosti více bank, v praxi k tomu téměř nedochází.

Revolvingové úvěry³³ jsou účtovány na zvláštní úvěrový účet. Z tohoto účtu jsou potom peněžní prostředky převedeny na běžný účet klienta. Na rozdíl od kontokorentního úvěru tak klient může zároveň platit úroky za čerpaný úvěr (na úvěrovém účtu) a dostávat úroky za kladný zůstatek na běžném účtu. Charakteristickým znakem revolvingových úvěrů je možnost znovu čerpat již splacené části úvěru. Jeho celková výše (čerpané i nečerpané části) tak zůstává stále stejná. O každé čerpání revolvingového úvěru je banku potřeba předem

³² Anglický výraz pro kontokorentní úvěr – overdraft – je stejný jako výraz pro překročení povoleného čerpání.

³³ Pozn. myšleno jiné než kontokorentní. V úvahu připadá i pojetí kontokorentního úvěru jako jednoho druhu revolvingových úvěrů.

žadat. Splácení³⁴ probíhá ke sjednanému datu, zcela není vyloučeno ani splácení na žádost klienta. Kvůli omezení administrativní náročnosti pro banku bývá stanovena minimální výše požadovaného čerpání, minimální období příslušného čerpání a někdy i maximální počet čerpání úvěru. Revolvingové úvěry jsou pro klienta mnohem méně flexibilní než kontokorentní úvěry. Pro banku představují na jedné straně větší administrativní zátěž, na druhé straně jí usnadňují řízení likvidity.

Nerevolvingové úvěry jsou stejně jako revolvingové úvěry poskytovány na úvěrový účet, z něhož jsou peněžní prostředky čerpány na běžný účet klienta nebo přímo třetí osobě na úhradu závazků klienta vůči této třetí osobě. Nerevolvingové úvěry lze rozlišovat podle způsobu čerpání na úvěry s postupným a jednorázovým čerpáním. Je-li sjednáno postupné čerpání, lze úvěr čerpat pouze po předem stanovenou dobu³⁵. V průběhu této doby není úvěr splácen. Není-li úvěr v průběhu této doby plně načerpán, snižuje se jeho částka na skutečně čerpanou úroveň³⁶. Částka úvěru se také snižuje jakoukoliv provedenou splátkou. Podobně jako u revolvingového úvěru probíhá čerpání zpravidla na žádost klienta. Úvěr je splácen inkasem dle předem domluveného splátkového kalendáře, případně na žádost klienta.

Podle způsobu stanovení splatnosti úvěru rozlišujeme úvěry splatné jednorázově (v plné výši) ke dni konečné splatnosti³⁷ a úvěry průběžně splácené. Ke dni konečné splatnosti jsou v plné výši splatné všechny kontokorentní a revolvingové úvěry. I nerevolvingové úvěry mohou být sjednány s jednorázovou splatností ke dni konečné splatnosti. Úvěry průběžně splácené lze rozlišit do mnoha skupin podle typu splátkového kalendáře. Základní rozdělení lze provést na pravidelné splátkové kalendáře, nepravidelné splátkové kalendáře a pravidelné splátkové kalendáře s nepravidelnými prvky. Nepravidelné splátkové kalendáře lze sjednat prakticky jakkoliv to vyhovuje všem smluvním stranám. Pravidelné splátkové kalendáře lze rozdělit na kalendáře s anuitními splátkami a splátkové kalendáře s kapitálovými splátkami. Při anuitních splátkách je v pravidelných intervalech splácena vždy stejná částka, která je součtem nepravidelné splátky úroku a nepravidelné splátky jistiny. Na začátku splácení je podíl splátky úroku na celkové splátce vyšší, v průběhu splatnosti klesá. Při kapitálových splátkách je v pravidelných intervalech splácena vždy stejná část jistiny. Naproti tomu splátky úroků a celková výše splátky se v průběhu splatnosti mění. Úvěry s pravidelnými splátkovými kalendáři s nepravidelnými prvky vycházejí z pravidelných splátkových kalendářů (ať už

³⁴ Ve většině úvěrových smluv bývá smluveno splácení bankovních úvěrů formou inkasa z běžného účtu klienta v den splatnosti příslušné částky. K tomuto inkasu opravňuje klient v úvěrové smlouvě banku (příp. agenta u syndikovaných a klubových úvěrů).

³⁵ Tzv. availability period.

³⁶ Pokud není doba pro čerpání úvěru prodloužena dohodou smluvních stran.

³⁷ V bankovní praxi se pro tento typ splatnosti používá pojem bullet.

anuitních nebo kapitálových splátek), jsou však nějakým způsobem modifikovány. Touto modifikací může být sjednaná doba odkladu splátek³⁸, kdy se úvěr nejprve nějakou dobu nesplácí a po jejím uplynutí je splácen podle pravidelného splátkového kalendáře. Jinou odlišností je pravidelné splácení pouze části úvěru s tím, že zbylá část je splatná jednorázově ke dni konečné splatnosti úvěru, resp. spolu s poslední pravidelnou splátkou³⁹. Všechny výše uvedené typy splátkových kalendářů mohou být dále ovlivněny mimořádnými a předčasnými splátkami⁴⁰. Dobrovolné předčasné a mimořádné splátky mohou být úvěrovou smlouvou povoleny, zakázány nebo povoleny při splnění určitých podmínek (např. za podmínky zaplacení určitých poplatků nebo např. jen ke konci úrokového období). Úvěrová smlouva také může pro některé případy stanovit povinné předčasné a mimořádné splátky. Kromě případů standardních, sjednaných ve většině úvěrových smluv (zjistí-li se, že poskytnutí úvěru je v rozporu s právními předpisy platnými a účinnými pro věřitele, prodá-li dlužník nějaké své významné aktivum, apod.) může být sjednán i tzv. cash-sweep. Jde o povinné splátky úvěru v případě, že klient vygeneruje v průběhu sledovaného období více peněžních prostředků, než je určitá stanovená výše. Lze se setkat i s kombinací jednorázově splatného úvěru ke dni konečné splatnosti a mechanismu cash-sweep. Tento mechanismus může být ale sjednán při jakémkoliv splátkovém kalendáři.

5.2. Dělení úvěrů podle počtu poskytujících bank

5.2.1. Úvěry bilaterální, klubové a syndikované

Podle počtu bank poskytujících úvěr a vztahu mezi nimi rozlišujeme úvěry na bilaterální, klubové a syndikované. Bilaterální úvěry poskytuje na straně věřitele pouze jedna banka. U klubových a syndikovaných úvěrů vystupuje na straně věřitelů více bank. Rozdíl mezi klubovými (někdy nazývané též konsorciální) a syndikovanými úvěry spočívá ve způsobu utváření skupiny spolupracujících věřitelů. U klubových úvěrů je od začátku (resp. ještě před uzavřením úvěrové smlouvy) znám okruh zúčastněných věřitelů. Hledá-li budoucí dlužník financování a financování nemůže (např. z důvodů interních limitů schválených pro daného klienta nebo obecně pro přílišnou velikost transakce v porovnání s velikostí banky)

³⁸ Tzv. grace period.

³⁹ Tento prvek a tato část úvěru se v bankovní praxi nazývá obvykle balloon.

⁴⁰ Chápání významu pojmů mimořádná a předčasná splátka se může lišit dle jednotlivých bank, i proto používám pro jistotu oba termíny. Jedno z možných pojetí je, že mimořádná splátka je splátka, která proběhne mimo smluvený splátkový kalendář. Předčasná splátka je splátkou řádně plánovanou, která ale proběhne v dřívějším termínu, než bylo smluveno. Pokud nedojde předčasnou nebo mimořádnou splátkou k úplnému splacení úvěru, musí být upraven splátkový kalendář. Způsob této úpravy záleží na úpravě v úvěrové smlouvě. Pro banku nejpříznivější je snížení splátek odzadu, tj. odečtení splátky od posledních plánovaných splátek. Tím může dojít ke snížení celkové doby splatnosti úvěru. Lze se setkat i s poměrnou úpravou výše zbývajících splátek. Naopak příliš častá není (aniž by byla vyloučená) úprava splátek odpředu, tj. de facto částečné nebo úplné předplacení jedné nebo několika nejbližších splátek.

nebo nechce (např. z důvodů snahy diverzifikovat riziko) poskytnout jedna banka, sdruží se dvě nebo více bank do klubu, který nabídne klientovi požadované financování (u dané transakce může samozřejmě před podpisem smlouvy vystupovat několik konkurenčních klubů). Celý klub bank se tedy již od poměrně brzké fáze účastní vyjednávání o struktuře poskytovaného financování (druhu úvěru, splatnosti, zajištění, ceně, apod.), po jejím odsouhlasení se všechny banky podílí na přípravě smluvní dokumentace svými připomínkami. Je-li uzavřena úvěrová smlouva, není většinou vyloučena pozdější změna věřitele (banka převede svůj podíl nebo jeho část na jinou banku), tato změna není ovšem od samého počátku předvídána a spíše se s ní nepočítá. Naproti tomu u syndikovaných úvěrů je na začátku znám pouze jeden nebo několik málo věřitelů. Tito věřitelé při uzavírání smlouvy tzv. upíší větší objem financování, než si chtějí nechat po dobu splatnosti úvěru ve svém portfoliu. Teprve po celkové přípravě úvěrové smlouvy a uzavření úvěrové dokumentace (úvěrovou dokumentací se myslí především úvěrová smlouva, zajišťovací smlouvy a jiné zajišťovací dokumenty a případně též další postranní dohody a dokumenty), převedou (prodají) původní věřitelé část svého podílu na úvěru jiným věřitelům. Původní věřitelé tak mohou nést tzv. riziko úpisu. V době uzavření úvěrové smlouvy jsou plnohodnotnými věřiteli ve vztahu k celému jejich původnímu podílu na úvěru. Mimo jiné mohou být tedy povinni úvěr poskytnout, i když nemají zajištěno, že najdou později věřitele, na kterého by část svého podílu (se všemi odpovídajícími právy a povinnostmi) mohli převést. Upisovací riziko tedy spočívá v tom, že se mohou dostat do situace, kdy budou mít konečný podíl na úvěru (tzv. final take) vyšší než původně zamýšleli. Upisovací riziko původních věřitelů bývá zapláceno ve formě většího podílu na poplatcích za poskytnutí úvěru (počáteční poplatek, tzv. up-front-fee nebo flat fee) než u věřitelů, na které je později podíl na úvěru převeden. Naopak, jsou-li počáteční poplatky dostatečně vysoké a původní věřitel má velký zájem na snížení své angažovanosti v rámci syndikovaného úvěru, může se ve prospěch přistoupivšího věřitele vzdát části poplatku náležejícímu původnímu věřiteli. Při problémech s likviditou a změně strategie vůči některým klientům a odvětvím se lze setkat i s tím, že úvěry jsou převáděny tzv. pod pari, tzn. že přistupující věřitel poskytne původnímu věřiteli menší platbu než jakou poskytl původní věřitel dlužníkovi, zatímco původní věřitel na něj převádí celou svou pohledávku vůči dlužníkovi. Původní věřitel tak realizuje ztrátu. V praxi není vyloučeno, aby se z klubového úvěru stal úvěr syndikovaný, tj. aby jedna z původních klubových bank převedla část svého podílu (příp. i celý svůj podíl) na jiného věřitele. Zcela není vyloučena ani dodatečná syndikace bilaterálního úvěru.

5.2.2. Zvláštní problémy spojené s klubovými a syndikovanými úvěry

S poskytováním úvěrů více bankami jsou spojeny některé zvláštní problémy, které u bilaterálních úvěrů nejsou relevantní. Prvním okruhem problémů jsou zvláštnosti smluvní dokumentace. Každá banka si vytváří své vlastní smluvní vzory, které vyhovují jejím potřebám, řeší rizika, která považuje za podstatné, a se kterými jsou její zaměstnanci zvyklí pracovat (nejen při přípravě této dokumentace, ale i v průběhu smluvního vztahu, případně i při řešení konfliktů a nedorozumnění s klientem). Je-li bankovní úvěr poskytován více bankami, je samozřejmě nezbytné, aby výsledná smluvní dokumentace vyhovovala potřebám všech věřitelů (příp. aby byla kompromisem přijatelným pro všechny věřitele) i klientovi. Tato potřeba vystupuje ještě více do popředí u syndikovaných úvěrů, kde není okruh věřitelů předem znám a kde většina věřitelů přistupuje k již existující smluvní dokumentaci. Tato smluvní dokumentace tedy musí být připravena tak, aby ji přistupující věřitelé byli ochotni akceptovat. Problém se ještě více komplikuje, pokud okruh budoucích věřitelů zahrnuje také zahraniční banky. Některé úvěry jsou svým rozsahem tak velké, že je banky působící na českém trhu nejsou schopny ani společně poskytnout. Přizváním zahraničních věřitelů se navíc zvyšuje konkurence mezi bankami, někdy by jinak konkurence ani nebyla možná (úvěr by mohl být poskytnut jen, pokud by se ho účastnily všechny významnější banky působící na českém trhu, příp. jejich většina). Zahraniční věřitelé jsou jen výjimečně ochotni akceptovat, aby se úvěrová smlouva řídila českým právem. Proto se obvykle pro smluvní dokumentaci volí právo na mezinárodním bankovním trhu všeobecně přijímané, v praxi jde nejčastěji o právo anglické. Účast zahraničního věřitele volbu práva umožní⁴¹. Z výše uvedeného vyplývá, že smluvní dokumentace musí být výrazně standardizovaná, aby ji byli ochotni akceptovat všichni věřitelé klubového nebo syndikovaného úvěru. To zpravidla vyžaduje přípravu smluvní dokumentace renomovanou právní kancelář, dostatečně etablovanou na bankovním trhu, na kterém budou hledáni věřitelé pro účast v klubu nebo syndikátu bank. Smluvní vzor použitý touto právní kancelář pro přípravu smluv pak musí odpovídat standardům, které jsou na trhu všeobecně přijímané. Stejně musí postupovat i banka, která sice poskytuje bilaterální úvěr, ale jež si chce zachovat alespoň teoretickou možnost budoucí syndikace (tj. převodu části úvěru na jiného věřitele). Standardy pro úvěrovou dokumentaci (resp. standardní

⁴¹ Pozn. „Volba práva, tj. shodný projev vůle účastníků o tom, že jejich právní vztah se má řídit určitým právem, je skutečností rozhodnou pro určení rozhodného práva, hraničním určovatelem. V českém právu je přípustná pro smlouvy závazkového práva (§9 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů) a pro pracovní smlouvy (§ 16 zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním), a to jen ve vztazích s mezinárodním prvkem (ve smyslu §1 zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním)“. Kučera, Z. Mezinárodní právo soukromé. Brno: Doplněk, 2004. Str. 128. Blíže k volbě práva str. 128-136 výše uvedené učebnice.

smluvní vzory pro dokumentaci pro syndikované a klubové úvěry) připravují nezávislé bankovní asociace. Na českém trhu se nejčastěji používají upravené standardy připravené Loan Market Association (tzv. LMA standardy). Tato asociace připravuje standardy podle anglického práva, pro potřeby českých bank musí být tedy upraveny tak, aby odpovídaly českému právu (nepočítá-li se s účastí zahraničního věřitele). Z právního hlediska se jedná o nezávazná doporučení, jak by měla vypadat smluvní dokumentace. Těchto pravidel se banky při přípravě úvěrové smluvní dokumentace dobrovolně drží, aby zvýšily likviditu svých pohledávek z úvěrů. Bližší popis těchto standardů přesahuje cíle této práce⁴².

Úvěrové smlouvy u klubových a syndikovaných úvěrů (případně u bilaterálních úvěrů, u kterých má být zachována budoucí možnost syndikace) jsou obvykle mnohem rozsáhlejší a složitější než smlouvy u bilaterálních úvěrů vycházející z interních smluvních vzorů jednotlivých bank. Důvodem je používání tzv. obchodních podmínek bankami. Použití obchodních podmínek jako součástí smluv upravuje obchodní zákoník v §273 odst. 1. Rozlišuje všeobecné obchodní podmínky, tj. obchodní podmínky vypracované zájmovými a odbornými organizacemi, které mohou být použity při řešení záležitostí ve smlouvě výslovně neupravených, i když na ně smlouva neodkazuje, a ostatní obchodní podmínky, které mohou být použity pouze, je-li to mezi smluvními stranami dohodnuto a jsou-li oběma stranám známy. V praxi banky velice často používají druhou možnost a odkazují ve svých smlouvách na své vlastní „všeobecné obchodní podmínky“, případně „obchodní podmínky pro úvěry“, apod. Použitý termín „všeobecné“ tedy v těchto případech nekoresponduje s terminologií obchodního zákoníku a jedná se o ostatní obchodní podmínky. Vyjednávací schopnost klientů je omezena tržní silou smluvních stran, proto většinou nemohou klienti odkaz na tyto obchodní podmínky odmítnout a ty se tak stávají platnou součástí úvěrových smluv. „Všeobecné“ obchodní podmínky většinou řeší řadu technických záležitostí (definici referenčních sazeb – např. sazby PRIBOR, způsob výpočtu úroků, posun splatnosti v případě, že připadne na nepracovní den, apod.), obsahují ale často i některé poměrně významné povinnosti klientů (různé informační povinnosti, prohlášení a záruky klienta, které dává bance podpisem úvěrové smlouvy, apod.). Protože se nejedná, jak již bylo řečeno, o všeobecné obchodní podmínky v pravém slova smyslu, liší se tyto podmínky podle jednotlivých bank. Banky nejsou ochotny akceptovat jiné než vlastní obchodní podmínky a odkaz na obchodní podmínky více bank by vedl k chaosu a možným konfliktům jednotlivých ustanovení. Z tohoto důvodu musí smlouvy pro klubové a syndikované úvěry obsahovat i celou řadu

⁴² Kromě toho jedná se o záležitost soukromého práva.

výslovně technických a obvykle vysoce standardizovaných ustanovení, které jsou u bilaterálních smluv obsaženy právě v obchodních podmínkách.

Standardizace smluvní dokumentace, která je potřebná pro poskytování klubových a syndikovaných úvěrů může být asi hodnocena pozitivně. Jednak je v obchodním styku standardizace určitých smluvních typů obvyklá⁴³, jednak má tato standardizace pozitivní vliv i na ostatní úvěrové smlouvy uzavírané bankami. Banky mohou po vzoru těchto standardizovaných dokumentů vylepšovat i své vlastní vzory. Pozitivní efekt pro klienty (zejména ty zkušenější) spočívá v tom, že je snadné předvídat, jak bude bankou navržená smluvní dokumentace vypadat. Standardizace tak usnadňuje vyjednávání o smlouvě mezi klienty a bankami, jsou-li některá ustanovení považována za natolik standardní, není zapotřebí o nich vyjednávat. Nalezení shody ohledně standardů mezi českými bankami bylo usnadněno tím, že byly převzaty na mezinárodním bankovním trhu hojně využívané, prověřené standardy. Z toho však vyplývá největší úskalí těchto standardů – byly vytvořeny na základě anglického právního řádu, který je tomu českému poměrně vzdálený. Vzhledem ke klidnému období dlouhotrvajícího hospodářského růstu nedošlo zatím k ohrožení splácení mnoha úvěrů, pro jejichž poskytnutí byla použita tato dokumentace. Teprve skutečné soudní spory a insolvenční řízení prověří, nakolik úspěšné bylo přizpůsobení těchto standardů českému právnímu řádu.

Druhým okruhem problémů spojených s klubovými a syndikovanými úvěry jsou vztahy mezi věřiteli a komunikace a poskytování plnění mezi dlužníkem a věřiteli. Vzhledem k tomu, že u větších syndikovaných úvěrů vystupuje i větší množství věřitelů, bylo by velice nepraktické, kdyby jednotliví věřitelé komunikovali s dlužníkem napřímo. Bylo by také nevhodné, pokud by všichni věřitelé plnili zvláště všechny své povinnosti vůči dlužníkovi a naopak. Z tohoto důvodů ustanoví většinou věřitelé jednu banku tzv. agentem. Agent komunikuje za všechny banky s dlužníkem, tlumočí dlužníkovi požadavky a vyjádření bank, přijímá od dlužníka žádosti (žádost o čerpání úvěru, žádosti o nastavení a změnu úrokových období, žádost o prominutí plnění některých povinností apod.), rozděluje požadovaná čerpání úvěru podle jejich podílů mezi jednotlivé věřitele a stejně postupuje i při rozdělování přijatých úroků a poplatků, ale i splátek úvěru. Agent také přijímá čerpání úvěru poskytnutá jednotlivými věřiteli a poskytuje je dlužníkovi. Z důvodů větší praktičnosti, souhlasí také věřitelé obvykle s tím, že některé méně významné změny a dodatky úvěrové smlouvy (např. odpuštění nesplnění některých méně závažných povinností dlužníka) mohou odsouhlasit

⁴³ Viz např. soukromá kodifikace obchodních zvyklostí při kupní smlouvě Mezinárodní obchodní komorou v Paříži – INCOTERMS.

prostřednictvím klienta jen někteří z věřitelů (tzv. majoritní věřitelé⁴⁴) s účinkem i na ostatní věřitele. Úvěrová smlouva také musí řešit způsob převodu podílu na úvěru a z něj vyplývajících práv a povinností mezi jednotlivými věřiteli, včetně toho, ve kterých případech je převod možný bez souhlasu dlužníka.

Třetím okruhem problémů spojeným s poskytováním úvěrů více bankami je sdílení zajištění jednotlivými věřiteli. Klubové a syndikované úvěry jsou často poskytovány se zajištěním. Některé zajištění (např. různé formy ručení) by šlo teoreticky poskytnout i zvlášť jednotlivým věřitelům vždy úměrně jejich podílu na úvěru, ale i to by nebylo příliš praktické. Jednak z administrativních důvodů (zejména při větším počtu věřitelů), jednak protože by to komplikovalo případné budoucí převody podílů na úvěru mezi věřiteli (což by bylo nevhodné zejména u syndikovaných úvěrů). Některé formy zajištění (např. zástava nemovitostí) by šly sice poskytnout také všem věřitelům, postavení jednotlivých věřitelů by ovšem nemohlo být rovné. U některých forem zajištění (např. zajišťovací postoupení pohledávky, zástava obchodního podílu) je zajištění nedělitelné a zároveň jej není možné zřídit ve více pořadích. U těchto forem zajištění je pak sdílení zajištění více věřiteli úplně vyloučeno. Z výše uvedených důvodů je u syndikovaných a klubových úvěrů ustanovován úvěrovou smlouvou tzv. agent pro zajištění. Agentem pro zajištění⁴⁵ je věřitel, jemuž úvěrová smlouva konstruuje právní titul nejen k jeho vlastní pohledávce, ale i k pohledávkám ostatních věřitelů. Veškeré zajištění je potom zřízeno v jeho prospěch, nikoliv ve prospěch jednotlivých věřitelů. Pokud jsou v budoucnu uspokojovány takto zajištěné pohledávky bank, agent pro zajištění vymáhá pohledávky za všechny věřitele a prostředky získané realizací zajištěním rozděluje mezi jednotlivé věřitele v souladu s úvěrovou smlouvou (většinou rovnoměrně podle jejich podílů na úvěru). Ustanovení agenta pro zajištění tak výrazně zjednodušuje administrativu (snižuje počet vyhotovení a smluvních stran zajišťovací smluvní dokumentace, snižuje množství potřebných registrací – v katastru nemovitostí, na obchodním rejstříku, v notářském registru zástav, zjednodušuje uvolnění části zajištění a jeho budoucí doplňování, atd.), umožňuje vůbec zřídit některé typy zajištění pro více věřitelů a umožňuje převody podílů na úvěru mezi věřiteli bez zásahu do zajišťovací dokumentace. Klíčovým problémem při ustanovení agenta pro zajištění je konstrukce jeho právního titulu k pohledávkám ostatních věřitelů. Anglické právo, které je typické pro mezinárodní syndikované úvěry, používá institut tzv. paralelního

⁴⁴ Pojem je trochu zavádějící, protože může být u různých smluv definován na základě kontraktační volnosti různým způsobem. Může být proto stanoven i tak, že se bude ve skutečnosti jednat o menšinu věřitelů. Obvykle se pojem odvíjí od podílu jednotlivých věřitelů na výši úvěru.

⁴⁵ Používá se též anglický termín security agent.

dluhu⁴⁶. Agentovi pro zajištění vzniká za dlužníkem, paralelně vedle pohledávky věřitele, jehož práva zastupuje, pohledávka za tímto dlužníkem. Tato pohledávka agenta pro zajištění je potom zajištěna příslušným zajišťovacím instrumentem. Výhodou anglického pojetí agenta pro zajištění je, že agentem pro zajištění může být i osoba, která není věřitelem původně zajišťované pohledávky (úvěru). V českém právu je role agenta pro zajištění konstruována obvykle tak, že agent je společným a nerozdílným věřitelem pohledávky jiného věřitele. Tedy, zatímco závazky jednotlivých bank z úvěrové smlouvy jsou oddělené (banky nejsou ochotné nést riziko selhání jiného věřitele), jejich pohledávky z této smlouvy jsou společné a nerozdílné. Dlužník plní své závazky poskytnutím plnění agentovi, který je na základě úvěrové smlouvy rozděluje mezi jednotlivé banky. Zajištění veškerých pohledávek z úvěrové smlouvy je zřízeno ve prospěch agenta pro zajištění, který případný výnos z realizace zajištění rozděluje mezi jednotlivé věřitele v souladu se smlouvou. Agentem a agentem pro zajištění mohou být dvě různé banky a v praxi tak i často bývá. Z české konstrukce agenta pro zajištění vyplývá, že agent musí být věřitelem zajišťované pohledávky, musí mít tedy vždy vlastní, alespoň symbolický podíl na úvěru. Tento fakt je nevýhodný zejména v případě, kdy je dlužníkovi poskytnut bankovní úvěr spolu s nějakou alternativní formou financování, např. tzv. mezzaninovým financováním. Mezzaninové financování je formou dluhového financování, které má však některé znaky vlastního kapitálu. Věřitelé mezzaninového financování mají horší postavení než banky poskytující bankovní úvěr, smluvně je domluvena přednost pohledávek bank z bankovního úvěru před mezzaninovým financováním při splácení i při insolvenční. Úrok placený za mezzaninové financování je naproti tomu podstatně vyšší⁴⁷. Věřitelé mezzaninového financování mají v některých případech zájem, aby jim bylo poskytnuto zajištění jejich pohledávek. Veškeré dostupné zajištění je však zároveň (a to přednostně) poskytnuto bankám pro zajištění jejich pohledávek z bankovního úvěru. Věřitelům mezzaninového financování obvykle nestačí zajištění, které lze zřídit i v dalším pořadí. Krom toho, případná později vzniklá a zajištěná pohledávka bank (např. při navýšení bankovního úvěru) by byla zajištěná v horším pořadí než mezzaninové financování. Z těchto důvodů bývá ustanovován společný agent pro zajištění jak pro bankovní úvěr, tak pro mezzaninové financování. Protože banky mají obvykle zájem, aby agentem pro zajištění byla banka (a nikoliv věřitel mezzaninového financování), musela by dle českého práva mít jedna z bank (agent pro zajištění) alespoň symbolický podíl na mezzaninovém financování. To ale

⁴⁶ Parallel debt.

⁴⁷ Nicméně i on je často splácen (alespoň z části) až po úplném splácení pohledávek z poskytnutých bankovních úvěrů.

většinou není možné, protože banky tento produkt obvykle neposkytují⁴⁸. Role banky jako agenta pro zajištění u mezzaninového financování tak bývá většinou konstruována za pomoci anglického práva⁴⁹. Agent pro zajištění, stejně tak jako agent dostávají zpravidla za výkon činností spojených s jejich rolí úplatu od dlužníka⁵⁰.

Převedeme-li výše popsaný druhý a třetí okruh problémů na konkrétní právní otázky, nejdůležitější budou následující problémy:

- právní povaha změny věřitele (banky) a
- mnohost na straně věřitelů a možnost vystupování jednoho z nich za všechny ostatní.

Změnu subjektů závazkových vztahů upravuje především občanský zákoník, a to ve svém čtvrtém oddíle. Cílem převodu podílu na úvěru mezi bankami je, pokud možno, úplný zánik práv a závazků převádějící banky a převzetí těchto práv přistupující bankou. Tato skutečnost vylučuje přistoupení k závazku (§ 533 až 534 ObčZ) z okruhu možných právních řešení tohoto převodu. Jejich povaha vylučuje též použití poukázky a poukázky na cenné papíry (§ 535 a n., § 540 a n. ObčZ). V typické úvěrové smlouvě vystupuje banka z pohledu závazkových vztahů touto smlouvou upravených nejen jako věřitel (např. právo na zaplacení jistiny úvěru a příslušenství) ale i jako dlužník (např. povinnost poskytnout dosud nečerpané peněžní prostředky). Jako dlužník přitom nevystupuje pouze na začátku vztahu ale, zejména u revolvingových úvěrů, až do data konečné splatnosti úvěru. Převod podílu na úvěru tak bude mít jednak charakter postoupení pohledávky (§ 524 a n. ObčZ), jednak charakter převzetí dluhu (§ 531 ObčZ).

Postoupení pohledávky je možné i bez souhlasu dlužníka, k platnému postoupení je však zapotřebí písemné smlouvy (§ 524 ObčZ). Postoupením pohledávky přechází i její příslušenství a všechna práva s ní spojená. „Vzhledem k tomu, že postavení toho, kdo pohledávku zajišťuje, se postoupením pohledávky nemění, sledují zajišťovací prostředky osud postoupené pohledávky, aniž by k tomu bylo třeba souhlasu zajistitele. V těch případech, kdy je splnění postoupené pohledávky zajištěno zástavním právem, ručením či jiným způsobem,

⁴⁸ Některé české banky jej jsou schopny nabídnout svým klientům prostřednictvím jiné společnosti spadající do stejné skupiny ekonomicky spjatých osob (zpravidla zahraniční).

⁴⁹ Např. na základě zvláštní dohody mezi bankami jako poskytovateli bankovního úvěru a mezzaninovými věřiteli. Touto dohodou bývá řešena přednost bank při uspokojování jejich pohledávek, jednak role agenta pro zajištění (stranou dohody bývá i dlužník, aby mohla konstruovat pohledávku agenta pro zajištění za dlužníkem). Volba práva u této dohody bývá možná, protože mezzaninová věřitelé jsou obvykle zahraniční subjekty.

⁵⁰ Tzv. agency fee.

zákon ukládá postupiteli povinnost o postoupení pohledávky podat zprávu osobě, která zajištění závazku poskytla (§ 528). Porušení této povinnosti však zákon nesankcionuje.⁵¹

Zákon vylučuje z postoupení některé pohledávky (§ 526 odst. 1 ObčZ), většinou se nebude jednat o pohledávky vzniklé na základě bankovního úvěru podnikatelské klientele. Kromě toho nelze postoupit pohledávku, pokud by to odporovalo dohodě s dlužníkem. V praxi proto pro zvýšení právní jistoty smluvních stran obsahují smlouvy ustanovení stanovující podmínky pro převod práv a závazků bankami. Typický je výslovný souhlas dlužníka s převodem podílu na úvěru na jinou banku (někdy omezeno na určitý okruh bank, např. na banky působící legálně na českém trhu) a naopak výslovný zákaz převodu podílu na úvěru na jinou osobu bez dodatečného souhlasu dlužníka.

Námitky proti pohledávce, které dlužník mohl uplatnit v době postoupení, mu zůstávají zachovány i po postoupení pohledávky. Dlužník může použít k započtení vůči postupníkovi i své k započtení způsobilé pohledávky, které měl vůči postupiteli v době, kdy mu bylo oznámeno nebo prokázáno postoupení pohledávky, jestliže je oznámil bez zbytečného odkladu postupníkovi. Toto právo má dlužník i v případě, že jeho pohledávky v době oznámení nebo prokázání postoupení nebyly ještě splatné (§ 529 ObčZ). Podle § 527 odst. 1 c odpovídá postupitel v případě postoupení za úplatu postupníkovi, pokud postoupená pohledávka nebo její část zanikla započtením nároku, který měl dlužník vůči postupiteli. Vzhledem k cíli převodu podílu na úvěru mezi bankami, jak jsem jej popsal výše, je tak velmi vhodné, aby úvěrové smlouva zakazovala započtení pohledávek dlužníka vůči pohledávkám, kteréhokoliv z věřitelů. Toto započtení je však vhodné vyloučit i z jiných důvodů (viz níže).

Postoupení pohledávky je povinen postupitel bez zbytečného odkladu oznámit dlužníkovi. Dokud postoupení pohledávky není oznámeno dlužníkovi nebo dokud postupník postoupení pohledávky dlužníkovi neprokáže, zproští se dlužník závazku plněním postupiteli.

K převzetí dluhu dochází dohodou nového přebírajícího dlužníka s původním dlužníkem za předpokladu, že k tomu dá věřitel souhlas. Souhlas věřitele lze přitom dát původnímu i přebírajícímu dlužníkovi (§ 531 ObčZ). Smlouva o převzetí dluhu také vyžaduje písemnou formu.

Protože cílem převodu podílu na úvěru na jinou banku je úplný převod všech práv a závazků převádějí banky (pokud možno s vyloučením budoucích nároků vůči převádějí bance), protože banka vystupuje nejen v pozici věřitele ale v některých dílčích závazcích vyplývajících z úvěrové smlouvy i v pozici dlužníka a protože k převzetí dluhu je nutný

⁵¹ Knapová M, Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné 2. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2002. Str. 115.

souhlas věřitele, je dle mého názoru zapotřebí, aby k převodu podílu na úvěru došlo vždy se souhlasem dlužníka. Tento souhlas by pak mohl hrát roli i jako důkaz oznámení o postoupení pohledávek původní banky. Pokud by tento souhlas nebyl dán, nebyl by převod podílu neplatný. Jestliže by však přebírající banka nesplnila své povinnosti z úvěrové smlouvy (např. by neposkytla požadované čerpání úvěru), nelze vyloučit, že by mohl dlužník úspěšně vyžadovat splnění této povinnosti po původním věřiteli. Otázkou je, zda lze souhlas s převzetím dluhu poskytnout již dopředu v úvěrové smlouvě, zda tedy nemůže být zahrnut např. ve výše zmíněných podmínkách převodu na jiné věřitele. V případě, že ne a že dlužník neposkytl souhlas při převodu, lze podle českého práva platně omezit nebo vyloučit odpovědnost převádějící banky? Kdyby převod ani nebyl oznámen dlužníkovi, ten by se také mohl zprostit svých závazků plněním původnímu věřiteli. Přebírající banka by pak nesla úvěrové riziko původního věřitele.

Dalším problémem je, že věřitelé mají na základě úvěrové smlouvy práva a povinnosti i vůči sobě navzájem (např. povinnost vydat plnění poskytnutá dlužníkem agentovi, aby bylo rozděleno mezi jednotlivé věřitele dle jejich podílů na poskytnutém úvěru). Při převodu podílu na úvěru na jinou banku tak přebírající banka převezme také závazky původního věřitele vůči ostatním věřitelům. Jedná-li se o převzetí dluhu (při samotném převodu obvykle není vysloven souhlas ostatních bank), mohly by se ostatní věřitelé domáhat plnění povinností přebírající banky i po původním věřiteli? Lze podobné nároky dopředu platně vyloučit v úvěrové smlouvě? Není vyloučeno, že v dosavadní praxi byly tyto otázky poměrně podceňeny. Až do finanční krize na podzim 2008 si totiž banky natolik věřily, že splnění závazku jinou bankou považovaly v podstatě za jisté.

Jak už jsem zmínil výše, mnohost na straně bank v úvěrových smlouvách u klubových a syndikovaných úvěrů je řešena tak, že všechny povinnosti jednotlivých bank z úvěrové smlouvy jsou dílčí, zatímco všechny jejich pohledávky jsou společné a nerozdílné. Hlavním důvodem pro konstrukci pohledávek jako společných a nerozdílných je to, že je takto řešena možnost ustanovení agenta pro zajištění podle českého práva. Společným právům je věnována pouze relativně stručná právní úprava v § 513 až 515 ObčZ. Je-li dlužník zavázán ke stejnému plnění několika věřitelům, kteří jsou podle zákona, podle rozhodnutí soudu nebo podle smlouvy vůči němu oprávněni společně a nerozdílně, může kdokoli z věřitelů žádat celé plnění a dlužník je povinen splnit v celém rozsahu tomu, kdo o plnění požádá první (§ 513 ObčZ). Banka vystupující jako agent pro zajištění tak může vyžadovat po dlužníkovi plnění celého dluhu, pokud smlouva stanoví, že pohledávky bank vůči dlužníkovi jsou společné a nerozdílné. Nic nebrání tomu, aby si svou pohledávku na plnění celého dluhu v plné výši

zajistila dostupnými zajišťovacími prostředky. Otázkou je, zda agentem pro zajištění může být i banka, která neposkytla ani se nezávázala poskytnout dlužníkovi peněžní prostředky. V praxi většinou přijímaným názorem je, že ne. Aby mohly být pohledávky dvou věřitelů společné a nerozdílné, musí především oba věřitelé nějakou pohledávku vůči dlužníkovi mít. Může mít agent pro zajištění pohledávku vůči dlužníkovi, když mu neposkytl žádné plnění? Myslím si, že odpověď dává § 495 ObčZ. Podle něj sice platnosti závazku nebrání, pokud není vyjádřen důvod, na jehož základě má dlužník plnit, nejde-li o cenné papíry, pro které je to zákonem stanoveno, je však věřitel vždy povinen tento důvod prokázat. Pokud by agent pro zajištění neposkytl dlužníkovi žádné plnění, velice obtížně by prokazoval důvod vzniku závazku dlužníka vůči němu. Otázkou je, zda by takovým plněním nemohlo být právě poskytnutí služby agenta pro zajištění. Výkon této role může být (a většinou bývá) zpoplatněn a jako možné řešení se nabízí, že právě pohledávka agenta pro zajištění na zaplacení jeho odměny by mohla být právě tou peněžitou pohledávkou, která by byla společná a nerozdílná s ostatními věřiteli. Tento způsob se v praxi nepoužívá, advokátní kanceláře připravující úvěrové smlouvy se obvykle shodnou, že agent pro zajištění by měl být bankou, která klientovi poskytla úvěr. Je-li potřeba, aby nebyl (viz výše), používá se v praxi kombinace anglického (pro smlouvu o úvěru) a českého práva (pro zajišťovací smlouvu). Celý problém je v praxi zmírněn tím, že faktické poskytnutí prostředků agentem pro zajištění je v zájmu ostatních bank. Pokud agent pro zajištění riskuje ztrátu svých vlastních prostředků, je o to víc motivován vykonávat svoji roli řádně. Krom toho, i z obchodního pohledu dává výkon role agenta pro zajištění záminku k přímému styku s klientem (a tedy případnému prodeji služeb banky) a banky by jen nerady připustily, aby tato výhoda připadla někomu, kdo klienta sám nefinancuje. V praxi tak agent pro zajištění nejen poskytuje úvěr klientovi, ale mívá na celkové výši úvěru jeden z největších podílů.

Konstrukce postavení agenta pro zajištění skrze společné a nerozdílné pohledávky má některé negativní důsledky, tím větší, čím méně stabilní je bankovní trh. Podle § 514 ObčZ splnil-li dlužník celý závazek jednomu z věřitelů, kteří jsou vůči němu oprávněni společně a nerozdílně, nemohou již ostatní od něj nic žádat. Zda spoluvěřitel, který dostal plnění nedělitelné nebo celé plnění, které mohl žádat kterýkoli ze spoluvěřitelů, je ostatním spoluvěřitelům něčím povinen, závisí na poměru mezi spoluvěřiteli. Úvěrové smlouvy obsahují vždy ustanovení o tom, že když věřitelé obdrží plnění od dlužníka, jsou povinni je vydat agentovi, který je následně přerozdělí mezi jednotlivé věřitele podle jejich podílů. Může však nastat situace, kdy dlužník zaplatí celý svůj dluh nesolventnímu věřiteli a ostatní věřitelé pak budou muset své podíly vymáhat po tomto věřiteli a nikoliv po dlužníkovi, protože

dlužník svůj dluh vůči nim splnil již zaplacením jednomu z nich. Banky zúčastněné na klubu, resp. syndikátu, tedy vždy, alespoň krátkodobě a omezeně, nesou úvěrové riziko ostatních věřitelů. Situace by byla o to horší, kdyby dlužník dluh vůči nesolventnímu věřiteli splnil zaplacením nějaké své pohledávky. I z tohoto důvodu bývá započtení jakékoliv pohledávky dlužníka vůči jakémukoliv věřiteli v úvěrové smlouvě vyloučeno. Úvěrová smlouva většinou obsahuje povinnost dlužníka plnit své peněžité závazky věřitelům prostřednictvím agenta. Je otázkou, nakolik úspěšně by mohly banky vymáhat po dlužníkovi náhradu škody, kdyby místo agentovi zaplatil nějaké jiné, nesolventní bance.

5.3. Dělení úvěrů podle způsobu zajištění

Podle způsobu zajištění lze bankovní úvěry podnikatelské klientele dělit na zajištěné a nezajištěné (bez tzv. zajištění v užším smyslu). Podrobnější členění je možné podle konkrétního typu zajištění. Blíže se této problematice budu věnovat v samostatné kapitole.

5.4. Dělení úvěrů podle měny

Podle §498 ObchZ může být úvěr poskytnut v jiné měně, pokud to neodporuje devizovým předpisům. Nedohodnou-li si strany jinak, dlužník je povinen splácet úvěr včetně úroků v měně, v které byl poskytnut. V praxi banky běžně poskytují úvěry v nejběžnějších volně směnitelných měnách⁵². Za určitých podmínek (např. má-li klient příjmy převážně ze zahraničí, tj. v cizí měně) to může dokonce snížit riziko potíží při splácení úvěru. Proto můžeme úvěry rozdělit také podle měny a to na korunové, cizoměnové a víceměnové. Víceměnové úvěry připadají v úvahu pouze, budeme-li tzv. úvěrovou linku považovat za jeden úvěr. Pokud bychom ji za úvěr nepovažovali a úvěrem bychom mysleli teprve jednotlivé úvěry (čerpání úvěrové linky)⁵³, nepřipadal by pojem víceměnový úvěr v úvahu. Je-li poskytnut úvěr v cizí měně nebo linka ve více měnách, vznikají určité problémy, které musí banky ve svých vnitřních předpisech ošetřit. Jde zejména o kurzové riziko, tj. pohyb kurzů mezi jednotlivými měnami. Na toto riziko musí být brán ohled např. při oceňování zajištění (je-li úvěr a jeho zajištění v různých měnách) nebo při přeceňování jednotlivých čerpání (úvěrů) v rámci úvěru (úvěrové linky) s limitem stanoveným v jiné měně.

⁵² Nejčastější jsou eura, americké dolary a do 31.12.2007 též slovenské koruny. Lze se ovšem setkat i s jinými měnami např. britskými librami, švýcarskými franky, polskými zlotými, apod.

⁵³ V praxi není tato terminologie zcela ustálená. Úvěrové smlouvy proto většinou pro vyloučení pochybností obsahují definici pojmu úvěr platnou pro danou smlouvu.

5.5. Dělení úvěrů podle způsobu úročení

Podle způsobu úročení rozlišujeme úvěry na úvěry úročené variabilní sazbou a úvěry úročené fixní sazbou. Zejména při širší definici pojmu úvěr (viz úvodní kapitoly) není vyloučen ani tzv. diskont, tj. že banka poskytne úvěr v určité menší částce a dlužník v době splatnosti splácí větší částku (tj. částku včetně úroků). Z hlediska ekonomické podstaty se jedná o jednu z forem fixního úročení. Variabilní úročení může být dohodnuto na bázi úrokové sazby vyhlášené bankou (v praxi většinou jako kombinace tzv. základní sazby vyhlášené pro větší počet klientů a marže platné pouze pro konkrétní úvěr konkrétního klienta⁵⁴) nebo na bázi tzv. referenční sazby a marže. Referenční sazba je nezávisle na bance⁵⁵ vyhlášená sazba, která za běžné tržní situace přibližně odpovídá obvyklým nákladům bank na získání zdrojů dané splatnosti. Nejčastěji používanými referenčními sazbami jsou PRIBOR (pro české koruny), EURIBOR (pro eura) a LIBOR (pro americké dolary). Každá z výše uvedených sazeb má více variant pro různé druhy splatnosti. Rozdělení na fixně úročené a variabilně úročené úvěry není jednoznačné, protože v praxi je fixní úroková sazba běžně pevně stanovena jen po určitou část splatnosti úvěru (např. na dobu pěti let u desetiletého úvěru), naopak i u variabilně úročených úvěrů dochází (s výjimkou kontokorentních úvěrů, kde je běžné stanovení sazby na denní bázi) k pravidelné tzv. fixaci sazby na určité období (tzv. úrokové období). Typická délka tohoto období je jeden měsíc nebo tři měsíce, může být ale i delší. Fixace sazby přináší klientovi větší jistotu a jednoduché plánování úrokových nákladů. Na druhou stranu může být dražší⁵⁶. Nevýhodou také je, že v průběhu fixace úrokové sazby (ať už u fixně úročených úvěrů nebo v průběhu úrokového období variabilně úročených úvěrů) nelze většinou bezplatně provést mimořádnou nebo předčasnou splátku úvěru. Určitou alternativou fixní úrokové sazby je kombinace variabilní sazby a úrokového derivátu. Úrokový derivát zajišťuje klienta proti růstu úrokové sazby a v určitých případech⁵⁷ může být v podstatě rovnocennou alternativou fixní sazby. Nevýhodou úrokového derivátu je, že i on může klientovi bránit v mimořádných splátkách úvěru (lze je provést, ale pak je potřeba platit protistraně derivátu náhradu). Tento problém odpadá u úrokových opcí, u nich je ale nutné zaplatit opční prémii. Výhodou úrokových derivátů je, že lze dosáhnout plnohodnotné alternativy fixace úrokové sazby pouze u zvolené části jistiny úvěru. U zbylé části pak

⁵⁴ Marže je zisk banky pouze zjednodušeně. Základní sazba i referenční sazba mohou být vyšší než skutečné náklady banky na zdroje jejího financování. Naopak v době finanční krize nebo u úvěrů s delší splatností tomu může být i obráceně. Marže také kryje spoustu druhů dalších nákladů.

⁵⁵ Ve skutečnosti může být banka jednou z tzv. referenčních bank a sazba může být vyhlášená i na základě její kotace. V každém případě je ale vliv banky na tuto sazbu malý, protože referenčních bank je vždy více.

⁵⁶ Záleží na očekávaném vývoji úrokových sazeb. Pravdou je, že ne vždy jej lze snadno předvídat.

⁵⁷ Např. v případě tzv. Interest Rate Swap, při kterém si dvě strany vzájemně vymění variabilní sazbu za fixní a obráceně.

odpadají shora popsaná omezení. Někdy lze derivát také konstruovat tak, aby byla stanovena určitá maximální výše úrokové sazby (např. odpovídající maximálním přípustným úrokovým nákladům podle plánu budoucích peněžních toků) a přitom mohl klient alespoň částečně participovat na případném poklesu úrokových sazeb.

5.6. Dělení úvěrů podle závazku banky poskytnout jeho nečerpanou část

Podle toho, zda existuje pevný závazek banky poskytnout nečerpanou část úvěru, rozlišujeme úvěry na komitované a nekomitované. U komitovaných úvěrů je banka povinna umožnit klientovi na jeho žádost čerpání úvěru za sjednaných podmínek v celém rozsahu. Až na výjimky tak nemůže poskytnutí sjednané částky odmítnout, ani když je to pro ni nevýhodné. Taková situace nastala na podzim 2008, kdy kvůli všeobecné nedůvěře mezi bankami neodpovídaly referenční sazby (např. PRIBOR) skutečným nákladům na pořízení zdrojů na mezibankovním trhu. Banky, které neměly vyvážený poměr mezi primárními depozity a úvěry, tak byly nuceny poskytnout z komitovaných linek čerpání za sazbu odvozenou od referenční sazby PRIBOR, zdroje pro financování těchto čerpání ale získávaly na trhu za vyšší sazby. V lepším případě (při dostatečně vysoké marži) se tak snížil jejich zisk, v horším případě pro ně bylo čerpání úvěru klientem dokonce ztrátové. Druhým důsledkem poskytování komitovaných úvěrů je, že i nečerpaná část těchto úvěrů je vykazována jako podrozvahová položka a jako taková vstupuje do výpočtu kapitálové přiměřenosti (a banka musí držet o to větší vlastní kapitál). Riziková váha podrozvahových položek je ovšem nižší. Ze shora uvedených důvodů bývá už samotné poskytnutí komitovaného úvěru zpoplatněno a z úvěru se platí tzv. závazková provize⁵⁸. Naproti tomu u tzv. nekomitovaných úvěrů má banka sjednáno právo odmítnout skutečné poskytnutí peněžních prostředků v souladu se smlouvou o úvěru, a to bez udání důvodu. Za normální situace, požádá-li klient o čerpání nekomitovaného úvěru, je mu poskytnuto a většina podmínek tohoto čerpání již byla smluvena na začátku v úvěrové smlouvě (způsob výpočtu úrokové sazby, maximální splatnost, apod.). Nastane-li situace, že by čerpání bylo pro banku nevýhodné, čerpání odmítne nebo se strany dohodnou na úpravě smlouvy o úvěru (např. na navýšení úrokové sazby). Při splnění určitých podmínek (např. maximální délky nezávazného příslibu poskytnout úvěr) nemusí banky nečerpanou část nekomitovaných úvěrů vykazovat v rámci rizikově vážených aktiv pro účely výpočtu kapitálové přiměřenosti. Z nekomitovaných linek se obvykle neplatí závazková provize. Jejich získání je (zejména v nejistých dobách finanční krize) pro podnikatelskou klientelu obvykle jednodušší, tyto

⁵⁸ Provize je obvykle počítána procentní sazbou buď z celé částky úvěru nebo jen z jeho nečerpané částky. Používá se též anglický výraz *commitment fee*.

úvěry mohou být také levnější. Na druhou stranu vzniká klientovi riziko, že mu nebudou poskytnuty peněžní prostředky, až je bude potřebovat, případně že budou poskytnuty draž, než plánoval.

5.7. Dělení úvěrů podle jejich účelu

Dalším často používaným kritériem pro dělení bankovních úvěrů je jejich účel. Podle §501 odst. 2 ObchZ stanoví-li smlouva, že úvěr lze použít pouze k určitému účelu, může věřitel omezit poskytnutí peněžních prostředků pouze na plnění závazků dlužníka převzatých v souladu s tímto účelem. Podle §507 ObchZ mají-li být poskytnuté peněžní prostředky podle smlouvy použity dlužníkem pouze k určitému účelu a dlužník je použije k jinému účelu, nebo jestliže je jejich použití k smluvenému účelu nemožné, je věřitel oprávněn od smlouvy odstoupit a požadovat, aby dlužník vrátil bez zbytečného odkladu použité a nevrácené prostředky s úroky. Podle soukromého práva je kontrola dodržení účelu úvěru bankou jejím právem, nikoliv povinností⁵⁹.

Je třeba říci, že v praxi je někdy obtížné prokázat, zda prostředky z úvěru byly skutečně použity v souladu s účelem stanoveným ve smlouvě od úvěru. Jakmile jsou totiž poskytnuty na běžný účet klienta, nelze je odlišit od prostředků pocházejících z vlastních zdrojů nebo např. od odběratelů. Sledování účelu je tak reálně možné jen u některých druhů úvěrů, např. tak že banka vyplácí úvěr přímo dodavateli pořizované věci nebo že banka sice vyplácí úvěr na běžný účet klienta, ten již ale před jeho čerpáním zadal příkaz k platbě na účet klienta. Nejnázorněji problematičnost sledování účelu ukazuje případ, kdy banka proplácí klientovi zpětně faktury, které předtím zaplatil svým dodavatelům z jiných zdrojů. Účelem je tak opravdu pořízení oné věci, za jejíž dodání byly faktury vystaveny, v okamžiku vyplacení úvěru jsou však peněžní prostředky klientovi volně k dispozici a mohou být použity téměř na cokoliv. V každém případě je přesto účel úvěru poměrně významným kritériem pro třídění úvěrů. Nepřímo v sobě totiž skrývá důvod, proč byl vlastně úvěr poskytnut. Z toho vyplývá i to, že ostatní charakteristiky úvěru jsou účelem úvěru ovlivněny, jemu uzpůsobeny. V následujících odstavcích popíšu některé základní druhy úvěrů podle jejich účelu.

⁵⁹ Viz rozsudek Nejvyššího soudu České republiky 14. 12. 2006, sp. zn. 29 Odo 841/2005, jak je publikován např. na http://www.ipravnik.cz/cz/judikatura/rozhodnuti-civilni/pd_2/art_5340/poskytnuti-peneznich-prostredku-dluzniku-k-jinemu-ucelu-nez-uvadenemu-ve-smlouve-o-uveru-jako-poruseni-povinnosti-veritele.aspx (stav k datu 5.1.2009).

5.7.1. Úvěry na oběžné prostředky

Pravděpodobně nejběžnějšími úvěry poskytovanými bankami podnikatelské klientele jsou úvěry na oběžné prostředky. Oběžnými prostředky se myslí krátkodobé pohledávky a zásoby. Lze sem případně zařadit i peněžní prostředky, pokud je klient z nějakých provozních důvodů potřebuje v určitém rozsahu držet na účtech nebo v pokladně. Alternativně bývají tyto úvěry nazývány provozní nebo též úvěry na financování pracovního kapitálu. Pracovní kapitál je běžně chápán jako souhrn krátkodobých pohledávek a zásob po odečtení krátkodobých závazků. Úvěry na provozní prostředky jsou tedy, zjednodušeně řečeno, financovány výroba a odložená splatnost pohledávek maximálně v tom rozsahu, v jakém nejsou financovány dodavatelským (příp. odběratelským úvěrem). Není vyloučeno, aby část pracovního kapitálu byla financována vlastními zdroji (případně jiným dlouhodobým financováním). U provozního financování se asi nejvíc projevuje to, co bylo výše uvedeno ohledně účelu úvěru – faktické sledování použití prostředků z úvěru je mimořádně obtížné, z účetních výkazů klienta lze většinou maximálně odvodit, zda potřeba financování pracovního kapitálu objektivně existuje či nikoliv (např. jsou-li krátkodobé závazky větší než součet krátkodobých pohledávek a zásob). Mezi provozní financování lze zařadit i tzv. financování závazků. Jeho principem je nahrazení obchodních úvěrů bankovním financováním (proplacení faktur vystavených klientovi).

Provozní úvěry jsou většinou krátkodobé se splatností do jednoho roku. Výjimky existují převážně jen v případech velkých syndikovaných úvěrů (každoroční prodlužování by bylo drahé a složité) nebo jsou-li poskytnuty společně s nějakým dlouhodobým financováním (banky pak řeší financování klienta na delší dobu jako jeden kompletní balíček). Tyto úvěry bývají poskytnuty formou kontokorentu, případně revolvingového úvěru. Časté je poskytnutí formou víceúčelových úvěrových linek zahrnujících čerpání kontokorentů nebo krátkodobých úvěrů, často v různých měnách, a někdy i další produkty, pro které je potřebný úvěrý limit a které slouží provozním potřebám klienta (záruky, akreditivy, zajišťovací deriváty, apod.). Provozní úvěry bývají úročeny variabilní sazbou. Čím dál častěji bývají poskytnuty jako nekomitované.

Typicky jsou tyto úvěry zajištěny zástavou nebo zajišťovacím postoupením pohledávek, zástava zásob je postatně vzácnější. Různé formy ručení se používají jako řešení absence zákonného ručení společníků u menších podnikatelů právnických osob, jako eliminace rizik vyplývajících z propojenosti skupiny ekonomicky spjatých osob nebo je-li zapotřebí podpořit méně výkonného (nebo začínajícího) člena skupiny.

5.7.2. Investiční úvěry

Druhým velice častým druhem úvěrů podnikatelské klientele podle účelu jsou investiční úvěry. Jejich účelem je pořízení nějakého dlouhodobého aktiva (s výjimkou akcií a podílů na jiných společnostech – tyto úvěry bývají zařazovány do samostatné skupiny tzv. akvizičních úvěrů). Může jít o výstavbu nemovitosti, pořízení strojního zařízení, pořízení dopravních prostředků atd. Alternativou těchto úvěrů je finanční nebo dlouhodobý operativní leasing. Tyto úvěry jsou obvykle střednědobé nebo dokonce dlouhodobé (i s ohledem na životnost pořizovaného aktiva, delší splatnost mají obvykle úvěry na výstavbu nové nemovitosti). Úročení bývá fixní. Je-li variabilní, nežádka je kombinováno se zajištěním úrokové sazby finančním derivátem. Typické je pravidelné splácení těchto úvěrů, někdy s dobou odkladu splátek. Investiční úvěry jsou nerevolvingové.

Vzhledem k delší splatnosti bývají obvykle zajištěny. Typické je zajištění zástavou pořizovaného aktiva (zajišťovací převod vlastnického práva se v praxi od zavedení rejstříku zástav movitých věcí používá málokdy). Časté je i zajištění zástavou nemovitosti, ačkoliv bylo financováno pořízení jiného předmětu.

5.7.3. Exportní úvěry

Exportní úvěry jsou skupinou úvěrů poskytovaných na financování vývozu obvykle větších dodávek, a to zejména neznámým odběratelům nebo odběratelům do rizikovějších zemí. Většina běžných exportérů totiž financuje svou výrobu z běžných provozních úvěrů. Exportní úvěry jsou odborně náročnější a příprava jejich poskytnutí je obvykle odpovědností specializovaného útvaru banky. Bývají spojeny s řadou doprovodných služeb, jako jsou bankovní záruky, dokumentární akreditivy a inkasa apod. Často jsou zapojeny státní instituce zřízené na podporu exportu, tj. pojišťovna EGAP a Česká exportní banka.

5.7.4. Akviziční úvěry

Akviziční úvěry se poskytují na nákup obchodních podílů a akcií. Pro banky jsou tyto úvěry poměrně rizikové, protože zvyšují finanční zadlužení kupované společnosti⁶⁰, aniž by jí přinesly pozitivní efekt např. formou navýšení výrobní kapacity jako u investičních úvěrů. Akvizice může sama o sobě zlepšit hospodaření této společnosti pouze v případě, že existují rezervy v jejím řízení nebo lze-li dosáhnout tzv. synergických efektů⁶¹ s činností kupujícího podnikatele. S pořízením akcií a obchodních podílů bývají také spojena značná právní rizika.

⁶⁰ V bankovní terminologii se používá anglický výraz target.

⁶¹ Synergický efekt může být dvojího druhu. Snadněji je dosažitelná úspora nákladů, jsou-li např. některé činnosti vykonávány jak kupujícím tak kupovaným podnikatelem nebo dosáhnou-li společně oba podnikatelé na množstevní slevu u svých dodavatelů. Těžší bývá dosáhnout synergického efektu ve formě zvýšených výnosů, např. zvýší-li jeden z těchto podnikatelů tržby, protože může využít distribuční síť toho druhého.

To ovšem neznamená, že by akviziční úvěry nebyly společensky prospěšné. Kromě tlaku na efektivitu managementu (neefektivní hospodaření by poskytovalo impuls k případnému převzetí a k výměně vedení novým vlastníkem) a možných synergií zvyšují akviziční úvěry likviditu majetku ve formě veřejně neobchodovatelných akcií a obchodních podílů, umožňují snazší odchod společníka ze společnosti (např. jako řešení sporů mezi společníky) apod.

Existují dva základní druhy akvizičních úvěrů podle toho, z jakých peněžních toků má být úvěr splácen. Je-li úvěr poskytnut kupujícímu podnikateli a splácen především z peněžních toků z jeho stávající činnosti (tzv. financování akvizice na bilanci kupujícího podnikatele), je to pro banku méně rizikové. Za předpokladu přiměřené velikosti úvěru (a všech ostatních úvěrů poskytnutých klientovi celkem) k peněžním tokům tohoto podnikatele se tento úvěr příliš neliší od běžného investičního úvěru. Takto lze financovat mimo jiné i nákup minoritního podílu v kupované společnosti.

Úvěr ale může být poskytnut i účelově zřízené společnosti založené kupujícím podnikatelem a splácen z peněžních toků společnosti, jejíž podíl je kupován. Časté je vyloučené ručení kupujícího podnikatele⁶². Kupující podnikatel vloží do účelově založené společnosti požadovaný podíl vlastních zdrojů, zbytek prostředků poskytne banka ve formě úvěru (vyloučena není účast ani dalších poskytovatelů kapitálu např. mezzaninových fondů – o mezzaninovém financování viz výše). Tento typ transakce⁶³ je pro banku značně rizikový. Proto za tento druh financování bývají odpovědné specializované útvary banky. Pouze výjimečně lze tento úvěr poskytnout, není-li jejím výsledkem 100% podíl kupujícího podnikatele na společnosti, jejíž podíl byl kupován (není vyloučena akvizice menšího podílu a následné vytěsnění minoritních akcionářů tzv. squeeze out). U mimořádně dobrých společností může být akviziční úvěr splácen z výplaty dividend nebo podílů na zisku distribuovaných „kupovanou“ společností ve prospěch účelově založené společnosti. Obvyklejší je takové řešení, aby se úvěr stal závazkem přímo té společnosti, která vykonává činnost a tvoří peněžní toky⁶⁴, a která také může bance poskytnout zajištění tohoto úvěru. Dosažení tohoto cíle je v praxi poměrně složité s ohledem na zákaz tzv. finanční asistence (zákaz poskytnutí úvěru společností na nákup podílu na této společnosti, resp. akcií této společnosti a zákaz poskytnutí zajištění za úvěr poskytnutý jinou osobou za tímto účelem)⁶⁵.

⁶² Tím se myslí podnikatel, který za akvizici akcií nebo obchodního podílu skutečně stojí (tzv. investor nebo sponzor), nikoliv účelově zřízená společnost.

⁶³ Obvykle se používá pojem leveraged buy-out

⁶⁴ Tzv. debt push down.

⁶⁵ Podrobnější popis této problematiky překračuje cíle této práce a spadá do oblasti soukromého práva.

Akviziční úvěry mohou mít různou, leckdy poměrně složitou strukturu. Jsou nerevolvingové a středně- nebo dlouhodobé. Mohou být spláceny průběžně i jednorázově, velice časté je pravidelné splácení s nepravidelnými prvky (doba odkladu splátek, větší splátka na konci splatnosti, apod.). Úročení může být různé, častější než obyčejné fixní úročení je kombinace variabilního úročení s úrokovým zajišťovacím derivátem. Spolu s akvizičním financováním bývají obvykle poskytovány další druhy úvěrů (provozní, investiční, na refinancování stávajících úvěrů atd.).

Typickým zajištěním je zástava akcií nebo obchodního podílu (většinou nejen těch pořizovaných, ale i příjemce úvěru). Připouští-li to právní předpisy a akceptuje-li to klient, snaží se banky s ohledem na zvýšenou rizikovost zřídit co nejvíce dostupného zajištění (kromě výše uvedeného zástava nemovitostí, jiného dlouhodobého majetku, pohledávek, pohledávek z bankovních účtů, zástava podniku atd.).

5.7.5. Úvěry na refinancování a rekapitalizační úvěry

Úvěry na refinancování stávajícího zadlužení a úvěry rekapitalizační zahrnují poměrně širokou skupinu úvěrů a mohou být poskytnuty z různých důvodů. Nejjednodušší a nejméně rizikové jsou úvěry poskytnuté z důvodu konkurence mezi bankami. Banka poskytuje např. běžný provozní úvěr, ale protože klient má již provozní úvěr od jiné banky, je jeho obvyklý účel rozšířen ještě o možnost (a často i povinnost) refinancování stávajícího úvěru. Úvěr na refinancování stávajícího zadlužení může být poskytnut také v případě, když kapitálová struktura klienta není optimální. Např. když klient financoval investici z krátkodobých zdrojů, což vedlo k většímu podílu (a většímu procentu čerpání) provozních úvěrů než je obvyklé. Taková situace je pro klienta riziková z hlediska likvidity, mohou mu chybět rezervy v podobě nevyužitých úvěrových linek (nečerpaných provozních úvěrů) a v případě výkyvu v peněžních tocích může mít problémy dostát všem svým závazkům. Banka mu může v této situaci pomoci poskytnutím střednědobého úvěru (jehož parametry budou hodně podobné jako parametry běžného investičního úvěru), kterým se splatí část provozních druhů.

Rekapitalizační úvěry slouží nejen k úpravě struktury bankovních úvěrů, ale i ke změně podílu vlastních a cizích zdrojů, resp. ke změně podílu financování ze strany společníků klienta a ze strany bank. Poskytují se, když má klient vysoký podíl vlastních zdrojů (např. protože jeho historická výkonnost nebyla dostatečně dobrá, aby mohl dostat bankovní úvěr) nebo pokud byl klient v minulosti financován půjčkou (úvěrem) od společníka (-ů) nebo jiných členů skupiny, případně poskytovatelem alternativní formy financování (např. mezzaninového financování). Je-li cílem změna poměru vlastních a cizích zdrojů, je bezprostředním účelem většinou výplata dividendy, resp. podílu na zisku společníkům klienta.

Úvěry na refinancování a zejména rekapitalizační úvěry mohou být také o něco více rizikové (nemají bezprostřední pozitivní přínos pro klienta, někdy s výjimkou finanční stabilizace a i úspěch v konkurenčním boji se stávající bankou může být způsobem špatnou zkušeností konkurenční banky s tímto klientem). Jsou nicméně méně rizikové než akviziční financování (zejména typu leveraged buy-out), protože banka má bezprostřední přístup k peněžním tokům a může se obvykle ihned zajistit aktivy klienta. Úvěry na refinancování stávajícího zadlužení jsou také někdy poskytovány spolu s jiným druhem úvěru (aby byla poskytovající banka jedinou financující bankou a měla přístup ke všemu zajištění, příp. aby se vyloučilo riziko nesouhlasu stávajících věřitelů s nově poskytnutým financováním).

Úvěry na refinancování stávajícího zadlužení a rekapitalizační úvěry mohou být různého druhu z hlediska způsobu určení splatnosti a splátkového kalendáře i z hlediska úročení. Rozsah a forma zajištění bude záležet na tom, jaké zadlužení je refinancováno a jaká bude výsledná celková výše bankovních úvěrů klienta v poměru k jeho velikosti a výkonnosti.

5.7.6. Úvěry na financování nemovitostí

Charakteristickým znakem úvěrů na financování nemovitostí je to, že jejich splácení je založeno výhradně nebo převážně na výnosu z financované nemovitosti. Tím se liší od běžných investičních úvěrů, jejichž účelem může být také pořízení nemovitosti. Bývají poskytnuty podnikateli – účelově založené společnosti⁶⁶ – jehož jediným předmětem činnosti je správa a pronájem financovaných nemovitostí, případně některé činnosti související. Podle druhu financované nemovitosti se tyto úvěry dají rozdělit na úvěry na financování rezidenčních nemovitostí (zejména bytových domů nebo jejich nástaveb apod.) a úvěry na financování komerčních nemovitostí (zejména kanceláří, prodejních center a distribučních center a skladů). Oba dva druhy úvěrů lze členit dále na úvěry na výstavbu a na investiční úvěry na financování nemovitostí. Úvěry na výstavbu nemovitostí jsou krátkodobé, maximálně střednědobé a jsou spláceny buď z prodeje financovaných nemovitostí (ať už v celku nebo po částech jako např. u projektů bytových domů) nebo z dlouhodobého investičního úvěru. Investiční úvěry na financování nemovitostí bývají spláceny z výnosů z pronájmu. Alternativou k tomuto druhu úvěrů je finanční leasing nemovitostí. Úvěry na výstavbu bývají splatné jednorázově (nejedná-li se o celkem obvyklou kombinaci úvěru na výstavbu a investičního úvěru na financování nemovitostí), investiční úvěry na financování nemovitostí bývají spláceny průběžně, většinou pravidelně, nejčastěji anuitním způsobem. U

⁶⁶ Používá se též zkratka SPV z anglického výrazu special purpose vehicle.

úvěrů na výstavbu může být variabilní i fixní sazba, investiční úvěry na financování nemovitostí jsou častěji úročeny fixním způsobem.

Tyto úvěry bývají zajištěny zástavou financované nemovitosti (včetně akceptovatelné formy zajištění pojištěním nemovitosti), zástavou obchodního podílu klienta – účelově zřízené společnosti, zástavou pohledávek z běžných účtů klienta, zástavou pohledávek z nájmu a zástavou pohledávek z vkladů na povinně zřizovaném tzv. rezervním účtu (na tento účet je klient povinen deponovat své volné peněžní prostředky, dokud není dosažen smluvený zůstatek na tomto účtu - např. ekvivalent určitého počtu splátek úvěru).

5.7.7. Projektové financování

Projektové financování je druh úvěru, jehož účelem je financování projektu a který je splácen výhradně z výnosů tohoto projektu. Tento projekt je tedy často první činností je příjemce úvěru, nebo je svou velikostí (a charakterem) ve výrazném nepoměru k dosavadní činnosti klienta. Je-li iniciátor projektu (investor nebo sponzor) společnost provozující nějakou hospodářskou činnost, zakládá obvykle pro projekt účelově založenou společnost, jejíž jedinou činností bude provozování projektu (to bývá i standardním požadavkem bank, aby byla oddělena rizika projektu od rizik vyplývajících ze stávající činnosti sponzora projektu). Specifickou vlastností projektového financování je, že projekt nemá v době poskytnutí úvěru žádnou historii, žádnou historicky prověřenou ekonomickou výkonnost. To výrazně omezuje počet projektů vhodných pro projektové financování. Banky totiž musí mít přiměřené důvody, aby mohly spoléhat v realnost předpokládaných výnosů a nákladů. Vstupy (náklady na provoz projektu) a výstupy (tržby z projektu) tak musí být alespoň v nějaké minimální míře, za rozumných předpokladů, zajištěny. U tržeb může být toto zajištění dáno dlouhodobou smlouvou s budoucími odběrateli (dostatečné spolehlivosti), legislativou (např. povinným odběrem) nebo budoucím monopolním postavením (např. koncesí u tzv. PPP⁶⁷ projektů. Vstupy mohou být zajištěny dlouhodobými smlouvami s dodavateli, vlastnictvím nebo provozováním zdroje sponzorem projektu nebo přímo účelovou společností nebo přírodními podmínkami. V poslední době jsou nejčastějším typem projektového financování úvěry na financování zdrojů obnovitelné energie. Zákon č. 180/2005 Sb. o podpoře výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů energie a o změně některých zákonů (zákon o využívání obnovitelných zdrojů) ve znění pozdějších předpisů zajišťuje provozovatelům těchto zdrojů povinný odběr jimi vyrobené elektrické energie provozovateli distribuční soustavy a zároveň

⁶⁷ PPP je zkratka anglického výrazu public-private partnership. Je to způsob financování veřejných statků, na kterém se kromě státu podílí i soukromý sektor. Za to, že do projektu vloží své peněžní prostředky (včetně prostředků z úvěru, který obstaral), získá partner ze soukromého sektoru dlouhodobou koncesi, na jejímž základě bude mít příjmy z projektu.

jim poskytuje přiměřenou jistotu ohledně budoucí ceny této elektrické energie. Jsou-li zároveň dostatečně zajištěny vstupy projektu⁶⁸ a sponzoři projektu mají dostatečné manažerské schopnosti, jedná se o vhodný předmět projektového financování.

Úvěry s účelem projektového financování jsou obvykle dlouhodobé (minimálně střednědobé), a jsou spláceny průběžně. Splátkový kalendář může být pravidelný i nepravidelný, podle očekávaných peněžních toků z projektu. Často je využit tzv. mechanismus cash-sweep (povinné mimořádné splátky v případě, že volné peněžní toky z projektu jsou větší než očekávané). Úroková sazba může být variabilní i fixní, banky mohou požadovat alespoň minimální zajištění úrokové sazby finančním derivátem.

Tyto úvěry jsou většinou zajištěny zástavním právem k obchodnímu podílu (akciím) projektové společnosti, zástavou veškerých aktiv v souvislosti s projektem, zástavou pohledávek z běžných účtů (včetně zástavy pohledávky z vkladu na tzv. rezervním účtu, je-li požadován), a zástavou nebo zajišťovacím postoupením veškerých pohledávek vznikajících při provozu projektu.

5.7.8. DPH linky

Spolu s projektovým financováním, s úvěry na financování nemovitostí a některými většími investičními úvěry bývají poskytovány úvěry na financování daně z přidané hodnoty, tzv. DPH linky. Většina klientů v rámci podnikatelské klientely, tak jak jsme ji definovali pro účely této práce, je plátcem DPH. Pořizuje-li proto větší investiční celek, je třeba pořizovací náklady posuzovat bez DPH. Při placení dodavatelům je ale potřeba zaplatit celou částku včetně DPH, která bude teprve o něco později, po podání daňového přiznání finančním úřadem vrácena. Protože DPH tvoří obvykle 19% nákladů projektu, nejedná se o zanedbatelnou částku a je jí potřeba nějak profinancovat. Za tímto účelem poskytují banky tzv. DPH linky, úvěry za účelem krátkodobého financování této daně. Rizikovost těchto úvěrů je kvůli vysoké pravděpodobnosti vrácení daně a krátké splatnosti velice nízká. Úvěry jsou krátkodobé, mohou být revolvingové (jsou-li nižší než celková daň z přidané hodnoty zaplacená průběžně v rámci investice) i nerevolvingové (kryjí-li celou výši placené daně). Splatnost bývá jednorázová (případně povinné splátky vždy při obdržení platby od finančního úřadu). Úročení je obvykle variabilní. Úvěr je většinou zajištěn minimálně zástavou pohledávek ze zvláštního běžného účtu, který je zřízen výhradně pro placení a vrácení daně z přidané hodnoty v souvislosti s investicí.

⁶⁸ Kvalitní technologie a dále např. dostatek slunečního svitu u solárních elektráren, dostatečně silné a stabilní větry u větrných elektráren, vhodné místo s dostatečným průtokem vody u vodních elektráren nebo dlouhodobé smlouvy se spolehlivým dodavatelem biomasy u elektráren na biomasu.

6. Zajištění bankovních úvěrů podnikatelské klientele

6.1. Pojem zajištění

Pojem zajištění bankovních úvěrů lze pojímat více způsoby. V nejširším pojetí představuje občanskoprávní záruku subjektivních práv a povinností vyplývajících ze závazkových vztahů, tedy i úvěrů, sama existence práva⁶⁹. O něco užší pojetí se týká konkrétně bankovních úvěrů: „Pod pojmem zajištění bankovních úvěrů v širším slova smyslu rozumíme veškerá opatření prováděná bankou k vyloučení, resp. minimalizaci rizika spojeného s poskytnutým úvěrem...“⁷⁰. V tomto pojetí patří mezi zajištění i taková opatření jako je prověrka úvěrové způsobilosti klienta, soustava vnitřních limitů úvěrů pro jednotlivé klienty a skupiny ekonomicky spjatých osob, průběžná kontrola úvěrového vztahu a situace úvěrového klienta, atd.

„Za zvláštní občanskoprávní zajišťovací prostředky lze považovat ty, které posilují občanskoprávní (hmotně či procesně právní) postavení věřitele vůči dlužníkovi. Posílení postavení věřitele lze pak spatřovat v tom, že tyto zajišťovací prostředky poskytují věřiteli další práva, která nevyplývají z hlavního závazkového vztahu mezi věřitelem a dlužníkem, nýbrž vyplývají právě z vedlejšího závazkového vztahu.“⁷¹ Konkretizujeme-li toto vymezení pro bankovní úvěry, rozumíme zajištěním v užším smyslu ty nástroje, které dávají bance možnost alternativního uspokojení její pohledávky z úvěru v případě problémů s jeho splácením, případně usnadňují bance vymáhání těchto pohledávek. Tzv. uhrazovací funkce však není jedinou funkcí zajišťovacích prostředků. Tyto prostředky působí totiž obvykle i výrazně preventivně (např. společník dlužníka, který poskytl za úvěr osobní ručení, je silně motivován vykonávat funkci ve vedení společnosti tak, aby dostála svým závazkům, nebo např. aktivum zatížené zástavním právem lze jen velmi obtížně převést na třetí osobu ke škodě věřitele) – tzv. funkce zajišťující.

⁶⁹ Volně podle Knappová, M., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek II. 3. Doplněné a aktualizované vydání. Praha: ASPI, 2002. Str. 127.

⁷⁰ Dvořák, P. Komerční bankovníctví pro bankéře a klienty. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2001. Str. 339.

⁷¹ Knappová, M., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek II. 3. Doplněné a aktualizované vydání. Praha: ASPI, 2002. Str. 127.

6.2. Podpůrná opatření

Postavení věřitele posilují také různé povinnosti a omezení dlužníka sjednané v úvěrových smlouvách. Zpravidla se nezařazují mezi zajištění v užším smyslu⁷², ale buď se pro ně používá souhrnný název podpůrná ustanovení⁷³, nebo se mluví zvlášť o jejich jednotlivých druzích: prohlášení a záruky⁷⁴, informační povinnosti, finanční ukazatele⁷⁵, negativní závazky, ostatní závazky, případy porušení⁷⁶.

Klient typicky činí prohlášení, kterými potvrzuje bance svou právní subjektivitu, legalitu své činnosti (včetně existence všech potřebných licencí a povolení) i záměru, pro který požaduje úvěr, neexistenci zákazu nebo omezení úvěr přijmout, soulad úvěrové smlouvy s jinými svými závazky, úplnost a správnost informací poskytnutých bance atd.

Informační povinnosti hrají klíčovou roli, protože umožňují úvěr průběžně sledovat, kontrolovat plnění ostatních povinností (např. finančních ukazatelů, účelovosti úvěru atd.) a včas reagovat v případě změny situace dlužníka nebo v případě neplnění jeho povinností. Obvykle klient předkládá bance v pravidelném intervalu své účetní výkazy (včetně různých bankou požadovaných doplňujících informací), informace o změnách ve svém vrcholovém managementu, údaje související s účelem úvěru (stupeň dokončenosti investice, kolaudační rozhodnutí, soulad skutečných nákladů s rozpočtem apod.) a další údaje, které v konkrétním případě banka požaduje.

Povinnost dodržovat sjednané finanční ukazatele se sjednává, protože ochota banky poskytnout úvěr je podmíněna dobrou ekonomickou výkonností a finanční situací klienta. O tom, zda úvěr poskytne, rozhoduje banka na základě historických informací, v lepším případě na základě finančních plánů připravených klientem. Dojde-li ke zhoršení výkonnosti nebo finanční stability klienta, může se banka ocitnout v situaci, kdy má úvěrovou pohledávku vůči klientovi, kterému by úvěr již neposkytla, případně poskytla, ale za pro ni příznivějších podmínek (vyšší úroková sazba, lepší zajištění apod.). Sjednání finančních ukazatelů sice nemůže zabránit zhoršení ekonomické situace klienta, jejich nedodržení však dává bance titul požadovat změnu podmínek smlouvy, příp. i od smlouvy odstoupit. Finanční ukazatele navíc působí preventivně k tomu, aby klient předložil bance dostatečně reálné a konzervativní finanční plány. Pro klienta mohou být finanční ukazatele výhodné tím, že mohou do určité míry nahradit striktní negativní závazky (např. místo úplného zákazu výplaty dividend nebo

⁷² Anglicky security nebo collateral.

⁷³ Nebo spíše anglický výraz credit support.

⁷⁴ Lze se setkat i s anglickým výrazem Representations and warranties.

⁷⁵ Častěji se používá anglický výraz financial covenants, lze se setkat i s počeštěným výrazem finanční kovenanty.

⁷⁶ Často se používá i anglický výraz Events of default.

podílů na zisku může bance postačit ukazatel minimálního podílu vlastního kapitálu k celkovým aktivům klienta, místo úplného zákazu přijímání nových finančních úvěrů může bance stačit ukazatel maximálního celkového finančního zadlužení k zisku před odpisy a zdaněním apod.).

Tzv. negativní závazky omezují klienta v provádění úkonů, které by mohly mít za následek zhoršení pozice věřitele při vymáhání jeho pohledávek (např. závazek neposkytnout zajištění třetí osobě – tzv. ustanovení negative pledge), zvýšení zadluženosti klienta (závazek nepřijmout jiný úvěr finančního charakteru), zvýhodňování jiných členů ekonomicky spjaté skupiny na úkor dlužníka (zákaz vnitroskupinových transakcí pokud nejsou za tržně standardních podmínek⁷⁷, zákaz poskytování finančních půjček), změnu činnosti klienta apod. Tato ustanovení však také zvyšují právní jistotu klienta, protože obvykle obsahují jednoznačně definované výjimky z výše uvedených zákazů a omezení.

Ostatní závazky většinou obsahují celou řadu povinností klienta, jejichž účelem je snížit rizika konkrétního úvěrového vztahu (např. zajistit do určitého data přístupovou cestu k důležitému pozemku, doložit bance získání potřebné licence, apod.), a dalších povinností zlepšujících postavení věřitele (např. zajistit a udržovat nejhůře rovné postavení banky s ostatními věřiteli dlužníka⁷⁸, provádět platební styk ve sjednaném rozsahu přes účty vedené u banky poskytující úvěr atd.). Splnění některých povinností může být sjednáno jako odkládací podmínka pro čerpání úvěru⁷⁹ (skutečně poskytnutí peněžních prostředků bankou).

Tzv. případy porušení popisují situace, které banka považuje za výrazné zhoršení své pozice. Obvykle zahrnují především porušení povinností klienta (zejména těch uvedených v předchozích odstavcích), změnu vlastnické struktury klienta⁸⁰ (kvalifikovanou změnu společníků, resp. akcionářů) a další ustanovení dle konkrétního případu. Tato ustanovení úzce souvisejí s možným odstoupením od úvěrové smlouvy bankou. Odstoupení od smlouvy je jednostranný způsob ukončení závazku. Obchodní zákoník jej upravuje v § 344 až 351, přičemž pouze § 344 je kogentní. Podle něj je odstoupení od smlouvy možné jen v případech stanovených obchodním zákoníkem nebo smlouvou. Podle dispozitivních ustanovení obecné úpravy odstoupení od smlouvy v obchodním zákoníku se rozlišují podstatná (§ 345 ObchZ) a nepodstatná (§ 346 ObchZ) porušení smluvních povinností. Porušení smlouvy je podstatné, jestliže strana porušující smlouvu věděla v době uzavření smlouvy nebo v této době bylo rozumné předvídat s přihlédnutím k účelu smlouvy, který vyplynul z jejího obsahu nebo z

⁷⁷ Tzv. ustanovení arm´ s length clause.

⁷⁸ Tzv. klauzule pari passu

⁷⁹ Používá se též anglický výraz Condition(-s) precedent.

⁸⁰ Tzv. klauzule Change of ownership.

okolností, za nichž byla smlouva uzavřena, že druhá strana nebude mít zájem na plnění povinností při takovém porušení smlouvy. V pochybnostech se má za to, že porušení smlouvy není podstatné. V případě podstatného porušení smlouvy je druhá strana oprávněna od smlouvy odstoupit, jestliže to oznámí straně v prodlení bez zbytečného odkladu poté, kdy se o tomto porušení dověděla. Znamená-li prodlení dlužníka nebo věřitele nepodstatné porušení smluvní povinnosti, může druhá strana odstoupit od smlouvy v případě, že strana, která je v prodlení, nesplní svou povinnost ani v dostatečně přiměřené lhůtě, která jí k tomu byla poskytnuta. Z našeho pohledu je zajímavá otázka, jaký vliv má odstoupení od smlouvy na zajištění závazku. „V současné době lze považovat za nesporné, že zástavní právo se na nároky zástavního věřitele z odstoupení od smlouvy, podle které vznikla zajištěná pohledávka, vztahuje (§ 155 odst. 5 ObčZ). To by neplatilo pouze v případě, že by zástavní smlouva stanovila něco jiného (uvedené nároky by ze zajištění zástavní právem vyloučila). Sporné může být, zda to platí i pro jiné způsoby zajištění, zejména pro ručení.“⁸¹ Zvláštní úprava odstoupení od smlouvy pro smlouvu o úvěru je obsažena v §505 až 507. Podle těchto ustanovení má věřitel právo odstoupit od smlouvy, zhorší-li se zajištění úvěru a není-li dostatečně doplněno v přiměřené lhůtě, v případě prodlení dlužníka se dvěma splátkami nebo s jednou splátkou po dobu delší než tři měsíce a v případě porušení (resp. nemožnosti dodržení) účelu úvěru. Důležité na tomto ustanovení je, že se v případě odstoupení od smlouvy vrací peněžní prostředky i s úroky a že odstoupení od smlouvy věřitelem nemá vliv na zajištění závazků z této smlouvy. Vzhledem k ustanovení § 344 a dispozitivním charakteru ustanovení § 345-351 si smluvní strany mohou dohodnout nejen další případy možného odstoupení od smlouvy (což bývá hlavní význam tzv. případů porušení), ale i konkrétní podmínky odstoupení (např. to, která porušení nebo které situace lze zhojit v dodatečné lhůtě apod.). Význam případů porušení je i v tom, že obchodní zákoník stanoví výslovně možnost odstoupení od smlouvy pouze pro případy, které jsou porušením smluvních povinností klienta. Pro banku a její riziko však mohou být rozhodující i události, které nemůže dlužník zcela kontrolovat (např. změna jeho vlastnické struktury).

⁸¹ Plíva, S. Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006. Str. 116.

6.3. Zajištění v užším smyslu

6.3.1. Druhy zajištění v užším smyslu

Zajišťovací prostředky v užším smyslu lze dělit podle různých kritérií. Pokud je úvěrový vztah zajištěn celou majetkovou podstatou zajistitele, hovoříme o osobním zajištění, pokud zajištění tvoří jen určitá věc, hovoříme o zajištění věcném⁸².

Dále můžeme zajišťovací prostředky dělit podle toho, zda pouze zlepšují procesní postavení věřitele, případně motivují dlužníka k dodržování jeho povinností z úvěrové smlouvy, nebo zda jeho situaci zlepšují i tím, že představují alternativní zdroj úhrady pohledávek banky. Mezi první typ zajištění by se dalo zařadit uznání dluhu (pro bankovní úvěry podnikatelské klientele se použije § 322 ObchZ), smluvní pokuta (§ 544 až 545 ObčZ a § 300 až 302 ObchZ), vystavení vlastní blanco směnky dlužníkem (spolu s dohodou o vyplnění vlastní blanco směnky) nebo dohoda se svolením k přímé vykonatelnosti (§ 71a zákona č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád) nebo §78 písm. a) zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech (exekuční řád)). K druhému typu zajištění řadíme další zajišťovací prostředky popsané níže.

Zajištění lze dělit také podle toho, zda bylo poskytnuto přímo dlužníkem nebo jinou osobou. Jinou osobou bývá typicky společník dlužníka - obchodní společnosti, jiná osoba ze skupiny ekonomicky spjatých osob, banka z domácí země dlužníka nebo jiného člena ekonomicky spjaté skupiny osob nebo též subjekt zřízený za účelem státní podpory⁸³. Vyloučeno však není ani poskytnutí zajištění jiným subjektem. Zákon může poskytnutí zajištění třetí osobou zakazovat nebo limitovat (např. zákaz tzv. finanční asistence⁸⁴).

Teoreticky, bez ohledu na faktický stav českého práva, lze věcné zajištění dělit na zajištění proměnlivým souborem věcí a zajištění pevně a individuálně definovanými věcmi⁸⁵. Velkou část celkové hodnoty aktiv podnikatele představují obvykle položky, jejichž objem a složení jsou značně proměnlivé. V průběhu výrobního a prodejního cyklu dochází k postupné přeměně z jedné položky na druhou (z materiálu surovin na zásoby nedokončené výrobky, přes její jednotlivé fáze až k hotovým výrobkům, které se po jejich prodeji transformují na

⁸² Vyhláška ČNB č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrových družstev a obchodníků s cennými papíry ve znění pozdějších předpisů hovoří o osobním a majetkovém zajištění.

⁸³ Např. Exportní garanční a pojišťovací společnost, a.s. (EGAP), Česká exportní banka, a.s. (ČEB), Českomoravská záruční a rozvojová banka, a. s. (ČMZRB)

⁸⁴ § 161e odst. 1 obchodního zákoníku. „Společnost nesmí při nabývání vlastních akcií poskytovat zálohy a nesmí poskytovat půjčky ani úvěry pro účely nabytí jejích akcií ani úvěry nebo půjčky poskytnuté na tyto účely nebo jiné závazky související s nabýváním jejích akcií zajišťovat.“ Podle § 120 odst. 2 platí tato ustanovení přiměřeně i pro společnost s ručením omezeným. Jak již jsem uvedl výše, problematika zákazu finanční asistence přesahuje cíle této práce.

⁸⁵ Z hlediska právní formy se toto rozlišení týká pravděpodobně pouze zástavního práva, případně zajišťovacího převodu práva, včetně zajišťovacího postoupení pohledávky.

pohledávky), přičemž na konci tohoto pomyslného řetězce stojí likvidní prostředky. Pokud podnik vykonává nepřetržitě svojí činnost, vrací se tyto prostředky opět na začátek řetězce a jsou za ně opět pořízeny nové zásoby. Tyto značně proměnlivé položky představují často značnou část majetku dlužníka, zároveň jsou pro svou obvyklou likviditu velice lákavou formou zajištění. Jejich poskytnutí jako zajištění se však neobejde bez mnoha praktických problémů. Obvykle jsou představovány velkým množstvím jednotlivých kusů, což administrativně ztěžuje jejich jmenovitou, individuální zástavu nebo převod. To je pravidelně podtrženo tím, že jejich existence v konkrétní formě je omezena na poměrně krátký časový úsek. Tyto položky ve formě zásob jsou zhmotněním hospodářské činnosti podniku, proto je nelze vzít a z podniku odvézt pod kontrolu věřitele. Ze stejného důvodu není ani možné omezit nakládání s těmito věcmi, protože jejich prodej je předmětem činnosti podniku a zdrojem jeho peněžních toků. Je tedy nutné, aby do souboru věcí nové položky přibývaly a zároveň, aby z něj ty původní mohly za standardních obchodních podmínek odcházet. V některých odvětvích by podobný přístup byl vhodný i u části dlouhodobého majetku, např. strojního zařízení, pokud se skládá z většího počtu kusů a dochází k jeho pravidelné obměně. Taková forma zajištění, která by na jedné straně dokázala poskytnout tyto proměnlivé soubory věcí věřitelům a na druhé straně by neomezovala dlužníka v nakládání s věcmi, ani by nezatěžovala obě strany vysokými administrativními nároky, by ztraktivnila poskytování úvěrů mnoha podnikatelským klientům bankami a v konečném důsledku by zřejmě i vedla i ke zlevnění financování těchto prostředků. Dva hlavní problémy, které by taková úprava musela řešit, jsou jednak potenciální poškození ostatních subjektů přicházejících do obchodního styku s dlužníkem, zejména jeho nezajištěných věřitelů (a obecně vztahy mezi těmito subjekty a zajištěným věřitelem, zejména např. v případě exekuce nebo insolvence) a otázka určitosti, tedy dostatečně jasná definice věcí, jež slouží v konkrétním okamžiku k zajištění úvěru. Poměrně dlouhodobé zkušenosti zajištěním aktivity běžícího podniku má anglické právo. To rozlišuje mezi tzv. plovoucím a fixním zástavním právem. „Rozdíl mezi plovoucím (*floating*) a fixním (*specific* nebo *fixed*) zajišťovacím právem (*charge*) netkví pouze v tom, že plovoucí zajišťovací právo se vztahuje ke všemu současnému a budoucímu majetku zástavního dlužníka, či k specifikované kategorii takového majetku. Skutečným rozlišením je oprávnění ke zcizování zastaveného majetku v rámci běžného obchodního styku (tzv. *business dealing licence*), které je v rámci plovoucího zajišťovacího práva uděleno zástavnímu dlužníku.“⁸⁶ „Jak bylo řečeno výše, dává anglická právní úprava zástavnímu

⁸⁶ Gough, W.J., *Company Charges*, 2. vydání, Butterworths, London, 1996 in: Richter, T., *Zástavní právo*

dlužníku velmi široké oprávnění nakládat s majetkem zastaveného podniku, dokud dlužník plní zajištěné závazky. Na druhou stranu však zároveň dává zástavnímu věřiteli způsob, jak toto oprávnění zrušit pro případ, že dlužník zajištěné závazky poruší. Tímto způsobem je koncept tzv. "krystalizace" (*crystallisation*) zástavního práva k podniku. Krystalizace znamená, že *floating charge* (tedy plovoucí zajišťovací právo) dosedne na majetek, který k podniku v tom okamžiku patří – českou terminologií řečeno se ze zástavního práva k podniku jako abstraktní množině či věci hromadné stane zástavní právo ke každé jednotlivosti k podniku patřící. *Floating charge* se transformuje na *fixed* nebo *specific charge* (fixní zajišťovací právo), čímž též zanikne oprávnění zástavního dlužníka nakládat s majetkem zastaveného podniku.⁸⁷ V českém právu se zajištění typu *floating charge* blíží zástava podniku (připuštěná v § 153 odst. 1 ObčZ). Platná právní úprava se však jeví jako natolik nedostatečná, až je zpochybněna její praktická využitelnost. V praxi se tak volí spíše zajištění konkrétními druhy aktiv (zejm. pohledávkami). Problémy s určitostí vyjmenování aktiv sloužících k zajištění se zpravidla řeší pravidelnou aktualizací seznamu poskytnutých aktiv (např. ve formě pravidelně uzavíraných dodatků). To na jedné straně představuje poměrně výraznou administrativní zátěž, na druhé straně to nevede k zastavení, resp. zajišťovacímu převodu příslušných aktiv neprodleně po okamžiku jejich nabytí.

6.3.2. Jednotlivé zajišťovací prostředky

Smyslem této kapitoly je stručně představit nejčastější zajišťovací prostředky v užším smyslu sloužící k zajištění bankovních úvěrů podnikatelské klientele. Soukromé právo zná i další prostředky, které sice nejsou ani pro úvěry podnikatelské klientele absolutně vyloučeny, v praxi se však nevyskytují, např. dohodu o srážkách ze mzdy a jiných příjmů (§ 551 ObčZ) nebo zadržovací právo (§ 175 až 180 ObčZ). V kapitole o druzích bankovních úvěrů jsem se již stručně zmínil o tom, jaké druhy zajištění jsou pro konkrétní druhy úvěrů dle účelu typické.

Smluvní pokuta je upravená v § 544 až 545 ObčZ, obchodní zákoník obsahuje jen některé modifikace platné pro obchodní závazkové vztahy v § 300 až 302 ObchZ. Sjednání smluvních pokut má nejčastěji dlužníka odradit od takových porušení smlouvy, která sice nemusí automaticky skončit odstoupením banky od smlouvy, ale která zhoršují její postavení. Někdy jsou smluvní pokuty sjednány i v zajišťovacích smlouvách (včetně těch uzavřených se třetími osobami). Uznání dluhu, dohoda se svolením k přímé vykonatelnosti a vlastní směnka

k podniku z pohledu teorie a praxe dluhového financování. Working paper UK FSV – IES, číslo 33. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2003. Str. 14.

⁸⁷ Tamtéž str. 21.

dlužníka mají především procesní důsledky, výrazně mohou zrychlit vymáhání dlužné pohledávky. Pro úplnost dodávám, že uznání závazku má význam též pro přetržení promlčecí doby.

Další skupinou zajišťovacích instrumentů jsou ty, jejichž podstatou je závazek třetí osoby uspokojit banku místo dlužníka. Patří sem ručení (pro bankovní úvěry podnikatelské klientele se použije § 303 až 312 ObchZ), bankovní záruka (§ 313 až 322 ObchZ), aval směnky (§ 30 až 32 zákona č. 191/1950 Sb., zákon směnečný a šekový), vystavení vlastní bianco směnky osobou odlišnou od dlužníka (Právní úprava bianco směnky je velice stručná, týká se jí výslovně jen § 10 zákona směnečného a šekového, a to ještě nepřímo⁸⁸. Bianco směnku⁸⁹ můžeme „definovat jako listinu, která je určena za směnku a je podpisatelem úmyslně vydaná v nehotovém stavu s tím, že nabyvateli je zřízeno dohodou tzv. směnečné vyplňovací právo k doplnění zatím chybějících náležitostí.“⁹⁰), společný a nerozdílný závazek dlužníka a jiného subjektu (ať už od počátku úvěrového vztahu vzhledem k dohodě smluvních stran podle §511 ObčZ nebo díky pozdějšímu přistoupení k závazku podle §533 ObčZ), dohoda bank o převzetí rizika úvěru⁹¹ nebo pojištění pohledávky z úvěru pojišťovnou. V případě zahraničních poskytovatelů zajištění se lze setkat i se zajišťovacími instrumenty zahraničního práva jako je např. tzv. patronátní prohlášení⁹² nebo tzv. firemní záruka⁹³. Podobné důsledky jako v tomto odstavci popsané druhy zajištění má i ručení vyplývající z právní formy dlužníka (ručení celým majetkem u fyzických osob podnikatelů nebo ručení společníků za závazky veřejné obchodní společnosti a komplementářů za závazky komanditní společnosti). Výčet zajišťovacích instrumentů tohoto typu není vyčerpávající, lze se setkat i s netradičními formami zajištění (např. závazek osoby poskytující toto zajištění, že v případě veřejné dražby odkoupí od banky zastavené akcie dlužníka za smlouvenou minimální cenu⁹⁴).

Zajištění různou formou ručení třetí osoby může banka reflektovat při posuzování rizika úvěru v zásadě třemi způsoby. Může je posuzovat jako pouhý morální závazek, příp.

⁸⁸ Kotásek, J., Pokorná, J., Raban, P. a kol. Kurs obchodního práva. Právo cenných papírů. 4. vydání. Praha: C. H. BECK, 2005. Str. 506.

⁸⁹ Používá se též pojem blankosměnka.

⁹⁰ Kotásek, J., Pokorná, J., Raban, P. a kol. Kurs obchodního práva. Právo cenných papírů. 4. vydání. Praha: C. H. BECK, 2005. Str. 508.

⁹¹ Používá se též anglický výraz risk assumption a vzhledem k německým a rakouským vlastníkům českých bank se lze setkat i s německým výrazem Risikoubernahme. V této dohodě se jedna banka zavazuje uspokojit druhou místo dlužníka, v případě, že dlužník nesplní své závazky z úvěru, druhá banka za to této bance poskytuje úplatu v podobě předem definovaného podílu na úrokové marži. Tato forma zajištění bývá nejčastěji poskytovaná mezi bankami v rámci téže skupiny ekonomicky spjatých subjektů, nezřídka i bez vědomí dlužníka.

⁹² Anglicky letter of comfort, vyskytující se ve slabé formě (závazek podporovat a ovlivňovat dlužníka tak, aby byl schopen dostát svým závazkům) a v silné formě (včetně závazku uspokojit banku, pokud její pohledávku neuspokojí dlužník). Německy ekvivalent je tzv. Patronatserklärung.

⁹³ Firmengarantie v německém a rakouském právu.

⁹⁴ V době finanční krize se nicméně ochota bank akceptovat netradiční formy zajištění výrazně snižuje.

jako obranu proti zhoršování situace dlužníka ve prospěch (ručících) spřízněných osob. Za podmínek stanovených ve vyhlášce ČNB č. 123/2007 Sb. o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrových družstev a obchodníků s cennými papíry ve znění pozdějších předpisů, lze osobní zajištění uznat jako techniku snížení úvěrového rizika pro účely výpočtu kapitálové přiměřenosti (tj. ocenit hodnotu tohoto zajištění). U přístupu založeném na interním ratingu, lze s ohledem na osobní zajištění snížit hodnotu PD (tj. pravděpodobnost selhání protistrany během jednoho roku), resp. zlepšit rating dlužníka.

Zajištění dlouhodobými aktivy (ať již dlužníka nebo třetí osoby) je obvykle zřízeno ve formě zástavního práva (jeho obecná úprava je obsažena v § 152 až 174 ObčZ, v konkrétních případech je ji třeba doplnit úpravou v obchodním zákoníku – pro zástavní právo k obchodnímu podílu a zástavní právo k podniku – a v zákoně č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, ve znění pozdějších předpisů – pro zástavní právo k cenným papírům, § 39 a n. tohoto zákona) nebo zajišťovacího převodu práva (§ 553 ObčZ). Zástavní právo je v praxi výrazně obvyklejší. Zajišťovací převod práva se opírá o jediný paragraf občanského zákoníku, což nechává veškerou interpretaci na praxi a judikatuře a neposkytuje příliš právní jistoty. Od zavedení notářského rejstříku zástav není nutné ke zřízení zástavního práva k movitým věcem předání věci věřiteli. Tato změna odstranila jeden z dřívějších důvodů zřizování zajišťovacích převodů. Nejčastějším druhem zástavního práva je zástava nemovitostí. Pravidelně se též vyskytují zástavy movitých věcí (strojů a zařízení, dopravních prostředků, apod.) a zástavy obchodních podílů a akcií. Vyloučena není ani zástava nehmotného majetku (zejm. obchodních známek). Toto zajištění se však vzhledem k obtížnému ocenění bankami vyskytuje ojediněle. Se zajištěním dlouhodobými aktivy bývá spojeno i pojištění těchto aktiv a nějaký způsob kontroly výplaty pojistného plnění z tohoto pojištění bankou. V úvahu připadá zástava pohledávky na pojistné plnění, případně trojstranná dohoda mezi pojišťovnou, bankou a dlužníkem (příp. pojistitelem), že eventuální pojistné plnění nebude vyplaceno pojištěnému bez souhlasu banky (tzv. vinkulace pojistného plnění).

Dlouhodobá i oběžná aktiva zahrnuje zástava podniku. Jedná se o instrument z českého práva nejbližší tzv. floating charge, tedy zástavě proměnlivého souboru aktiv běžícího podniku. Vzhledem k nedostatečnosti právní úpravy je ale jeho využitelnost sporná a v praxi se vyskytuje relativně zřídka.

Mezi zajištění oběžnými aktivy lze zařadit především zajištění pohledávkami (ať již ve formě zástavy nebo zajišťovacího postoupení pohledávky) a zástavu zásob (vzhledem k praktickým problémům spojeným s tímto zajištěním se nevyskytuje příliš často). Zvláštním typem zástavy pohledávky je zástava pohledávky z vkladu u banky.

7. Právní úprava bankovních úvěrů podnikatelské klientele

Úvěr nelze jednoznačně zařadit do určitého odvětví práva. „Některé vztahy, zejména při vlastní realizaci úvěrových vztahů mají soukromoprávní charakter, některé, a to zejména ty, které upravují obecný rámec poskytování úvěrů a jeho dodržování, mají veřejnoprávní charakter.“⁹⁵ Zaměřím se pouze na samotné české právo, i když právní předpisy týkající se úvěrů jsou jak v oblasti soukromého, tak v oblasti veřejného práva ovlivněny evropskými předpisy. Silný vliv na veřejnoprávní úpravu mají též publikace Basilejského výboru Banky pro mezinárodní platby v Basileji⁹⁶.

7.1. Právní úprava v soukromém právu a v právu procesním

Základní právní úprava úvěru je obsažena v obchodním zákoníku⁹⁷ (smlouva o úvěru, § 497 až 507 ObchZ), resp. v občanském zákoníku⁹⁸ (smlouva o půjčce, § 657 až 658 ObčZ). Oba tyto zákoníky také obsahují obecnou úpravu závazkových vztahů, mezi něž úvěr patří. Smlouva o úvěru patří mezi smlouvy, „na základě níž vzniklý závazkový vztah se řídí obchodním zákoníkem bez ohledu na povahu účastníků.“⁹⁹ Vzhledem k tomu jak jsme v této práci vymezili bankovní úvěry podnikatelské klientele, budou závazkové vztahy z těchto úvěrů (i když by vznikly netypicky na základě smlouvy o půjčce) vždy obchodními závazkovými vztahy¹⁰⁰. S ohledem na § 261 odst. 4 ObchZ¹⁰¹ se za obchodní závazkové vztahy budou považovat i vztahy vzniklé ze zajištění závazků z těchto úvěrů. To vzhledem k ustanovení § 1 odst. 2 ObchZ znamená, že v případě komplexní úpravy v obchodním zákoníku se použije obchodní zákoník, v případě pouze částečné nebo žádné úpravy v obchodním zákoníku se subsidiárně použije občanský zákoník.

⁹⁵ Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 450 a 451.

⁹⁶ Nejznámější publikací je t zv. Basel II – směrnice Basilejského výboru pro bankovní dohled o mezinárodním sblížení pravidel pro měření kapitálu a pro kapitálové standardy. Tuto směrnici (která je sama o sobě z hledisk vnitrostátního práva právně nezávazná) implementují směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/48/ES ze 14. června 2006 o přístupu k činnosti úvěrových institucí a o jejím výkonu, přepracované znění, a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/49/ES ze 14. června 2006 o kapitálové přiměřenosti investičních podniků a úvěrových institucí, přepracované znění. Celá publikace je pod názvem „BIS – International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework Comprehensive Version. June 2006“ k dispozici na internetových stránkách Banky pro mezinárodní platby www.bis.org

⁹⁷ Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁸ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁹ Plíva, S. Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006. Str. 211.

¹⁰⁰ Viz §261 odst. 1 ObchZ „Tato část zákona upravuje závazkové vztahy mezi podnikateli, jestliže při jejich vzniku je zřejmé s přihlédnutím ke všem okolnostem, že se týkají jejich podnikatelské činnosti.“

¹⁰¹ „Touto částí zákona se řídí i vztahy vzniklé při zajištění plnění závazků v závazkových vztazích, jež se řídí touto částí zákona podle předchozích odstavců a zástavní právo k cenným papírům v rozsahu stanoveném zvláštním zákonem.“

Úprava v obchodním zákoníku se však neomezuje pouze na ustanovení o smlouvě o úvěru, resp. obchodní závazkové vztahy. Použijí se i obecná ustanovení (např. oprávnění uzavřít smlouvu o úvěru, zřídit zajištění¹⁰², apod.) a ustanovení v části věnované obchodním společnostem (např. ustanovení o zástavě obchodního podílu § 117a ObchZ nebo podmínky poskytnutí ručení mezi některými osobami podle §196a ObchZ). Občanský zákoník především upravuje (výhradně nebo částečně) některé formy zajištění (zástavní právo, zajišťovací převod práva, zajišťovací postoupení pohledávky, smluvní pokutu), použijí se však i některá další obecná ustanovení týkající se závazků a právních úkonů obecně.

Kromě výše uvedených zákoníků připadá v konkrétních případech použití zvláštních zákonů. Např. zákon směnečný a šekový¹⁰³ se použije v případě zajištění vlastní směnkou, zákon o cenných papírech¹⁰⁴ v případě zajištění cennými papíry (např. akciemi), zákon o přeměnách¹⁰⁵ upravuje mimo jiné ochranu věřitelů v případě přeměn společností a družstev. Úprava bankovních úvěrů je obsažena i v účetních předpisech.

Kromě hmotného práva souvisí s úvěrem celá řada procesních předpisů. Ty se uplatní v případě vymáhání pohledávek z úvěru, řeší vztahy mezi zajištěnými a nezajištěnými věřiteli, postup při zřízení některých typů zajištění atd. Patří sem např. občanský soudní řád¹⁰⁶, zákon o veřejných dražbách¹⁰⁷, exekuční řád¹⁰⁸, notářský řád¹⁰⁹, zákon o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem¹¹⁰. S úvěry a jejich zajištěním samozřejmě úzce souvisí i insolvenční zákon a související předpisy¹¹¹. V případě účasti zahraničních subjektů (zahraniční banky, zahraniční poskytovatelé zajištění, vyloučen není ani zahraniční dlužník, ale to nebývá vzhledem k rozdělení působnosti v bankovních skupinách českých bank obvyklé) se použije i zákon o mezinárodním právu soukromém¹¹².

¹⁰² Např. podle §14 odst. 2 nebude moci prokurista podnikatele zřídit zajištění zástavní právem k nemovitosti. Pro uzavření smlouvy o úvěru bude potřeba zkoumat, zda k tomuto právnímu úkonu dochází „při provozu podniku“ (§14 odst. 1).

¹⁰³ Zákon č. 191/1950 Sb., zákon směnečný a šekový ve znění zákona č. 29/2000 Sb.

¹⁰⁴ Zákon č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁵ Zákon č. 125/2003 Sb., o přeměnách obchodních společností a družstev.

¹⁰⁶ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁷ Zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁸ Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech (Exekuční řád), ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁹ Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (Notářský řád), ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁰ Zákon č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹¹ Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (Insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů.

¹¹² Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.

7.2. Právní úprava ve finančním právu

7.2.1. Prameny finančního práva upravující úvěry podnikatelské klientele

Prameny finančního práva související s úvěry podnikatelské klientele bych rozdělil do tří základních skupin. První skupinu tvoří předpisy daňového práva¹¹³. V této práci se jimi nebudu podrobněji zabývat. Přesto bych rád zmínil fakt, že tyto předpisy mohou díky konkurenci na bankovním trhu ovlivnit podobu, v jaké jsou úvěry poskytovány podnikatelské klientele (např. i když se lze setkat s úvěry poskytnutými za účelem vyplacení dividend, výplata dividend nebude téměř nikdy oficiálním účelem uvedeným v úvěrové smlouvě, protože úroky z takového úvěru by se jen těžko daly považovat za náklad nutný k dosažení a udržení příjmů). Kromě výše uvedeného mohou dokonce ovlivnit, zda podnikatelé upřednostní bankovní úvěr nebo alternativní formu financování (např. finanční leasing).

Druhou skupinou předpisů jsou zákony usnadňující poskytování některých druhů úvěrů státem, s ohledem na hospodářskou politiku státu. Patří sem např. zákon upravující státní podporu financování (a pojišťování) vývozu¹¹⁴ nebo zákon o podpoře malého a středního podnikání¹¹⁵ (na jehož základě je poskytován např. program Českomoravské záruční a rozvojové banky „Záruka“). Touto skupinou právních předpisů se také nebudeme podrobněji zabývat.

Třetí skupinou právních předpisů jsou právní předpisy upravující podmínky poskytování úvěrů bankami. Tímto okruhem předpisů se budeme dále zabývat v této kapitole. Základními právními předpisy jsou zákon č.6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů a zejména zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů. Pokud bychom za bankovní úvěry považovali i ty poskytované družstevními záložnami, je třeba zmínit ještě zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech¹¹⁶. Z hlediska dohledu České národní banky souvisí s bankovními úvěry také zákon o finančních konglomerátech¹¹⁷.

S bankovními úvěry souvisí i některé podzákonné právní předpisy, z nichž jmenujme především vyhlášku ČNB č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrních družstev a obchodníků s cennými papíry a vyhlášku ČNB č. 164/2002

¹¹³ Např. zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁴ Zákon č. 58/1995 Sb. o pojišťování a financování vývozu se státní podporou a o doplnění zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁵ Zákon č. 47/2002 Sb., o podpoře malého a středního podnikání, ve znění pozdějších předpisů

¹¹⁶ Zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁷ Zákon č. 377/2005 Sb., o doplňkovém dohledu nad bankami, spořitelními a úvěrními družstvy, institucemi elektronických peněz, pojišťovnami a obchodníky s cennými papíry ve finančních konglomerátech a o změně některých dalších zákonů (zákon o finančních konglomerátech).

Sb., o podmínkách přístupu k informacím v informační databázi České národní banky - Centrální registr úvěrů. Význam mají také zvláštní podzákonné normy vydávané na základě zákonného zmocnění Českou národní bankou nazývaná opatření. Tyto normy nejsou všeobecně závazné, ale jsou závazné pro vymezený okruh jejich adresátů. Nezveřejňují se ve sbírce listin, ale ve Věstníku České národní banky¹¹⁸. Jako příklad jmenujme opatření ČNB č. 5 ze dne 1. srpna 2002, kterým se stanoví metodika předkládání vybraných údajů pro centrální registr úvěrů bankami a pobočkami zahraničních bank České národní bance.

Některé podmínky poskytování úvěrů (zejména s ohledem na osobu dlužníka a skupiny ekonomicky spjatých osob, ke které patří) stanoví též předpisy proti praní špinavých peněz. Jde o zákon č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu a vyhlášku č. 281/2008 Sb., o některých požadavcích na systém vnitřních zásad, postupů a kontrolních opatření proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu.

V následujících podkapitolách se budu zabývat některými vybranými okruhy právní úpravy. Protože poskytování úvěrů patří vedle přijímání vkladů od veřejnosti mezi hlavní činnosti bank, velká část právních předpisů upravujících podnikání bank obecně se dotýká alespoň nepřímo i bankovních úvěrů.

7.2.2. Pravidla organizace bank a nároky na řídicí a kontrolní systém, provozní požadavky

Základní úpravu této oblasti obsahují ustanovení § 8 a n., zákona o bankách. Na základě zákonného zmocnění v § 8b odst. 5 zákona o bankách upravila Česká národní banka bližší pravidla v části třetí vyhlášky č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrních družstev a obchodníků s cennými papíry (dále v textu jen „vyhláška o pravidlech obezřetného podnikání“).

Banka¹¹⁹ je podle zákona o bankách povinna zavést řídicí a kontrolní systém, který zahrnuje a) předpoklady řádné správy a řízení společnosti (zásady a postupy řízení a organizační uspořádání splňující požadavky zákona), b) systém řízení rizik a c) systém vnitřní kontroly (vnitřní audit a průběžné dodržování právních povinností a povinností plynoucích z vnitřních předpisů banky). Řídicí a kontrolní systém musí být ucelený a přiměřený charakteru, rozsahu a složitosti činnosti banky. Ve stanovených případech má banka povinnost zavést řídicí systém též na konsolidovaném základě.

¹¹⁸ Podle Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. Str. 24.

¹¹⁹ Bankou mám v této kapitole na mysli kromě banky též pobočku zahraniční banky, která nepožívá výhody jednotné licence podle práva Evropských společenství.

Bližší požadavky stanoví vyhláška o obezřetném podnikání. Zmiňme zde především povinnost promítnout požadavky na řídicí a kontrolní systém do vnitřních předpisů banky, povinnost zabezpečit, aby veškeré rozhodovací, schvalovací procesy a kontrolní procesy bylo možné zpětně vysledovat, požadavek provádění činností kvalifikovanými zaměstnanci s odpovídajícími znalostmi a zkušenostmi, jednoznačné a ucelené vymezení odpovědnosti, pravomocí a informačních toků a vazeb a zamezení střetu zájmů. Vyhláška také stanoví základní zodpovědnosti dozorčího orgánu, představenstva a vrcholného vedení v této oblasti. Důležitý je též požadavek na důsledné organizační oddělení tzv. obchodních činností od některých dalších činností, jako je řízení rizika, vytváření informací o riziku, oceňování zajištění (včetně stanovení systémů a metod pro oceňování zajištění), uvolňování poskytnutých prostředků atd. Požadavky jsou kladeny také na dostupnost informací příslušným orgánům banky a příslušným orgánům bankovního dohledu.

Rozsáhle se vyhláška věnuje řízení rizik (např. povinnost zavést systém řízení rizik – tj. mít především stanovené postupy, limity a zásady kontrolních mechanismů řízení rizik, mít strategii řízení rizik, soustavně rozpoznávat a řídit riziko, povinnost udržovat kapitál přiměřený podstupovaným rizikům, povinnost rozpoznávat rizika spjatá s novými produkty a zákaz zaměstnancům sjednávat transakce s neschválenými produkty) a systému vnitřní kontroly (kontrola po linii řízení, kontrolní mechanismy pro jednotlivé procesy, fyzická kontrola, zásady a postupy pro zjišťování compliance¹²⁰ a vnitřní audit).

Část čtvrtá zákona o bankách (nazvaná „Provozní požadavky“) stanoví některá další důležitá pravidla pro poskytování úvěrů. Banky jsou ve svých provozních prostorách povinny informovat v českém jazyce písemnou formou mimo jiné o podmínkách poskytování úvěrů. Na žádost právnické osoby nebo fyzické osoby v souvislosti s jejím podnikáním (a za náhradu přiměřených nákladů) je banka povinna bez zbytečného odkladu poskytnout této osobě písemné vysvětlení úvěrového hodnocení této osoby (rating) pro účely posuzování její žádosti o úvěr. Banka je povinna vést agendu každé smlouvy (tj. včetně úvěrové smlouvy a zajišťovacích smluv) uzavírané s klientem takovým způsobem, aby na žádost České národní banky byla schopná bez zbytečného odkladu předložit příslušné doklady v ověřeném překladu do českého jazyka.

Veškeré poskytování úvěrů by také mělo splňovat obecné podmínky stanovené v § 12, zákona o bankách. Tj. úvěrové obchody by neměly poškozovat zájmy jejich vkladatelů z hlediska návratnosti jejich vkladů a neměly by ohrožovat bezpečnost a stabilitu banky.

¹²⁰ Jejich cílem je zabezpečit soulad vnitřních předpisů s právními předpisy, vzájemný soulad s vnitřními předpisy a soulad činností s právními a vnitřními předpisy.

Uzavření smlouvy za nápadně nevýhodných podmínek pro banku sankcionuje zákon dokonce neplatností takové smlouvy. Podle §18 zákona o bankách nesmí banka provádět s osobami se zvláštním vztahem k bance¹²¹ obchody, které by vzhledem ke své povaze, účelu nebo riziku nebyly provedeny s ostatními klienty. Úvěry nebo zajištění závazků poskytne banka těmto osobám jen, rozhodne-li o tom statutární orgán na základě rozboru příslušného bankovního obchodu a finanční situace žadatele.

7.2.3. Kapitálová přiměřenost

Banky jsou povinny průběžně udržovat kapitál minimálně ve výši odpovídající součtu jednotlivých kapitálových požadavků (na individuálním a ve stanovených případech i na konsolidovaném základě). Bližší pravidla kapitálové přiměřenosti (včetně způsobu výpočtu kapitálu i jednotlivých kapitálových požadavků) stanoví zákon o bankách v §12a a n. a na základě zákonného zmocnění část čtvrtá vyhlášky o pravidlech obezřetného podnikání. Bankovní úvěry podnikatelské klientele patří mezi expozice investičního portfolia a vstupují tedy do výpočtu kapitálového požadavku k úvěrovému riziku investičního portfolia a riziku rozmělnění investičního portfolia. Zajištění bankovních úvěrů (majetkové a osobní) je technikou snižování úvěrového rizika spojeného s expozicemi. Z výše uvedených důvodů souvisejí pravidla kapitálové přiměřenosti s bankovními úvěry podnikatelské klientele velice úzce. Problematika kapitálové přiměřenosti je nicméně natolik rozsáhlá a komplexní, že by vydala minimálně na samostatnou diplomovou práci. Z tohoto důvodu se jí nebudu blíže zabývat.

Pravidla kapitálové přiměřenosti mohou poměrně výrazně ovlivnit skutečné poskytování úvěrů bankami. Ve snaze dosáhnout co nejvyšší výnosnosti kapitálu pro své akcionáře jsou banky motivovány k tomu, aby podíl vlastního kapitálu k objemu jimi poskytnutých úvěrů byl co nejmenší. To se projeví snahou poskytovat produkty s nejmenšími požadavky na udržovaný vlastní kapitál banky nebo v tlaku na vyšší ceny těch produktů, které vlastního kapitálu vyžadují více. Banky také obvykle využívají všechny zákonné možnosti, jak snížit velikost kapitálu potřebného na jimi poskytnuté úvěry.

Jako příklad lze uvést poskytování tzv. nekomitovaných linek, musí-li banky do výpočtu kapitálových požadavků zahrnovat závazně poskytnuté nečerpané části úvěrů. Banky tak většinou nechají klienta vybrat: Buď může získat závazek banky úvěr poskytnout a musí za něj zaplatit provizi nebo si banka ponechá možnost nevyčerpanou část úvěru bez udání důvodu zrušit. Podobně ovlivňují chování bank pravidla pro snižování kapitálových

¹²¹ Tyto osoby jsou definovány v §19 zákona o bankách

požadavků zajištěním. Je-li možné hodnotu expozice vůči klientovi snížit o hodnotu určitého druhu zajištění (např. nemovitosti) a nikoliv o hodnotu jiného druhu zajištění (např. stroje), vede to k tomu, že banky vyžadují zajištění takto ocenitelným aktivem i v případech, kdy toto aktivum nijak nesouvisí s poskytnutým úvěrem. V praxi tak banky někdy např. vyžadovaly zajištění zástavou nemovitosti i u investičních úvěrů na pořízení čistě strojního zařízení, a naopak nepožadovaly zástavu pořizovaného strojního zařízení. Tato pravidla mohou ovlivnit i cenu poskytovaných úvěrů. Mohou-li banky pro expozice vůči klientům s lepší bonitou (ratingem) udržovat méně vlastního kapitálu, mohou vyžadovat u úvěrů poskytovaných těmto klientům nižší marže. Naopak, vyžadují-li některé rizikovější typy úvěrů větší než obvyklý podíl vlastního kapitálu banky, vede to k jejich zdražení.

V jedné z předchozích kapitol jsem věnoval poměrně dost pozornosti úvěrům poskytnutým více bankami. V této souvislosti je velmi zajímavá otázka, nakolik mohou banky ocenit zajištění, které nedrží přímo, ale prostřednictvím agenta pro zajištění. Mohou ho ocenit tak, že určí svůj podíl na hodnotě tohoto zajištění podle svého podílu na úvěru? Nebo musí nějakým způsobem zohlednit úvěrové riziko agenta pro zajištění? Nebo takové zajištění nelze ocenit vůbec? De lege ferenda by byla zřejmě prospěšná mnohem přesnější úprava.

7.2.4. Pravidla angažovanosti

Pravidla angažovanosti omezují banky na individuálním základě a ve stanovených případech i na konsolidovaném základě v otevírání expozic vůči klientům a ekonomicky spjatým skupinám osob maximálním limitem angažovanosti ve vztahu ke kapitálu banky. Úprava v zákoně o bankách (§ 13) se omezuje převážně jen na obecné stanovení povinnosti a zákonné zmocnění ČNB k určení limitů vyhláškou. Konkrétní pravidla tak stanovuje část pátá vyhlášky o pravidlech obezřetného podnikání.

Angažovaností investičního portfolia vůči osobě nebo ekonomicky spjaté skupině osob se v případě banky a družstevní záložny rozumí jakákoliv expozice představovaná aktivem v jeho účetní hodnotě před snížením o opravné položky nebo podrozvahovou položkou v účetní hodnotě bez odečtení rezerv, vždy bez aplikace rizikových vah nebo konverzních faktorů. V případě úvěrů podnikatelské klientele se tedy angažovaností myslí účetní hodnota poskytnutého čerpání bez odečtení opravných položek (aktivum) a účetní hodnota nečerpaných úvěrových linek (podrozvahová položka) bez odečtení případných rezerv. Vyhláška stanoví podmínky, za jakých lze některé expozice z výpočtu angažovanosti zcela nebo do maximální stanovené výše vyloučit (jedná se zejména o expozice vůči některým osobám nebo expozice kryté určitým typem zajištění).

V §182 stanoví vyhláška o pravidlech obezřetného podnikání maximální limity angažovanosti investičního portfolia vůči osobě nebo skupině ekonomicky spjatých osob. Angažovanost investičního portfolia vůči osobě nebo ekonomicky spjaté skupině osob nesmí přesáhnout 25 % součtu původního a dodatkového kapitálu sníženého o odčitatelné položky¹²². Je-li osobou nebo ekonomicky spjatou skupinou osob osoba s úzkým propojením s bankou¹²³, snižuje se tento limit na 20%. Úhrn velkých angažovaností investičního portfolia (velkou angažovaností se myslí angažovanost vůči osobě nebo skupině ekonomicky spjatých osob, jejíž hodnota je rovna nebo vyšší 10 % součtu původního a dodatkového kapitálu sníženého o odčitatelné položky) vůči osobám nebo skupinám ekonomicky spjatých osob nesmí přesáhnout 800 % součtu původního a dodatkového kapitálu sníženého o odčitatelné položky. Angažovanost vůči osobě nebo ekonomicky spjaté skupině osob se pro účely tohoto výpočtu započte jen jednou.

Banky jsou povinny dodržovat limity angažovanosti soustavně, pokud by ve výjimečných případech byly překročeny, jsou povinny bez zbytečného odkladu informovat Českou národní banku.

Pravidla angažovanosti motivují banky k tomu poskytovat úvěry velkého rozsahu společně v klubech, resp. syndikátech. Je třeba říci, že hranice, kdy banky poskytují úvěr společně, nesouvisí výhradně s právní úpravou. Banky často mají své interní limity pro jednotlivé skupiny klientů a klienty, někdy hraje roli i snaha udržet interní schvalování poskytnutí úvěru na určité tzv. kompetenční úrovni. Důvody pro rozdělení úvěru mezi více bank mohou být i jiné, je např. rizikovější (avšak více výnosné) být jediným věřitelem dlužníka. Bude-li potřebovat klient dodatečné financování, aby přežil, bude ho pravděpodobně muset poskytnout stávající banka. Průběh schvalování úvěru jinou bankou také může být užitečnou zpětnou vazbou a dodatečným potvrzením správnosti interního rozhodování banky.

7.2.5. Pravidla likvidity a bezpečného provozu

I v tomto případě se zákon (§14 zákona o bankách) omezuje na stanovení obecné povinnosti a zákonné zmocnění České národní banky stanovit pravidla vyhláškou (v případě pravidel pro nabývání, financování a posuzování aktiv) nebo opatřením (pravidla pro minimální výši likvidních prostředků, omezení a podmínky pro některé druhy úvěrů nebo investic, záruk a závazků, omezení a podmínky pro měnové expozice). Pro banky platí také

¹²² Způsob určení těchto položek obsahuje vyhláška na jiných místech a v této práci se jím nebudu zabývat.

¹²³ Zejména, jde-li o ovládající nebo ovládanou osobu banky, případně o ovládané osoby takovou osobou.

obecná zákonná povinnost trvale udržovat svou platební schopnost. Pravidly likvidity se v této práci zabývat nebudeme, protože mají k bankovním úvěrům pouze okrajový vztah¹²⁴.

Pravidla pro nabývání, financování a posuzování aktiv stanovuje ČNB v části šesté vyhlášky o pravidlech obezřetného podnikání. Z těchto pravidel je pro bankovní úvěry podnikatelské klientele důležité především ustanovení §192 této vyhlášky (zákaz adresovaný bankám poskytovat úvěry a některé další nástroje za účelem nabytí účastnických cenných papírů vydaných bankou a osobami propojenými s bankou) a hlava II, této části (pravidla pro posuzování aktiv).

Pravidla pro posuzování aktiv stanovují bankám povinnost zařazovat své pohledávky (tj. i úvěry) do kategorií (pohledávky bez selhání dlužníka – standardní a sledované, pohledávky se selháním dlužníka – pohledávky nestandardní, pochybné a ztrátové), povinnost sledovat zda nedošlo ke znehodnocení jejich pohledávek a v případě, že ano, provést úpravu ocenění těchto pohledávek (odpis nebo vytvoření opravné položky).

7.2.6. Bankovní registry, Centrální registr úvěrů

Na všechny bankovní obchody, tj. včetně bankovních úvěrů podnikatelské klientele se vztahuje bankovní tajemství (§38 odst. 1 zákona o bankách). Zákon však stanoví několik výjimek, kdy poskytnutí informací není porušením bankovního tajemství.

Některé z těchto výjimek stanoví §38a zákona o bankách. Podle odstavce 1 se mohou banky v rámci plnění povinnosti postupovat při výkonu své činnosti obezřetně vzájemně informovat o bankovním spojení, identifikačních údajích o majitelích účtů a záležitostech, které vypovídají o bonitě a důvěryhodnosti jejich klientů, a to i prostřednictvím právnické osoby, která není bankou. Majetkový podíl na této právnické osobě mohou mít pouze banky, které jsou povinny zajistit, že tato právnická osoba bude zachovávat získané údaje v tajnosti a chránit je před zneužitím. Banka je povinna k získaným informacím o klientech jiné banky, jako by šlo o údaje o jejích vlastních klientech. Toto ustanovení zákona tedy umožňuje nejenom vzájemné sdílení údajů o klientech ve smyslu jejich úvěrové bonity a důvěryhodnosti, ale dovoluje bankám i zřídít právnickou osobu, která nebude bankou a bude tyto informace shromažďovat. Banky této možnosti využily a některé z nich odkoupily na podzim roku 2001 od společnosti Aspekt killculen s.r.o. akcie společnosti CBCB - Czech Banking Credit Bureau, a.s. za účelem provozování Bankovního registru klientských informací. Informační báze Bankovního registru je tvořena pozitivními i negativními informacemi o bonitě, důvěryhodnosti a platební morálce klientů. Bankovní registr osahuje

¹²⁴ Nicméně nedávná finanční krize ukázala, že likvidita může, zejména u menších bank, vést až k dočasnému zastavení poskytování nových úvěrů podnikatelské klientele bankami

informace pouze o kreditních (tj. úvěrových) operacích a nehledí na aktivní zůstatky klientů bank. Informační systém nabízí jednotlivým uživatelům nejen pohled na současný stav zadlužení klienta, ale také zpětně na historické hodnoty za poslední 4 roky. V současné době jej využívá více než 20 bank a poboček zahraničních bank (jeho účastníky však mohou být všechny banky, které aktivně působí na českém trhu a nejsou v nucené správě či likvidaci). Současnými akcionáři jsou tyto banky: Česká spořitelna, a.s., Československá obchodní banka, a.s., GE Money Bank, a.s., UniCredit Bank Czech Republic, a.s. a Komerční banka, a.s.¹²⁵ Tento registr obsahuje informace nejen o podnikatelích, ale i o nepodnikajících fyzických osobách. Kromě zákona o bankách musí provozovatel tohoto registru dbát ustanovení zákona o ochraně osobních údajů¹²⁶.

§38a odst. 2 zákona o bankách jde ještě dál. Podle tohoto odstavce vytváří Česká národní banka z údajů získaných od bank (výjimka je platná pro údaje ve stejném rozsahu jako podle odstavce 1), poboček zahraničních bank a dalších osob, stanoví-li tak zvláštní zákon, informační databázi. K informacím v této databázi mají přístup banky, pobočky zahraničních bank a další osoby, stanoví-li tak zvláštní zákon, za podmínek stanovených vyhláškou České národní banky. Na základě tohoto ustanovení spustila Česká národní banka od 1.11.2002¹²⁷ provoz informační databáze pod jménem Centrální registr úvěrů. Bližší podmínky stanovila Česká národní banka vyhláškou č. 164/2002 Sb., o podmínkách přístupu k informacím v informační databázi České národní banky – Centrální registr úvěrů. Vyhláška omezila rozsah takto shromažďovaných informací pouze na pohledávky za dlužníky právními osobami a dlužníky fyzickými osobami - podnikateli v souvislosti s jejich podnikatelskou činností. Uživatelem registru je banka, včetně jejích poboček v zahraničí, a pobočka zahraniční banky, působící na území České republiky. Další osoby mohou být uživateli, stanoví-li tak zvláštní zákon. V současné době tak zvláštní zákon stanoví pouze v případě České konsolidační agentury¹²⁸. Uživatel je oprávněn získávat údaje z registru jen ve stanovených případech (§ 3 výše uvedené vyhlášky), a sice v přímé souvislosti s rozhodováním o poskytnutí úvěru (v případě fyzické osoby podnikatele nemusí jít o úvěr v souvislosti s jeho podnikatelskou činností), případně jiné služby vedoucí ke vzniku pohledávky uživatele registru, nebo v souvislosti s jeho již vzniklou pohledávkou. Uživatel

¹²⁵ S využitím internetových stránek www.cbcb.cz (odkaz „O nás“) a www.cnb.cz (Odkaz „ČNB > Často kladené dotazy > Centrální registr úvěrů - dotazy a odpovědi“) podle jejich stavu k 4.1.2009.

¹²⁶ Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁷ Zkušební provoz byl zahájen již v květnu 2002.

¹²⁸ §19 odst. 6 zákona č. 239/2001 Sb. o České konsolidační agentuře a o změně některých zákonů (zákon o České konsolidační agentuře)

musí být schopen doložit projevový zájem o poskytnutí úvěru. Přístup do Centrálního registru úvěrů je zpoplatněný.

Na rozdíl od dobrovolného registru podle odst. 1, je Centrální registr úplný, obsahuje informace od všech bank a poboček zahraničních bank působících na území České republiky. Povinnost předkládat požadované údaje do registru stanovila Česká národní banka na základě zákonného zmocnění v § 41 zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů, opatřením č. 5 ze dne 1. srpna 2002, kterým se stanoví metodika předkládání vybraných údajů pro centrální registr úvěrů bankami a pobočkami zahraničních bank České národní bance. Banky čerpají údaje potřebné k sestavení informací posílaných do registru ze svých informačních systémů, zejména ze svého účetnictví.

V centrálním registru úvěrů jsou evidovány veškeré úvěrové pohledávky bez ohledu na to, zda jsou spláceny nebo ne (tzn. pozitivní i negativní údaje). Úvěrovými pohledávkami se rozumí: čerpané úvěry, vč. kontokorentních, nepovolené debety na běžných účtech, poskytnuté úvěrové rámce a přísliby, poskytnuté záruky a ručení, poskytnuté záruky z akreditivů. Údaje v registru jsou aktualizovány jednou měsíčně. Objemové údaje jsou uváděny vždy v českých korunách. Banky použijí pro přepočty kursy devizového trhu vyhlášené Českou národní bankou v kursovním lístku platném ke dni sestavení datového vstupu a pro údaje v měnách neobsažených v denním kursovním lístku České národní banky kursy kotované vykazující bankou k tomuto dni.

Pro oba druhy registrů platí, že klient má právo se seznámit s informacemi, které jsou o něm v příslušné databázi vedeny, pokud se týkají jeho osoby nebo právnické osoby, kterou zastupuje. Za úhradu věcných nákladů má právo na pořízení výpisu.

Možnost budování dalšího typu registrů dává § 38 odst. 7 zákona o bankách. Podle tohoto odstavce může banka informovat nejen jiné banky, ale i třetí osoby či dokonce veřejnost o porušení smlouvy klientem. Podle odstavce 8 se tyto výjimky z bankovního tajemství vztahují i na pobočky zahraničních bank. Toto právo je omezeno pouze na sdělení názvu klienta a označení porušené povinnosti. De lege lata může být sporné, zda takto mohou být zveřejňovány bankami údaje o fyzických osobách. Pro kladnou odpověď svědčí to, že § 38 odst. 7 zákona o bankách mluví obecně o klientovi¹²⁹. Otázkou však zůstává, proč poslední věta uvedeného odstavce hovoří pouze o názvu klienta. Vzhledem k tomu, že tento odstavec nedovoluje zveřejnit jméno klienta („smí uvést jen název a označení porušené povinnosti“), přikláním se k názoru, že údaje o fyzických osobách (a to zřejmě ani podnikatelích) na

¹²⁹ „Jestliže se klient dostane do prodlení...“

základě tohoto odstavce zveřejňovat nelze, jinak by se jednalo o porušení bankovního tajemství.

Vyloučeno není ani vytváření dalších registrů (s různými podmínkami i okruhem zúčastněných subjektů), vytvářených na základě písemného souhlasu klienta s poskytnutím údajů do registru (souhlas může být vyžadován i před odesláním dotazu do registru). Existujícím registrem je např. SOLUS¹³⁰. Registr provozuje zájmové sdružení právnických osob, jehož členy jsou některé banky, některé leasingové společnosti, některé nebankovní úvěrové společnosti i některé subjekty jiného než finančního zaměření (společnosti z oblasti telekomunikací, energetiky). V registru jsou dvě databáze: databáze právnických osob a fyzických osob podnikatelů (tzv. registr IČ) a databáze ostatních fyzických osob (tzv. registr spotřebitelů).

Banky využívají i registry zřizované čistě nebankovními subjekty (např. Nebankovní registr klientských informací), nemohou do nich ale přispívat svými daty.

¹³⁰ www.solus.cz

8. Závěr

Ve své práci jsem se pokusil o stručný úvod do problematiky bankovních úvěrů podnikatelské klientele. Začal jsem definicí jednotlivých pojmů, tj. pojmu úvěr, jeho jednotlivými druhy, bankovní úvěr, podnikatelská klientela. O něco zevrubněji jsem se věnoval jednotlivým druhům úvěrů poskytovaných podnikatelské klientele. Zvláště jsem se zaměřil na úvěry poskytované více bankami (klubové, syndikované), na jedné straně protože se s nimi setkáme téměř výhradně jen u podnikatelské klientely¹³¹, na druhé straně protože jim existující české právo nevěnuje žádnou samostatnou právní úpravu a řešení některých praktických otázek je tak z právního pohledu velmi zajímavé. V další kapitole představuji pojem zajištění a stručně zmiňuji některé jeho druhy, ať už mluvíme o zajištění v užším nebo širším smyslu. Kapitola o právní úpravě bankovních úvěrů podnikatelské klientele stručně shrnuje související právní předpisy, jak soukromoprávní tak veřejnoprávní, a okruhy problémů, kterým se tyto předpisy věnují. Důraz je kladen na úpravu obsaženou ve finančním právu.

Neexistuje žádná jednotně přijímaná definice úvěru, a to ani v teorii, ani v právních předpisech. České soukromé právo rozlišuje mezi pojmem úvěr (smlouva o úvěru) a půjčka (smlouva o půjčce). Zatímco smlouva o úvěru je upravena v obchodním zákoníku, je smlouvou konsensuální a z definice úplatnou, smlouva o půjčce je upravena v občanském zákoníku, je smlouvou reálnou a může být úplatná i bezplatná. Předmětem smlouvy o půjčce mohou být, na rozdíl od smlouvy o úvěru, jakékoliv věci určené podle druhu, nejen peněžní prostředky. Tzv. obchodní úvěry (tj. poskytnutí zboží dříve než za něj bude zapláceno, příp. poskytnutí peněžních prostředků, dříve než bude dodáno zboží) nejsou upraveny ani smlouvou o půjčce, ani smlouvou o úvěru.

Definice používaná finančním právem (např. zákonem o bankách, zákonem o některých podmínkách spotřebitelského úvěru) je širší a všímá si více ekonomické podstaty než formy poskytnutí peněžních prostředků. Úvěrem se rozumí v jakékoliv formě dočasně poskytnuté peněžní prostředky.

Ještě širší definici používá část finanční teorie, kdy za úvěr považují i tzv. závazkový (záruční) úvěr, tj. závazek zaplatit věřiteli peněžní prostředky, když tak neučiní hlavní dlužník. I když mají obchody tohoto charakteru (záruky, akreditivy, avaly směnky, apod.)

¹³¹ V úvahu by snad připadaly ještě u některých veřejných subjektů, jejich účelem by bylo ale nejspíš financování takové činnosti, která by svým charakterem měla k podnikání zřejmě velmi blízko.

s úvěry mnoho společného a banky s nimi často podobně zacházejí, nepovažují toto pojetí za jednoznačně přijímané a ve své práci je pod pojem úvěr nezahrnují.

Podle mého názoru je úvěr nástroj, jímž jsou jedním subjektem, věřitelem, poskytnuty dočasně peněžní prostředky, případně jejich ekvivalent (zboží, akcie, atd.), jinému subjektu, dlužníkovi. Jedná se o závazkový vztah. Charakteristickým znakem úvěrového vztahu je návratnost, tj. dlužník je povinen vrátit ve stanovenou dobu a za stanovených podmínek obdržené peněžní prostředky nebo jejich hodnotový ekvivalent. Peněžní prostředky jsou však vždy alespoň poskytovány věřitelem na začátku úvěrového vztahu nebo vráceny dlužníkem na jeho konci.

Významem úvěru je zejména efektivní alokace zdrojů, distribuce od dočasně přebytkových subjektů k dočasně deficitním subjektům. Předpokladem efektivní alokace je správná cena, tedy úrok přiměřený riziku. Protože v průběhu lidského života i výrobního cyklu dochází k výkyvům peněžních toků, podporuje dostupnost úvěru hospodářský růst. Naopak, jsou-li úvěry příliš dostupné a levné, může dojít k narušení hospodářské rovnováhy s negativními důsledky pro hospodářský růst a k cenovým deformacím.

Úvěry lze třídit podle mnoha kritérií. V jedné z úvodních kapitol jsem upřednostnil ilustrativnost zvoleného kritéria před metodickou čistotou. Podle účelu úvěru a postavení stran v úvěrových vztazích můžeme členit úvěry na obchodní, státní (případně též municipální), spotřebitelské, úvěry na bydlení a bankovní úvěry. Členění není vyčerpávající, existují další druhy úvěrů, např. úvěry poskytované centrální bankou komerčním bankám.

Banky běžně dělí úvěry do určitých skupin, jednak kvůli požadavkům některých právních předpisů, jednak pro své vnitřní účely a rozdělení pravomocí v rámci organizace banky. Zařazení klienta do skupiny může ovlivňovat způsob jeho obsluhy a metodu ošetření rizik vyplývajících z poskytnutých úvěrů. Při definici pojmu „podnikatel“, „podnikatelský“ lze vyjít z vymezení v obchodním zákoníku, které je de lege lata nejúplnější. Na druhou stranu, v plném rozsahu je platné pouze pro účely obchodního zákoníku, při využití pro členění podle jiných předpisů nebo podle interních pravidel banky, je nutno dát přednost zvláštní úpravě. Pojem podnikatelská klientela obvykle nezahrnuje (často na rozdíl od obchodního zákoníku) některé speciální typy subjektů jako jsou jiné banky a ostatní finanční instituce, veřejné subjekty a podnikatelé nejmenší velikosti s relativně malými závazky vůči bance. Pro vnitřní členění podnikatelské klientely je nejčastějším kritériem velikost, obvykle měřená ročním čistým obratem klienta. Podnikatel, právnická osoba, nemusí mít vždy plnou autonomii rozhodování, často jde o účelově založenou společnost („SPV“) vzniklou pro

majetkové a závazkové oddělení od té osoby, která za konkrétním podnikatelským subjektem stojí a která záměr vymyslela a řídí (sponzor projektu nebo investor).

Také bankovní úvěry podnikatelské klientele lze členit podle různých kritérií. Podle kritérií souvisejících se splatností lze úvěry členit na kontokorentní, revolvingové a nerevolvingové. Dále na úvěry krátkodobé, dlouhodobé a případně též střednědobé. Lze rozlišovat úvěry splatné jednorázově k datu konečné splatnosti a úvěry průběžně splácené. Úvěry průběžně splácené lze dále dělit na úvěry s pravidelným splácením (s anuitními nebo kapitálovými splátkami), s nepravidelným splácením a s pravidelným splácením s nepravidelnými prvky (odklad splátek, větší splátka na konci). Všechny typy splátkových kalendářů lze kombinovat s dobrovolnými i povinnými mimořádnými a předčasnými splátkami.

Podle počtu bank poskytujících úvěr a vztahů mezi nimi lze úvěry dělit na bilaterální, klubové a syndikované. Bilaterální úvěry poskytuje pouze jedna banka. Rozdíl mezi klubovými (konsorciálními) a syndikovanými úvěry spočívá ve způsobu vytvoření skupiny zúčastněných bank. Zatímco klubové úvěry poskytuje od začátku předem domluvená skupina bank, syndikované úvěry jsou nejdříve poskytnuty omezeným okruhem věřitelů, ostatní věřitelé přistupují teprve později převzetím části nebo celého podílu původních věřitelů. Pokud to umožňuje úvěrová smlouva, není vyloučená pozdější změna z bilaterálního úvěru na syndikovaný, z klubového na syndikovaný a z klubového a syndikovaného úvěru na bilaterální.

S poskytováním úvěrů více bankami jsou spjaty některé zvláštní právní problémy. Prvním okruhem problémů je otázka smluvní dokumentace (tj. především úvěrová smlouva a zajišťovací dokumenty). Ta musí být silně standardizovaná a musí zahrnovat i spoustu čistě technických otázek, které jsou u ostatních úvěrů obvykle řešeny v obchodních podmínkách jednotlivých bank. Důvodem je, aby byla smluvní dokumentace akceptovatelná pro všechny věřitele, a to i ty, kteří přistoupí dodatečně. Na trhu jsou nejrozšířenějšími smluvními standardy tzv. LMA standardy, které jsou mezinárodně uznávané. Problémem je, že pocházejí z prostředí anglického práva, které je tomu českému relativně vzdálené. Pouze budoucí soudní spory a insolvenční řízení prokážou, nakolik úspěšná byla jejich adaptace na české právo.

Důležitými okruhy problémů spojenými s poskytováním klubových a syndikovaných úvěrů jsou také mnohost věřitelů a vztahy mezi nimi, zejména způsob společného vystupování vůči dlužníkovi (tzv. role agenta) a společného sdílení zajištění (tzv. role agenta pro zajištění).

Na trhu obvyklé řešení vychází z dílčího charakteru všech povinností jednotlivých bank a ze společného a nerozdílného charakteru všech pohledávek těchto bank. Nevýhodou

tohoto řešení je, na rozdíl od anglického práva, že agent pro zajištění se musí skutečně podílet na úvěru poskytnutém dlužníkovi. Zvolené řešení může také zvýšit úvěrové riziko ostatních věřitelů (tj. riziko neplnění povinností ostatními věřiteli), které jsou zúčastněné banky nuceny nést. Otázkou je, jak ocenit zajištění, které banka drží prostřednictvím agenta pro zajištění, pro účely výpočtu kapitálové přiměřenosti. Musí banka nějak zohlednit riziko selhání agenta pro zajištění?

Úvěry lze dále členit podle jejich zajištění (zajištěné a nezajištěné a dále podle jednotlivých druhů zajištění – význam může mít např. zajištění nemovitostmi), podle měny (korunové, cizoměnové, a při jistém chápání pojmu úvěr i víceměnové), podle způsobu úročení (s fixním a variabilním úročením, toto rozdělení však není úplně jednoznačné) a podle závazku banky poskytnout jejich nečerpanou část (komitované a nekomitované).

Jedno z nejdůležitějších členění úvěrů je dělení podle jejich účelu. I když lze použití úvěru na určitý účel fakticky jen obtížně kontrolovat, účel ovlivňuje celkovou strukturu úvěru, způsob stanovení splatnosti i splácení, úročení a dokonce i použité zajišťovací prostředky. Hlavními druhy úvěrů poskytovanými podnikatelské klientele jsou úvěry na provozní prostředky, investiční úvěry, exportní úvěry, akviziční úvěry, úvěry na refinancování a rekapitalizační úvěry, projektové financování, financování nemovitostí a DPH linky.

Zajištěním úvěrů v širším smyslu rozumíme veškerá opatření prováděná bankou k vyloučení, resp. minimalizaci rizika spojeného s úvěrem. Za zvláštní zajišťovací prostředky lze považovat ty, které posilují (hmotně či procesně právní) postavení věřitele vůči dlužníkovi. Konkretizujeme-li toto vymezení pro bankovní úvěry, rozumíme zajištěním v užším smyslu ty nástroje, které dávají bance možnost alternativního uspokojení její pohledávky z úvěru v případě problémů s jeho splácením nebo usnadňují bance vymáhání těchto pohledávek.

Mezi zajištění v širším smyslu (nezahrnuté do zajištění v užším smyslu) patří především různé povinnosti a omezení dlužníka sjednané v úvěrových smlouvách – tzv. podpůrná opatření (nebo spíše anglicky credit support). Jde především o prohlášení a záruky, informační povinnosti, finanční ukazatele, negativní závazky, ostatní závazky a případy porušení.

Zajištění v užším smyslu lze rozdělit podle mnoha kritérií. Předně na ta zajištění, která pouze zlepšují procesní postavení věřitele, případně motivují dlužníka k dodržování jeho závazků (uznání dluhu, smluvní pokuta, vystavení vlastní blankosměnky dlužníkem, dohoda se svolením k přímé vykonatelnosti) nebo zda představují alternativní zdroj splácení (různé

formy ručení, zástavní právo, zajišťovací převod včetně zajišťovacího postoupení pohledávky).

V anglickém právu existuje velmi praktický instrument – tzv. volně plovoucí zástavní právo („floating charge“). Tento institut umožňuje zajištění souborem aktiv dlužníka, který je proměnlivý. Nové položky do tohoto souboru přibývají, naopak některé jiné z něj mohou za obchodně standardních podmínek být vyčleňovány. Jednotlivé majetkové hodnoty se mohou měnit v jiné, aniž by došlo k omezení zajištění. V českém právu podobný instrument neexistuje. Trochu se mu blíží zástava podniku, ta je ale kvůli nedostatečné právní úpravě pouze obtížně využitelná v praxi. De lege ferenda by bylo zajištění tohoto typu velice prospěšné, protože by mohlo ztraktivnit úvěrování některých typů podnikatelů. V některých případech jde o jediný způsob, jak zajistit věřitele a přitom neomezit činnost běžícího podniku. Úprava by ovšem musela dbát i na oprávněná práva ostatních (zejména nezajištěných) věřitelů a předmět zajištění by musel být definován dostatečně určitě.

Právní úprava bankovních úvěrů podnikatelské klientele je obsažena jak v soukromém právu (úprava vlastní realizace úvěrových vztahů), tak v právu finančním (obecný rámec poskytování úvěrů a jeho dodržování). Soukromoprávní úpravu nalezneme v obchodním a občanském zákoníku a celé řadě dalších předpisů.

Z finančního práva souvisí s bankovními úvěry podnikatelské klientele předpisy daňového práva, předpisy usnadňující poskytování některých druhů úvěrů státem s ohledem na jeho hospodářskou politiku a předpisy upravující poskytování úvěrů bankami.

Předpisům upravujícím poskytování úvěrů bankami jsem věnoval největší pozornost. Protože poskytování úvěrů je jednou ze dvou hlavních činností bank, souvisí s bankovními úvěry téměř všechny předpisy věnované bankovníctví. Jde zejména o zákon o České národní bance, zákon o bankách, některé podzákonné právní normy (především vyhláška o pravidlech obezřetného podnikání) a další předpisy (např. právní úprava boje proti tzv. „praní špinavých peněz“).

Právní předpisy finančního práva upravují zejména pravidla organizace bank, stanovují požadavky na jejich řídicí a kontrolní systém a některé základní zásady poskytování úvěrů (za tu hlavní lze považovat asi tu, která stanoví, že úvěrové obchody by neměly poškozovat zájmy vkladatelů banky z hlediska návratnosti jejich vkladů a neměly by ohrožovat bezpečnost a stabilitu banky). Poskytování bankovních úvěrů podnikatelské klientele úzce ovlivňují také pravidla pro kapitálovou přiměřenost, pravidla angažovanosti a pravidla nabývání a posuzování aktiv. Aby si banky při poskytování úvěrů mohly počínat obezřetně, stanoví zákon o bankách několik výjimek z bankovního tajemství, na jejichž

základě si banky mohou vyměňovat údaje o svých klientech. Na základě těchto výjimek jsou také vedeny některé bankovní registry. Centrální registr úvěrů je provozován dokonce Českou národní bankou a bankám je stanovena povinnost přispívat do něj stanovenými údaji o klientech, právnických osobách, a fyzických osobách podnikatelích.

Vzhledem k harmonizaci dohledu nad bankami na základě působení Banky pro mezinárodní platby v Basileji (jejíž doporučení přejímají do svých právních předpisů i Evropská společenství a následně Česká republika) si myslím, že mnohem většími nedostatky trpí právní úprava soukromého práva.

Důkladnější právní úpravu by si zasloužilo především poskytování úvěrů více bankami. Zákonodárce by měl upravit zajištění prostřednictvím agenta pro zajištění, za zvážení by stálo připuštění možnosti výkonu této role i osobou neposkytující úvěr. Podrobnější úpravu by si zasloužila i společná práva a závazky. Bylo by např. vhodné umožnit, aby si smluvní strany mohly vybrat jednoho věřitele, kterému je dlužník povinen plnit ve prospěch všech věřitelů s tím, že plněním jinému věřiteli by se závazku nezprostil. Bankám by tak zůstalo úvěrové riziko agenta, nemusely by však potenciálně nést toto riziko všech bank zúčastněných na klubu nebo syndikátu. Prospěla by právní úprava týkající se možného vyloučení odpovědnosti jednotlivých věřitelů.

Velmi výraznou revizi by zasloužila úprava zajišťovacích prostředků. Nejde jen o zvážení možného zajištění typu floating charge, podrobnější úpravu vyžadují i mnohé zajišťovací instrumenty (např. postoupení pohledávek, zajišťovací převod práva, blankosměnka). Ideálně řešený není ani vztah zajištěných a nezajištěných věřitelů. Zástavní věřitel by měl mít více kontroly nad uspokojením své pohledávky ze zástavy (např. možnost odmítnout prodej zástavy při nevhodném načasování, apod.).

Z hlediska regulatorního ukázala některé budoucí výzvy současná finanční krize. Stálo by za to se pokusit najít takovou regulaci (typicky např. u kapitálové přiměřenosti), která by reflektovala průběh hospodářského cyklu (větší požadavky v době růstu, mírnější v době recese) a která by zabránila bankovním pracovníkům preferovat krátkodobé zisky nad dlouhodobou stabilitou.

9. Použitá literatura a ostatní zdroje

9.1. Seznam použité literatury

K pojmu podnikatel, podnikatelský, podnik

Eliáš, K., Bejček, J., Hajn, P., Ježek, J. a kol. Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo. 5 vydání. Praha: C.H. Beck, 2007

Pelikánová, I. Obchodní právo. I. díl, Praha: ASPI, a.s., 2005

K poskytnutí úvěru a půjček spřízněným osobám obecně, k zástavě akcií

Černá, S. Obchodní právo. Akciová společnost. 3 díl, Praha: ASPI, 2006

K finančnímu trhu obecně, k zástavě cenných papírů

Kotásek, J., Pokorná, J., Raban, P. a kol. Kurs obchodního práva. Právo cenných papírů. 4. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005

K finančnímu trhu obecně, k bankám obecně, k dohledu ČNB, k úvěrům obecně

Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4 aktualizované vydání. Praha: C.H. Beck, 2006

K smlouvě o úvěru, k zajištění obchodních závazků, bankovní záruka, akreditiv

Plíva, S. Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006

K zástavě obchodního podílu

Pelikánová, I., Černá, S. a kol. Obchodní právo. Společnosti obchodního práva a družstva. II. díl., Praha: ASPI, a.s., 2006

K bankovníctví obecně, k dohledu ČNB, k úvěrům z pohledu ČNB

Revenda, Z. Centrální bankovníctví. Praha: Management Press, 1999

K bankovníctví obecně, k dohledu ČNB, k bankovním úvěrům a podobným produktům obecně, k zajištění úvěrových obchodů obecně, k řízení úvěrového rizika

Dvořák, P. Bankovníctví pro bankéře a klienty. 3. přepracované a rozšířené vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2005

Dvořák, P. Komerční bankovníctví pro bankéře a klienty. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2001

K použití zahraničního práva v úvěrových smlouvách

Kučera, Z. Mezinárodní právo soukromé. 6 opravené a doplněné vydání. Brno: Doplněk, 2004

K pojmu půjčka, k zajištění obecně

Knapová M, Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné 2. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2002

K zajištění

Richter, T., Zástavní právo k podniku z pohledu teorie a praxe dluhového financování. Working paper UK FSV – IES, číslo 33. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2003.

K některým typům zajištění, směnec, dluhopisů, akciím:

Kotásek, J., Pokorná, J., Raban, P. a kol. Kurs obchodního práva. Právo cenných papírů. 4. vydání. Praha: C. H. BECK, 2005.

9.2. Seznam některých souvisejících právních předpisů

Zákony

- Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č.6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 87/1995Sb. ze dne 20. dubna 1995, o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 191/1950 Sb., zákon směnečný a šekový ve znění zákona č. 29/2000 Sb.
- Zákon č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č.125/2003 Sb., o přeměnách obchodních společností a družstev.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech (Exekuční řád), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (Notářský řád), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.
- Např. zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.
- zákon č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu
- Zákon č. 58/1995 Sb. o pojišťování a financování vývozu se státní podporou a o doplnění zákona č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 47/2002 Sb., o podpoře malého a středního podnikání, ve znění pozdějších předpisů

Podzákoné právní normy

- Vyhláška č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrních družstev a obchodníků s cennými papíry, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška ČNB č. 164/2002 Sb., o podmínkách přístupu k informacím v informační databázi České národní banky - Centrální registr úvěrů.
- Vyhláška č. 281/2008 Sb., o některých požadavcích na systém vnitřních zásad, postupů a kontrolních opatření proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu.
- Opatření ČNB č. 5 ze dne 1. srpna 2002, kterým se stanoví metodika předkládání vybraných údajů pro centrální registr úvěrů bankami a pobočkami zahraničních bank České národní bance

Ostatní normy

- BIS – International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework Comprehensive Version. June 2006
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/48/ES ze 14. června 2006 o přístupu k činnosti úvěrových institucí a o jejím výkonu, přepracované znění
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/49/ES ze 14. června 2006 o kapitálové přiměřenosti investičních podniků a úvěrových institucí, přepracované znění.

9.3. Použité internetové stránky

www.cnb.cz

www.cbcb.cz

www.bis.org

www.solus.cz

www.ipravnik.cz

10. Použité zkratky

- **ObčZ** Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- **ObchZ** Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- **Vyhláška o pravidlech obezřetného podnikání** Vyhláška č. 123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrních družstev a obchodníků s cennými papíry, ve znění pozdějších předpisů.

11. Klíčová slova

Česky

Úvěr, úvěry, bankovní úvěry, druhy úvěrů, podnikatel, podnikatelská klientela, finanční právo.

Anglicky

Loans, bank loans, types of bank loans, entrepreneur, entrepreneurial customers, corporate customers, financial law.

12. English summary

Bank loans to entrepreneurial (corporate) customers

There is no commonly accepted definition of loan in the Czech law and theory. The Czech civil law distinguishes between “loan” (as defined in the commercial code) and “borrowings” (as defined in the civil law code). The definition used by the financial law is more comprehensive and more reflecting the economic sense to the form of the provided money. According to the bank code, loan is temporarily granted cash, no matter in what form.

Some definitions in the theory are even more comprehensive including also guarantees and similar products. According to my definition, loan is an instrument, under which cash (or its equivalent in other goods) is temporarily granted to a debtor and cash (or its equivalent in other goods) is returned to the creditor. Cash is always at least either provided in the beginning or returned in the end.

“Entrepreneur” is defined in the commercial code. However this definition has to be adjusted to the special law or internal rules of the bank. Entrepreneurial (or in English “corporate”) customers include usually entrepreneurs as defined by the commercial law, but excluding some special types of clients as banks and other financial institutions, public subjects and some small entrepreneurs with retail character.

The loans to the corporate customers can be divided by many criteria including maturity (short-, mid- and long-term, one-off/bullet and amortized, revolving, non-revolving and overdraft) and repayment schedule (regular – annuities and capital installments, irregular), collateral (secured and unsecured), number of banks involved (bilateral, club and syndicated), currency (Czech crown, Foreign currency and multicurrency), commitment (committed and uncommitted), interest type (with fixed interests, with variable interests) and purpose (working capital loans, investment loans, export loans, acquisition loans, refinancing and recapitalization loans, real estate loans, project financing and VAT lines).

Collateral can be considered in a more narrow way (including promissory notes, various types of guarantees, pledge right, assignment of rights, etc.) and in broader way including also so called credit support (as representations and warranties, information covenants, financial covenants, negative obligations, other obligations and events of default). Czech law does not know a floating charge as used by the English law.

The bank loans to corporate customers relate to many legal regulations both in the civil and public law.

The regulation in the financial law includes tax issues, state subsidizing and other support of bank loans and rules for granting of loans (including their supervision). These rules relate to basic organization demands on banks, required capital and its measurement, loan limits for exposures against customers and economic groups, liquidity rules and rules for evaluation and adjustments of bank receivables. To enable better risk control by the bank, the bank code enables some exceptions from the bank secret. Based on these provisions some bank databases of borrowers are operated, including “Centrální registr úvěrů” which is run by the Czech National Bank and to which the banks are obliged to contribute with their data.